

รายงานผลการสัมมนา

เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum)

ครั้งที่ 1-5

ระหว่าง กุมภาพันธ์ 2544 - กันยายน 2545

สนับสนุนโดย

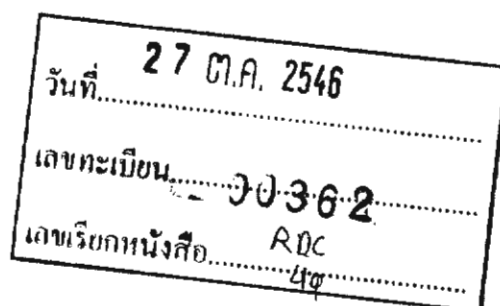
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ
คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา

รายงานผลการสัมมนา

เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum)

ครั้งที่ 1-5

ระหว่าง กุมภาพันธ์ 2544 - กันยายน 2545

๐๐๑/ สืบค้นโดย

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ

คณะกรรมการสภานโยบายแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 4 อาคาร เอส เอ็ม ทาวเวอร์
เลขที่ 979/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10400
โทร 298-0455 โทรสาร 298-0476
Home page : <http://www.trf.or.th>
E-mail : trf-info@trf.or.th

เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet)

เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม เป็นกลุ่มนักวิชาการที่รวมตัวกันโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้กิจกรรมหรือเวทีการพูดคุย เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น ในประเด็นที่เป็นปัญหา เป็นความขัดแย้ง หรือเป็นเรื่องที่สังคมสนใจ จับตามองหรือกำหนดประเด็นด้วยมุมมองที่แตกต่าง โดยมุ่งหวังให้กิจกรรมหรือการพูดคุย เป็นแหล่งของการนำองค์ความรู้ ความคิด มาแลกเปลี่ยนจนเกิดข้อเสนอแนะกับสังคม หรือเป็นแหล่งรวมของข้อมูลจากการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย ที่แตกต่างหลากหลายสู่การสังเคราะห์ร่วมในเวทีการพูดคุย ก่อให้เกิดโจทย์ หรือข้อสงสัยที่ต้องการกระบวนการศึกษา วิจัย ให้ได้คำตอบที่นำมาแลกเปลี่ยน หรือเสนอต่อสังคม เป็นวัฏจักรของการเพิ่มพูนพลังปัญญา เป็นการเชื่อมโยงบทบาทของนักวิจัย และนักวิชาการกับภาคีผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ในสังคมอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

หลักการทำงานที่สำคัญของเครือข่ายฯ คือ การเป็นแกนประสานให้เกิดเจ้าภาพในแต่ละเรื่องหรือแต่ละประเด็นของกิจกรรมการพูดคุย ด้วยวิธีการทำงานที่มุ่งกระบวนการมีส่วนร่วมและประสิทธิผลต่อสังคม มากกว่าการประกาศตัวตนของกลุ่ม เพื่อประสานพลังทางสังคมให้เชื่อมร้อยกัน เกิดเป็นเครือข่ายหรือกลุ่มต่างๆ ที่มีความสนใจต้องการมีส่วนร่วมในการหาทางออกในประเด็นปัญหาหรือเรื่องราวของสังคม ที่แต่ละกลุ่มถนัดหรือสนใจ

Rnet มีลักษณะของการรวมตัวเป็นเครือข่ายแบบหลวมๆ โดยมีผู้ประสานงานในระยะก่อตั้งมาจากกลุ่มนักวิชาการ ที่ส่วนหนึ่งเคยเป็นนักวิจัยในโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตลอดจนผู้สนใจและเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1) รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
2) รศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน	คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3) ชาญเชาว์ ไชยานุกิจ	สถาบันกฎหมายอาญา
4) ดร.ชลธิรา สัตยาวัฒนา	โครงการไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต
5) ผศ.ดร.เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์	คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
6) คุณทรงพล เจตนาวณิชย์	โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

ทั้งนี้โดยมีโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นกองเลขานุการ และใช้สถานที่ติดต่อ/ ประสานงานที่ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เลขที่ 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ 10100 โทร./ โทรสาร 0-2621-8082

คำนำ

รายงานฉบับนี้ เป็นการรวบรวมเนื้อหาจากการดำเนินงาน เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม หรือ Rnet Forum ซึ่งดำเนินการระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2544-กันยายน 2546 รวม 5 ครั้ง โดยโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้เข้าไปทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการ เพื่อประสานการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว

การกำหนดประเด็นสำหรับเสวนาแต่ละครั้ง ล้วนเกิดจากความสนใจของกลุ่มนักวิชาการที่เข้าร่วมในเครือข่าย และ/หรือเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจจากสังคมในขณะนั้น โดยคาดหวังว่า Rnet Forum จะเป็นเวทีแสดงออกซึ่งความรู้ ความคิด ที่มีต่อสถานการณ์ปัญหาหรือการพัฒนา ด้วยมุมมองที่หลากหลายและรอบด้านมากที่สุด อันจะนำไปสู่ความสนใจ การพยายามทำความเข้าใจ และการใช้ความรู้จากงานวิจัยเข้ามาช่วยในการคลี่คลายโจทย์หรือข้อถกเถียงในสังคม หรือแม้กระทั่งการตั้งโจทย์ใหม่ก็ตาม

ทั้งนี้ประเด็นที่มีการพูดคุยในเวทีดังกล่าว ประกอบด้วยเรื่องราวต่างๆ ตามลำดับเวลา ดังนี้

1. ปัญหาแรงงานข้ามชาติ : มุมมืด ด้านสว่าง และความสัมพันธ์ต่อเพื่อนบ้าน

วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2544 ณ ห้องประชุม 407 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

2. โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้และวิธีการสร้างความรู้

วันที่ 4 พฤษภาคม 2544 ณ ห้องประชุมสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

3. บทบาทนักวิชาการในการปฏิรูปสื่อ

ร่วมกับ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดขึ้นเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2544 ณ ห้องประชุมชั้น 4 ดิโกเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

4. วิกฤตวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย

วันที่ 29 พฤศจิกายน 2544 ณ ห้องภาณุรังษี บี-ซี โรงแรมรอยัลริเวอร์ โดยการสนับสนุนของ

5. เวทีเศรษฐกิจท้องถิ่น...กำหนดทิศทางไทย?

วันที่ 5 กันยายน 2545 ณ ห้องสุพรรณิการ์ โรงแรมแก้วเจ้าจอม สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา

ทั้งนี้เนื้อหาจากการเสวนาดังกล่าว นอกจากจะมีการสื่อสารทางตรงกับผู้ที่สนใจเข้าร่วมเวทีแล้ว ยังมี การเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ (www.rdmnet.org) รวมทั้งจดหมายข่าวที่จัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่เนื้อหาจากเวทีอย่างเป็นทางการเฉพาะด้วย

ท้ายสุดนี้ ในนามของกองเลขานุการเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม ขอขอบพระคุณวิทยากรทุกท่านที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเวที Rnet Forum ทั้งหมด รวมทั้งคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา ที่ได้สนับสนุนงบประมาณในการจัดเวทีครั้งที่ 4 และ 5 มา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

	หน้า
ความเป็นมา เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม	(1)
คำนำ	(2)
สารบัญ	(3)
บทสรุป	(4)
ปัญหาแรงงานข้ามชาติ : มุมมืด ด้านสว่าง และความสัมพันธ์ต่อเพื่อนบ้าน	1
โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้และวิธีการสร้างความรู้	31
บทบาทนักวิชาการในการปฏิรูปสื่อ	66
วิกฤตวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย	99
เวทีเศรษฐกิจท้องถิ่น...กำหนดทิศทางไท?	139
ภาคผนวก	
กำหนดการเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม ครั้งที่ 1-5	

ปัญหาแรงงานข้ามชาติ : มุมมืด ด้านสว่าง และความสัมพันธ์ต่อเพื่อนบ้าน

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร และ รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล

เนื้อหาโดยสรุปจากการเสวนาแบ่งได้เป็น 3 ประเด็นหลัก คือ (1) มุมมองเรื่องสาเหตุหรือรากเหง้าของปัญหา (2) มุมมองเรื่องการแก้ไขปัญหาจากฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และ (3) มุมมองเรื่องฐานคิดในการแก้ไขปัญหา

สาเหตุ หรือรากเหง้าของปัญหา

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ให้ทัศนะว่า สังคมไทยถูกครอบงำด้วยลัทธิชาตินิยม (Nationalism) ซึ่งเป็น ism ที่นักวิชาการไทยให้ความสนใจศึกษาน้อยมาก ทำให้สังคมไทยไม่เข้าใจสิ่งนี้ และยังมีความคิดจิตใจ (mentality) ที่เป็น Post-colonialism แม้ประเทศไทยเราจะไม่ได้เป็นอาณานิคมก็ตาม โดยสิ่งที่สะท้อนให้เห็นคือ การที่เรามักมองคนผิวขาวเป็นชาติที่เหนือกว่า สูงส่งกว่า แล้วนิยมชมชื่น ลอกเลียนแบบโดยไม่คิดอะไร ทั้งๆ ที่เป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดผลกระทบมากมาย ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ตำราเรียน ฯลฯ ซึ่งเป็นตัวกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของเราทุกวันนี้

สำหรับประเด็นสำคัญเกี่ยวกับพม่า ที่สร้างความเข้าใจผิดอย่างลึกมากในสังคมไทยคือ แนวคิดที่ว่าด้วย "ไทยรบพม่า" โดยนัยยะก็คือ การบอกว่า นั่นเป็นสงครามของรัฐชาติ (Nation) ต่อรัฐชาติ (Nation) แต่แท้ที่จริงเป็นเรื่องของเฮกemony (Hegemonism) หรือรัฐอาณานิคมในสมัยโบราณแย่งชิงความเป็นใหญ่กัน วิธมองปัญหาหรือกระบวนทัศน์ที่เอาเรื่องชาติต่อชาติมาชนกันนี้ ก่อให้เกิดปัญหามากมาย ขณะที่ในด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน อาเซียนก็ไม่ได้พยายามสร้าง "นโยบายเพื่อนบ้านที่ดี" (good neighbour policy) ไทยกับพม่าจึงเป็นศัตรูกันตลอดกาลในกระบวนทัศน์ของรัฐไทย ซึ่งในอดีตความสัมพันธ์ในระดับรัฐมักเป็นเรื่องของการเมืองและความมั่นคงของรัฐ แต่นับแต่ปลายปี 1980 เป็นต้นมา นโยบายต่างประเทศของไทยต่อพม่าก็ถูกครอบงำด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

นอกจากจะมีรากของปัญหามาจากวิธีคิด มุมมองที่สั่งสมมาจากอดีตแล้ว ทุกวันนี้สังคมไทยก็ยังใช้กระบวนทัศน์เก่าในการแก้ปัญหาทุกเรื่อง แทนที่จะหาวิธีการจัดการกับสถานการณ์นั้น หรือมุ่งพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางที่เราต้องการให้เกิดขึ้น นอกจากนี้วิธีคิด วิธีทำงานในการแก้ไขปัญหาแรงงานข้ามชาติ มักถูกมองว่าเป็นการทำงานเชิงรับ ไม่ว่าจะมองไปในระดับการเมือง ฝ่ายรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ นักวิชาการ ก็ตาม

การแก้ไขปัญหา

ที่ผ่านมามีการทำงานกันมาพอสมควรในการแก้ไขปัญหาเรื่องแรงงานข้ามชาติ ทั้งในแง่ของการบังคับใช้กฎหมาย การควบคุมโรคตามแนวชายแดนของฝ่ายสาธารณสุข หรืออื่นๆ และได้มีการพยายามนำเสนอประสบการณ์ และบทเรียนการแก้ไขปัญหาในมิติต่างๆ เช่น การทำให้แรงงานต่างชาติเป็นคนที่มีคุณภาพดราบเท่าที่เขายังอยู่ในประเทศไทย โดยช่วยเหลือในเรื่องการศึกษา สุขภาพอนามัย ถือเป็นการสร้างรั้วเพื่อ

ประโยชน์สุขของสังคมไทยเอง หรือข้อเสนอว่า รัฐจะต้องมองการแก้ไขปัญหาในระยะยาว ในเชิงนโยบายการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่มองไปที่ต้นทาง โดยเฉพาะปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามา รวมทั้งต้องสร้างนโยบายและความสัมพันธ์ที่รอบด้าน ไม่เน้นเฉพาะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้การสื่อสารกับสังคม ควรจะเป็นไปในเชิงบวก ไม่มุ่งให้ภาพร้ายของแรงงานต่างด้าว อันจะก่อให้เกิดอคติทางเชื้อชาติและความรุนแรงในสังคม เพราะอาจส่งผลให้มีการละเมิดสิทธิในด้านต่างๆ ตามมา รวมทั้งการนำมิติด้านจิตวิญญาณเข้ามาใช้ เพื่อกล่อมเกล้าให้ผู้คนรู้จักรัก เมตตา ในเพื่อนมนุษย์ และการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน แต่มาตรการทั้งหลายนั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับความจริง เช่น สังคมไทยต้องการแรงงานต่างชาติเหล่านี้ หรือการผลักดันพวกเขากลับออกไป ก็ไม่บังเกิดผลเพราะปัญหาและผลพวงจากความรุนแรงทางการเมืองภายในของพม่า เป็นต้น

ดังนั้นจึงไม่มีคำตอบเดียวสำหรับการแก้ปัญหา แต่จำเป็นจะต้องมองอย่างรอบคอบว่า ปัญหาอยู่ตรงไหน เพื่อดูว่าจะแก้ได้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ความสมดุลของความมั่นคงในทางพลเมือง เรื่องการให้สัญชาติ การบังคับใช้กฎหมาย และอื่นๆ ซึ่งน่าจะสามารถจัดการกับสถานการณ์ในลักษณะที่เอื้อต่อกลไกทางเศรษฐกิจของประเทศ การประสานประโยชน์ของทุกฝ่าย โดยที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชนและความมั่นคงแห่งรัฐ เพราะหากจัดการไม่ดี อนาคตข้างหน้า สังคมอาจจะต้องรับภาระมากขึ้น แล้วสังคมนั่นเอง จะหันกลับมาเรียกร้องมาตรการที่ก้าวร้าวในการแก้ปัญหามากยิ่งขึ้น

ฐานคิดในการแก้ไขปัญหา

ฐานคิดในการแก้ปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ ความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นเครื่องชี้เตือนในการจัดการ ไม่ให้เกิดสิ่งเลวร้ายในอนาคต และที่สำคัญคือ การพัฒนาเหตุ/ ปัจจัยบางอย่างตั้งแต่บัดนี้ เพื่อให้เกิดสิ่งที่เราต้องการในอนาคต บนพื้นฐานของการมองจุดเด่น/ จุดแข็งของสังคมไทย เช่น ความเป็นชนชาติที่มีลักษณะผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ทางเชื้อชาติ เป็นต้น ที่สำคัญ จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลที่เตรียมพร้อม และการมองปัญหาให้ครอบคลุมรอบด้าน และเห็นความซับซ้อนของปัญหา เพราะสังคมไทยไม่ได้กำลังเผชิญกับการที่มีผู้ข้ามแดนและทำงานโดยไม่ได้รับอนุญาตเท่านั้น แต่กำลังเผชิญกับปัญหาการเมืองของพม่า ความมั่นคง ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาการจัดระบบแรงงาน การพัฒนาเศรษฐกิจ การสาธารณสุข ปัญหาสังคม ปัญหาเด็กไร้สัญชาติ การใช้แรงงานเด็ก และอีกมากมาย

ประเด็นสำคัญที่หลายฝ่ายทั้งท้ายไว้ก็คือ การสร้างความร่วมมือกันในทุกระดับ ทั้งระดับปฏิบัติในท้องถิ่นและระดับนโยบายส่วนกลาง การสร้างเอกภาพในกระบวนการทำงานของแต่ละฝ่าย เพื่อให้เกิดการทำงานที่หนุนเสริมซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการพัฒนาความร่วมมือระหว่างองค์กรรัฐและองค์กรเอกชนในการแก้ไขปัญหาแรงงานต่างด้าวในประเทศไทย.✍

โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้และวิธีการสร้างความรู้

ศ.เสน่ห์ จามริก

ความสำคัญของการเสวนาครั้งนี้คือ การเชิญชวนให้หันกลับมาทบทวน ประเมิน และชี้ถึงที่มาของสิ่งที่เรียกว่า “สภาวะความรู้” ที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งมักเป็นความรู้ที่นำเข้ามาจากสังคมอุตสาหกรรมเป็นหลัก สภาวะความรู้นั้นได้นำไปสู่อะไรบ้าง ถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่เพราะอะไร และเมื่อต้องเอาความรู้นี้มาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย ทางเลือกควรจะเป็นอย่างไร

จุดบอดของสภาวะความรู้

อาจารย์เสน่ห์ จามริก ชี้ให้เห็นว่า ด้วยวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์ในการจัดระบบความรู้ ระบบการศึกษาแบบแยก สาขา แยกศาสตร์ (discipline) ต่างๆ ทำให้ระบบการศึกษาหรือการวิจัยของสังคมไทย ถูกจำกัดเฉพาะด้าน เฉพาะสาขา กลายเป็นจุดบอดของสภาวะความรู้ที่เราเป็นอยู่ ซึ่งได้สร้างความเสื่อมให้กับชีวิตของผู้คนในสังคม รวมทั้งฐานทรัพยากรและสภาพแวดล้อมด้วย

รากฐานของสภาวะความรู้ดังกล่าว มีที่มาจากจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดการปฏิวัติทางความคิดครั้งใหญ่ และเกิดการคิดค้นความรู้ในทางฟิสิกส์ขึ้น วัฒนธรรมทางวิทยาศาสตร์ อันเป็นผลจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ดังกล่าว ถือเป็นการแตกหักจากการเรียนรู้ในอดีตคือ คือ การแยกจิตกับสสารออกจากกัน วิทยาศาสตร์จึงกลายเป็นเรื่องของวัตถุแท้ๆ เป็นเรื่องที่อยู่นอกจิตใจ หรือมีสภาวะเป็นกลาง นอกจากนี้ยังมองว่า สิ่งที่เป็นสสาร เป็นกายภาพ เป็นสิ่งที่เราใช้ความรู้ไปควบคุม หรือล้วง ริด เอาจากธรรมชาติได้ ซึ่งความรู้นี้ ต่อมาก็เป็นฐานให้กับศาสตร์อื่นๆ ฉะนั้นจากลัทธิทางวิทยาศาสตร์ก็นำมาสู่กระบวนทัศน์ทางสังคมที่ให้คุณค่าความสำคัญของคนในฐานะที่เป็นปัจเจก เกิดความเชื่อมั่นในตนเองว่า สามารถที่จะควบคุมธรรมชาติได้ แล้วเอาเรื่องของแรงจูงใจ ความอยากได้ใคร่มีของมนุษย์มาเป็นปมสำคัญในการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจ

ที่จริงความรู้ทางฟิสิกส์ โดยการเกิดขึ้นของทฤษฎีควอนตัมได้ช่วยหักล้างความคิดเดิม ได้ชี้ให้เห็นว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้้อย่างอิสระ แต่โยงกับจิตใจของคน อย่างไรก็ตามการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์ในกระบวนการเรียนรู้แบบควอนตัมได้ถูกทำให้ชะงักลง เพราะปรากฏการณ์ที่สำคัญคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมและโลกได้มาถึงจุดเปลี่ยนเข้าสู่ยุคล่าอาณานิคม ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงได้ถูกทุนอุตสาหกรรมเอาไปใช้เพื่อแผ่อำนาจ ดังนั้นด้วยการเรียนรู้ตามวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ของตะวันตก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มองชีวิตในลักษณะแยกส่วน จึงเป็นที่มาที่ไปของการจัดระบบการเรียนรู้แบบแยกสาขา ส่งเสริมความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านขึ้น ขณะเดียวกันความรู้นี้ก็ไปประสานเข้ากับระบบอำนาจเศรษฐกิจการเมือง อันเป็นปมสำคัญที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์แบบควอนตัม

ทุกวันนี้จึงเห็นได้ว่า การค้นคว้าวิจัยทดลองทางวิทยาศาสตร์ เป็นความรู้ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของ ลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยมเป็นหลัก ที่มีเป้าหมายคือการสร้างผลกำไรสูงสุดหรือการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ พร้อมๆ กับที่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่เป็นกระบวนการวิถีชีวิตร่วมกันก็หายไปจากระบบการเรียนรู้ของเรา

ดังนั้นจำเป็นที่เราจะต้องมาจัดระบบความรู้เสียใหม่ ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ให้สอดคล้องกับความจริง ปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบแยกส่วน หันมาเอาชีวิตจริง เอาชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องขององค์รวม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ธรรมชาติแวดล้อม เป็นเป้าหมายของการศึกษาและวิจัย พร้อมทั้งให้คุณค่ากับความรู้ในวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยเฉพาะ “ความรู้ประเพณี” (traditional knowledge) แล้วผสมผสานกับความรูสมัยใหม่ นำมาเชื่อมโยงกับชีวิตที่เป็นองค์รวมให้ได้ ฉะนั้น “ฐานคิด” ในการศึกษา วิจัย จึงควรมาจากฐานทางความคิดในวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวม สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยที่เป็น “สังคมฐานทรัพยากรเขตร้อนของโลก”

ทำความเข้าใจกับศักยภาพภายใน: การสร้างความรู้ในทิศทางไท

ฉะนั้นในการศึกษา วิจัย ควรต้องเน้นความสำคัญของการตั้งโจทย์แบบ inside out หมายถึง เรียนให้รู้จักตัวเอง เพื่อที่จะได้สามารถคัดสรรสิ่งที่เป็นไปภายนอกมาเป็นประโยชน์กับตนเอง แต่ที่ผ่านมากระบวนการเรียนรู้ของเราเป็นแบบ outside in หรือการเอาสิ่งที่เป็นความต้องการภายนอกมาเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้ กำหนดนโยบายของประเทศ และนั่นเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมไทยถดถอยลงไปในวิถีการพัฒนาย่างที่ผ่านมา เพราะการไม่เรียนรู้ และรู้จักตัวเอง ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นในการวิจัย หรือในกระบวนการเรียนการสอน ควรจะต้องตั้งโจทย์ที่ทำความเข้าใจกับศักยภาพภายในของสังคมเราให้มาก

นอกจากนี้ในอีกด้านหนึ่ง เรื่องกระบวนการ วิธีการ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นในระดับของการวิจัย หรือการเรียนรู้ของนักศึกษาก็ตาม ควรจะเน้นการเข้าไปสัมผัสกับชีวิตชุมชน ความเป็นจริงทางสังคม การให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ในกระบวนการทำวิจัยนั้น น่าจะได้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้กับคนในจุดนั้น พื้นที่นั้น จุดประกายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนด้วย รวมทั้งต้องคิดว่า ทำอย่างไรที่จะสื่อสารความรู้จากงานวิจัยให้เป็นประโยชน์กับนโยบายสาธารณะ หรือให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมด้วย ซึ่งในแง่นี้เราจำเป็นต้องมองว่า “การวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้” และ “การวิจัยเป็นกระบวนการทางสังคม” นั้นหมายความว่า เราจำเป็นต้องตื่นต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง หรือทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง แล้วเอามาเป็นองค์ประกอบในการตั้งโจทย์ ด้วยเหตุนี้การสร้างความรู้ กระบวนการเรียนรู้ ไม่มีทางจะหยุดนิ่งได้ และที่สำคัญคือ การวิจัยนั้นได้นำไปสู่นโยบายสาธารณะ ที่ไม่ใช่เพียงการนำเสนอให้ผู้มีอำนาจรับไปทำ แต่หมายถึงการสร้าง “กระบวนการทางสังคม” ซึ่งก็คือ การสร้างชุดความรู้ให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมหรือให้กับชุมชน. ✍️

บทบาทนักวิชาการในการปฏิรูปสื่อ

รศ.ปิยกุล เล่าวันยศิริ และ ผศ.ดร.เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์

ความขัดแย้งทางความคิด และมุมมองในกติกาใหม่ของการปฏิรูปสื่อตามความในมาตรา 40 และในกฎหมายประกอบที่ประกาศใช้แล้วฉบับหนึ่งคือ พ.ร.บ.องค์การจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการจัดกระจายเสียงกิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม ที่ปรากฏทางสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ หรือการแสดงทัศนะของกลุ่มหรือบุคคล มักแสดงให้เห็นภาพความขัดแย้งระหว่างผู้ที่ถือครองคลื่นหรือผู้ที่ใช้และได้ประโยชน์ในคลื่นเพื่อกิจการวิทยุกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ในปัจจุบัน กับผู้ที่กำลังจะเข้ามาเป็นเจ้าของได้ใช้และได้ประโยชน์จากคลื่นตามกติกาใหม่ ซึ่งกำหนดให้มีผู้ประกอบการ 3 กลุ่ม คือ ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน ซึ่งกลุ่มสุดท้ายนี้คือ ผู้เข้ามาใหม่ ยังไม่มีประสบการณ์และไม่เคยมีโอกาส

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นเกี่ยวเนื่องที่อยู่ในความสนใจของสาธารณะคือ กระบวนการเพื่อได้มาซึ่งกรรมการองค์กรอิสระ ที่มีหน้าที่จัดสรรและกำกับการใช้คลื่นและการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ ที่ได้สะท้อนถึงความขัดแย้งในการทำงานร่วมกันของคณะกรรมการสรรหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของประโยชน์ทับซ้อน หรือประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน (conflict of interest)

ขณะเดียวกัน โดยเหตุที่ยังต้องมีกฎหมายประกอบมาตรา 40 ในรัฐธรรมนูญ อีกฉบับ คือ พ.ร.บ. การประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ เพื่อเป็นกติกากลางที่ยอมรับร่วมกัน และให้องค์กรอิสระคือ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์แห่งชาติ (กสช.) ใช้เป็นแนวทางประกอบการทำบทบาทหน้าที่ เรื่องนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น เพราะหากได้ กสช. มาแล้ว มีข้อความในกฎหมายประกอบฯ ฉบับแรกระบุว่าให้อำนาจ กสช. ในการออกกฎหมายได้ ดังนั้นหลายคนจึงเป็นห่วง เพราะเท่ากับให้อำนาจเบ็ดเสร็จแก่องค์กรอิสระที่จะเข้ามาดูแลคลื่น ซึ่งเป็นทรัพยากรการสื่อสารของชาติ ที่มีประโยชน์ทั้งในเชิงคุณค่าและตัวเงินมูลค่านับแสนล้านบาทต่อปี ขณะที่ข้อมูลเรื่องการปฏิรูปสื่อมิได้ถูกนำเสนอต่อสังคมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ จึงมีคนเพียงจำนวนไม่มากที่ทราบว่า กสช. มีหน้าที่ต้องจัดทำแผนแม่บทการกำหนดย่านคลื่นและคลื่นความถี่ร่วมกับองค์กรอิสระด้านโทรคมนาคม หรือ กทช. โดย กสช. ต้องรับผิดชอบโดยตรงในการจัดทำแผนแม่บทด้านการกระจายเสียงและโทรทัศน์แห่งชาติ และกฎหมายกำหนดให้ต้องจัดทำประชาพิจารณ์ ให้ประชาชนทั่วประเทศได้ร่วมพิจารณาและแสดงความคิดเห็นต่อแผนแม่บทด้วย

ทั้งหมดเป็นเรื่องราวที่สังคมต้องมีส่วนร่วมและได้รับผลกระทบ แต่สิ่งที่สังคมเพียงบางส่วนรับรู้ในขณะนี้ คือเหตุการณ์ความขัดแย้งในลักษณะการแย่งชิงผลประโยชน์ ซึ่งถ้าเหตุการณ์ดำเนินไปเช่นนี้ ผลคือประเด็นของสังคมจะกลายเป็นเรื่องการจัดและกระทำการโดยคนบางกลุ่มบางพวก ขาดการรับรู้ และมีส่วนร่วมอย่างตระหนักรู้ของสังคม ซึ่งกล่าวได้ว่า ขณะนี้สังคมต้องการผู้มาให้ข้อมูลอย่างถูกต้อง ตรงไปตรงมา

และนำเสนอความคิดเห็นที่เป็นเหตุเป็นผล เทียบธรรม และเป็นกลาง หน้าที่ดังกล่าว น่าจะเป็นของนักวิชาการ และก็มีชี้เฉพาะด้านสื่อสารมวลชนเท่านั้น

บทบาทนักวิชาการในการปฏิรูปสื่อ

ที่ผ่านมาสถาบันทางวิชาการมีส่วนร่วมในการปฏิรูปสื่อ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นกรรมการสรรหา ด้วยการคัดเลือกกันเองของสถาบันการศึกษาทางด้านนิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์ สื่อสารมวลชน แต่ในขั้นตอนการคัดเลือกก็เป็นไปโดยขาดการกำหนดวิธีการหรือกระบวนการทำงานที่เหมาะสม ในฐานะตัวแทนของสถาบันและคณาจารย์ และเมื่อมีตัวแทนเข้าไปเป็นคณะกรรมการสรรหาแล้ว แทบจะเรียกได้ว่า จบกันไป ไม่มีการดำเนินการใดๆ ทั้งจากองค์กรทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์ สื่อสารมวลชน หรือ สถาบันสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (สสมท.) และจากตัวแทนที่เข้าไปเป็นกรรมการสรรหา ที่จะแสดงให้เห็นถึงการให้ประชาคมวิชาการ ได้ร่วมรับรู้และมีส่วนร่วมในกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปสื่อ ทั้งๆ ที่ การปฏิรูปสื่อมีประเด็นที่นักวิชาการทุกศาสตร์และทุกระดับการศึกษา ควรรับรู้ และร่วมคิด วิเคราะห์ วิพากษ์ ทั้งนี้ รวมทั้งการเรียนการสอนด้านนิเทศศาสตร์ และด้านอื่น ที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ภายหลังจากการปฏิรูปสื่อ อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมามีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งในนาม “เครือข่ายนักวิชาการเพื่อการปฏิรูปสื่อ” ได้ก่อตัวขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอข้อมูล การวิเคราะห์ และบทวิพากษ์ อย่างสร้างสรรค์เพื่อสังคมออกสู่สาธารณะอยู่บ้าง

การปฏิรูปสื่อเป็นเรื่องใหม่ เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในส่วนกลาง แต่ขาดการสื่อสารเรื่องราว มักทำให้นักวิชาการในส่วนภูมิภาคตามสถานการณ์ไม่ทัน ทั้งยังไม่ชัดเจนในการดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ของตน โดยเฉพาะในการสนับสนุนส่งเสริมองค์กรประชาชน ให้ได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะในสื่อกระจายเสียง ดังนั้น หากมองว่า การปฏิรูปสื่อคือการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สื่อทำหน้าที่เพื่อสังคมให้ดีขึ้น ด้วยการประกอบภาระของผู้ประกอบการ ที่มีลักษณะกลุ่ม ลักษณะการทำงาน และเป้าหมายการใช้คลื่นเพื่อสื่อวิทยุกระจายเสียง และโทรทัศน์ ที่แตกต่างกัน ก็จำเป็นที่นักวิชาการจะต้องเข้ามามีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน และเกิดการยอมรับกติการ่วมกัน แต่ภาพที่คนในสังคมมองก็คือ ในส่วนของนักวิชาการนั้น ยังขาดองค์กรตัวแทนที่จะทำงานติดตามการปฏิรูปสื่ออย่างจริงจัง เพื่อทำหน้าที่ถ่วงดุล ตรวจสอบในเรื่องนี้

วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม

ศ.ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ สะท้อนมุมมองเรื่องวัฒนธรรมกับการปฏิรูปโดยเฉพาะการปฏิรูปการเมือง โดยโยงกับเรื่องความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ทั้งนี้ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในเขตชนบทนั้น หากประชาชนมีชีวิตทางสังคมในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ก็ไม่น่าจะเข้มข้นเท่าที่ปรากฏให้เห็นในเอกสารราชการ ฉะนั้นไม่ว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์จะเป็นความสัมพันธ์หลักของคนไทยในชนบท โดยมีเหตุผลสนับสนุน คือ ประการแรก ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เกิดขึ้นในทุกที่ซึ่งคนเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นจึงมีอยู่ทั่วไปในโลก จนถึงปัจจุบัน แต่อาจไม่ใช่ความสัมพันธ์หลักในทางสังคมเท่านั้น ในชนบท ความไม่เท่าเทียมกันในด้านนี้ถูกกลดทอนลงด้วยทรัพยากรที่มีอยู่เหลือเฟือ เช่น ที่ดิน ป่าไม้ที่เป็นที่พึงพิงสำหรับคนสิ้นไร้ไม้ตอก แม้แต่แรงงาน ก็เป็นที่ต้องการในวิถีการผลิตและวิถีชีวิต จึงเอาไปแลกเปลี่ยนได้ในความสัมพันธ์นี้ แม้จะมีลักษณะอุปถัมภ์ แต่ก็ไม่ต้องพึ่งพากันอย่างสุดขั้ว ประการที่สอง แม้มีการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันในชนบท แต่คนในชนบทสามารถต่อรองได้มากกว่าคนในเมือง การกระทำที่ชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมปรากฏให้เห็นได้ง่าย มีกลไกควบคุมทางสังคมที่แต่ละคนเข้าถึงได้ เช่น การนิทาหรือการกล่าวหาคนที่ไม่ชอบธรรมให้กลายเป็นผีปอบ เป็นต้น ประการที่สาม คนในทุกที่ย่อมมีความสัมพันธ์ทางสังคมหลายนัย ในสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก็มีความสัมพันธ์เชิงอื่นแทรกอยู่ด้วย ความสัมพันธ์อื่นๆ เหล่านี้มีความเข้มข้นในชนบทอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีต เช่น อุดมคติในพุทธศาสนา เป็นต้น แต่การแย่งยึดเอาทรัพยากรกลางของคนชนบทไปเป็นของรัฐ แล้วให้ทรัพยากรนั้นไปกระจุกอยู่ในมือคนจำนวนน้อยต่างหาก ที่ทำให้ทางเลือกอื่นๆ ของคนในชนบทหดหายไป จนกระทั่งว่าจะเข้าถึงทรัพยากรได้ ก็ต้องสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับเจ้าพ่อ

ข้อสังเกตอีกประการที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก็คือ รัฐอุปถัมภ์เป็นผู้สร้างและจรรโลง "คนชั้นกลาง" ไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน คนชั้นกลางไทยไม่ได้ระแวงรัฐ สิ่งที่คนชั้นกลางไทยต้องการคือรัฐที่สะอาดและมีประสิทธิภาพ มากกว่ารัฐที่ควบคุมได้ ที่ผ่านมา สังคมไทยจึงไม่ค่อยสนใจที่จะเสริมสร้างกลไกต่างๆ ให้เข้มแข็งขึ้นมาเพื่อที่จะสามารถไปควบคุมรัฐ คนชั้นกลางไทยไม่ได้มีฐานคิดที่จะไปเสริมให้ประชาธิปไตยงอกงามขึ้นมาได้เลย ขณะที่หัวใจของประชาธิปไตยตะวันตกที่สังคมไทยรับแนวคิดมาก็คือ การไม่ไว้วางใจรัฐ อย่าให้รัฐมีอำนาจ จนตัวเองควบคุมไม่ได้เลย ดังนั้นที่เชื่อกันโดยทั่วๆ ไปว่า คนชั้นกลางเป็นหัวหอกผลักดันประชาธิปไตย แต่คนชั้นกลางไทยก็ไม่ได้ใส่ใจเพียงพอที่จะติดตามตรวจสอบควบคุมรัฐอย่างใกล้ชิด มีการรวมตัวกันก็เพื่อเป็นพลังต่อรองทางการเมืองมากกว่า และส่วนใหญ่ก็ถูกรวบงำโดยสื่อมวลชน จึงไม่สามารถจะเชื่อมโยงเรื่องของตนเองกับเรื่องของคนชั้นล่าง เลยทำให้ไม่สนใจกับความเดือดร้อนและความเคลื่อนไหวของชนระดับล่าง ปรากฏการณ์ของความเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองในทุกวันนี้ จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับล่างมากกว่าจะเป็นคนชั้นกลาง ไม่ว่าจะมองจากกรณีสมัชชาคนจน

ป่อนอก-หินกรูด ท่อแก๊สไทย-มาเลเซีย และรวมไปถึงขบวนการธงเขียวในการผลักดันรัฐธรรมนูญปี 40 ที่ผ่าน มาด้วย

อาจารย์นิธิได้เสนอทางออกต่อปัญหาเรื่องนี้ไว้ใน 3-4 ประเด็นคือ **หนึ่ง** จำเป็นที่คนชั้นกลางจะต้อง สร้างความสัมพันธ์ การเชื่อมโยงกับประชาชนกับการเคลื่อนไหวของประชาชนระดับล่าง **สอง** โดยจะต้องมี ความเข้าใจด้วยว่า ประชาธิปไตยที่เราเรียกร้องไฝหานั้น ไม่ใช่เพียงแค่การจัดนักการเมืองที่โก่งกินบ้านเมือง ออกไปเท่านั้น แต่จะต้องหมายถึง ผลประโยชน์ในทางวัตถุในทางเศรษฐกิจที่จะต้องกระจายไปถึงคนทุกคนด้วย หรือกล่าวโดยใช้สำนวนว่า “ประชาธิปไตยต้องกินได้” **สาม** ประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ จำเป็นจะต้องอาศัย การสื่อสารในแนวนอนที่มนุษย์จะสื่อสารกันเองได้ในระดับล่าง และ **สี่** การปฏิรูปการเมืองจะต้องนึกถึงการให้อำนาจแก่คนในท้องถิ่นในการจัดการ ควบคุม และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของเขาด้วย รวมถึงอำนาจ ในการควบคุมตำแหน่งสาธารณะต่างๆ ที่เข้ามาพัวพันกับชีวิตของเขา เช่น อบต., อบจ. ซึ่งกำลังกุมงบประมาณ มากขึ้นด้วย

ส่วน **รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม** เน้นย้ำถึงความสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจในเรื่อง “วัฒนธรรม” โดยมองว่า วัฒนธรรมต้องเป็นของกลุ่ม วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเป็นมนุษย์ เป็นวิถีชีวิตของคนในกลุ่มนั้น เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่รอดร่วมกัน ซึ่งแต่เดิมก็เป็นกลุ่มชุมชนโดยธรรมชาติ มีสำนึกร่วมของความเป็นท้องถิ่นที่เกิด ร่วมกัน แต่การมองชุมชนของรัฐบนเส้นทางการพัฒนาที่ผ่านมา ได้เข้าไปทำลายความเป็นชุมชนเพราะเอาเงิน เป็นตัวตั้ง อำนาจทางการเงินจึงผ่องถ่ายเข้าไปสู่กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ที่ก็กลายเป็นระบบอุปถัมภ์กับรัฐ ทำให้ ความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งจะดูแลเรื่องของตัวเอง กลุ่มของตัวเองของคนในท้องถิ่นหายไป เพราะรัฐขาดความ เข้าใจว่าชุมชนคืออะไร ยิ่งเมื่อรัฐบาลในยุคต่างๆ นับแต่ยุคเงินผันเข้าสู่ชนบท ทำให้กลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุม ชนไม่ใช่กลุ่มธรรมชาติ แต่เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ เกิดกลุ่มอิทธิพลขึ้นมาและมักแก้ปัญหาด้วยความ ก้าวร้าวหรือรุนแรง

อีกทั้งตลอด 40 ปีของการพัฒนา ก็เป็นการพัฒนาที่เน้นวัตถุ แต่ขาดการให้ความสำคัญกับมิติทางจิต วิญญาณหรือสิ่งที่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งๆ ที่ในระบบชุมชนท้องถิ่นเดิมมีกลไกหลายอย่างภายใน ที่ควบคุมกันอยู่และทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นดำรงอยู่อย่างราบรื่น แต่เมื่อรัฐเข้ามาจัดการก็ขาดการ มองในมิตินี้ ทำให้เกิดการทำลายสังคมอย่างถึงรากหญ้าเลยทีเดียว และที่สำคัญในชีวิตวัฒนธรรมนั้น สถาบัน ของความเป็นมนุษย์ที่เรามักหลงลืมไปคือ สถาบันครอบครัวหรือสถาบันการแต่งงาน ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคม เมื่อเราละเลยสิ่งนี้ สังคมจึงเปลี่ยนผ่านมาสู่ภาวะของความสับสนมากขึ้น ไม่ว่าเราจะมองจากปัญหาการมั่วสุม ของเด็ก เยาวชน ปัญหาเอดส์ หรืออื่นๆ ก็ตาม การที่รัฐขาดความเข้าใจเรื่องชุมชน แต่กลับเข้าไปจัดตั้งจัด การอะไรให้มากมาย กลับกลายเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง โดยเฉพาะที่อาจารย์ได้ตั้งข้อสังเกตคือเรื่องการแบ่งเขต พื้นที่ในการปฏิรูปการศึกษา

ประเด็นสำคัญคือการฟื้นฟูชุมชนกลับมา ซึ่งหมายถึงการฟื้นฟู “กลุ่ม” นั้นเอง เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านมี ความเป็นกลุ่ม แต่ความเป็นกลุ่มหรือเป็นวิถีชีวิตนั้นไม่จำเป็นต้องซ้อนของเดิม แต่อาจนำของเดิมมาปรับใช้ใหม่ ได้ เช่นกรณีชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล ชูคำว่า “แม่มนม้นยีน” ถือเป็นการสร้างวาท กรรมของชาวบ้านที่เขาอดัดมาใช้สื่อสารและสร้างสำนึกร่วมได้ ชาวบ้านไม่ได้เรียกร้องการกลับไปมีวิถีชีวิตอยู่ แบบเดิม ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้อยู่แล้ว แต่คำว่า “วิถีชีวิตที่เหมือนเดิม” ของชาวบ้าน อาจารย์นิธิตั้งข้อ สังเกตว่า หมายถึง การมีทรัพยากรกลางที่ใช้ร่วมกัน การที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปจัดการทรัพยากรที่ถูกยึดไป จะโดยรัฐหรือบุคคลก็ตาม ได้กลับคืนมา

ด้าน ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจุบันมีโครงสร้างทางการเมืองใหม่ๆ มากขึ้นกว่าแต่ก่อน อันเป็นผลของพลังกดดันต่างๆ แต่ก็เป็นโครงสร้างอำนาจที่ซ้ำรอยของระบบราชการเดิม ไม่ลงถึงประชาชนอย่างแท้จริง คนชั้นกลางจึงมีบทบาทสำคัญที่จะเป็นชนชั้นที่เชื่อมรอยต่อนี้ รวมทั้งชี้ให้เห็นว่า ระบบที่เป็นโครงสร้างอำนาจที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของสังคมไทยขณะนี้และกำลังอยากปฏิรูปตัวเอง มีด้วยกัน 3 ระบบคือ ระบบที่หนึ่ง ระบบการปกครองท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันตั้งรับการเปลี่ยนแปลงด้วยการบอกให้มีผู้ว่าซีอีโอ ระบบที่สอง คือระบบราชการ ที่มีกรมหรือกระทรวงเป็นตัวตั้ง และระบบนี้ขยายตัวในนามของการพัฒนาเข้าไปแทรกระบบที่หนึ่งในพื้นที่ต่างๆ และระบบนี้ก็ปรับตัวตั้งรับการเปลี่ยนแปลงในนามของการปฏิรูปด้านต่างๆ ส่วนระบบที่สาม เรียกว่า "ระบบประชากร" คือระบบที่ต้องการการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะที่เป็นของประชาชน ทำโดยประชาชน เพื่อประชาชน การปรับตัวในส่วนนี้ก็จะเห็นได้ในกรณีของ civic movement ต่างๆ เป็นต้น อันเป็นระบบที่เริ่มได้รับการยอมรับและมีความชอบธรรมมากขึ้นเมื่อมีรัฐธรรมนูญ 40 เกิดขึ้น คำถามที่น่าสนใจคือ พลังประชาชนโดยผ่านระบบที่สามนี้จะมีกลไกอะไรบ้าง หลังจากที่ผลักดันจนได้รัฐธรรมนูญมาแล้ว หรืออีกนัยหนึ่งคือ สังคมไทยจะเชื่อมสามระบบนี้อย่างไร ท่ามกลางสภาพการณ์ที่หลังโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการข้ามแดนของวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ซึ่งกำลังเข้าไปสู่โครงสร้างอำนาจ และทำให้รัฐชาติเปลี่ยนไปสู่ "รัฐตลาด" ขณะที่ตลาดได้กลายเป็นเครื่องมือของระบบเศรษฐกิจเสรี โครงสร้างอำนาจใหม่ทางการตลาดนั้นก็ซับซ้อนกว่า และแหล่งที่มาของอำนาจการตลาดก็ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ใดที่หนึ่งหรือมาจากชนชั้นปกครอง แต่ได้กลืนกลายอยู่ในวิถีชีวิตแบบทันสมัยโดยไม่รู้ตัว

ประเด็นที่มีการตั้งคำถาม ข้อสังเกต ข้อเสนอแนะจากเวทีแลกเปลี่ยนมีหลากหลายประเด็น โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการวิจัยหรืองานทางวิชาการที่จะเข้าไปหนุนได้ กล่าวโดยสรุปว่า งานวิจัย/งานวิชาการสามารถเข้าไปเชื่อมโยงการทำงานทั้งในส่วนที่เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจของสังคมไทยในระดับรากหญ้า ขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน จนถึงกระบวนการเชื่อมโยงในเชิงโครงสร้างนโยบาย อาทิ เรื่ององค์กรอิสระ เพราะ 4 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดองค์กรอิสระทางการเมืองขึ้นหลายองค์กร แต่มักมีอำนาจค่อนข้างเบ็ดเสร็จหรือไม่เป็นอิสระจากฝ่ายธุรกิจการเมืองหรือฝ่ายบริหาร ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าจับตามองสำหรับองค์กรอิสระที่กำลังจะเกิดขึ้นใหม่ เช่น องค์กรผู้บริโภค ว่าทำอย่างไรจะไม่ให้ถูกรอบงำและนำไปใส่ในระเบียบและจัดการโดยองค์กรของรัฐ เพื่อให้เป็นองค์กรอิสระอย่างแท้จริง จุดนี้ต้องใช้ **มาตรการทางสังคมหรือการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนเข้ามา ตรงนี้จะออกแบบอย่างไร ที่สำคัญการทำงานขององค์กรอิสระต้องเชื่อมโยงกับรูปธรรมที่ชัดเจนของชุมชนและสังคมท้องถิ่น** ซึ่งต้องการพลังทางวิชาการเข้ามาหนุนช่วย

รวมไปถึงในระบบของการปฏิรูปทางการเมืองหลายเรื่อง กฎหมายต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามรัฐธรรมนูญถือเป็นอาวุธสำคัญของภาคประชาชนที่จะรองรับสิทธิและอำนาจชอบธรรมของประชาชน ซึ่งที่ผ่านมายังขาดเนื้อหาด้านสังคมเข้าไปเชื่อมโยง ถ้าพลังทางวิชาการหรืองานวิจัยทางสังคมเข้าไปร่วมสนับสนุนเพื่อเอาความเป็นจริงมาสังเคราะห์กลั่นกรองเป็นกฎหมายหรือผลักดันในกระบวนการทางนโยบาย ความขัดแย้งหรือปัญหาในสังคมก็อาจจะคลี่คลายหรือลดน้อยลง และสิ่งที่สำคัญก็คือต้อง**สร้างรูปธรรมหรือดีแฟกต์รูปธรรมที่ชัดเจนของภูมิปัญญาหรือทุนทางสังคม**ให้สามารถขึ้นมาทัดเทียมหรือเหนือกว่าวัฒนธรรมระบบทุนนิยม/โลกาภิวัตน์ เพื่อให้กระบวนการของ "โลกาภิวัตน์รากหญ้า" สามารถที่จะมีกำลังทัดทานหรือต่อสู้กับโลกาภิวัตน์ของทุนข้ามชาติได้ ซึ่งงานวิจัยในทางชุมชนหรือสังคม ในมิติทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญและมีโจทย์ที่ท้าทายต่อการวิจัย/วงวิชาการอีกมาก และจุดนี้ทำให้เห็นว่า โดยลำพังความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนโดดๆ ไม่มีพลัง

พอ แต่จะต้องเชื่อมกับการทำงานวิชาการอย่างเข้มแข็ง ถึงจะมีพลังพอที่จะไปผลักดันทางการเมืองซึ่งเป็นฝ่าย
ถืออำนาจรัฐ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมากคือ การทำความเข้าใจกับความเป็นชุมชน วิถี
ชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน ของฝ่ายต่างๆ การที่นักวิจัยเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนก็ควรจะเป็นไปด้วยท่าทีของ
การเข้าไปเรียนรู้ว่า ภายในชุมชน กลุ่มเขาคิดอย่างไร เนื่องจากในระดับล่างเป็นเรื่องวัฒนธรรมจากภายใน
เป็นสิ่งที่คนภายในกลุ่มเขาคิดเขาสร้างขึ้นเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกัน เพื่อที่จะเข้าไปเชื่อมโยง หนุนเสริมให้ดีขึ้น
มากกว่าจะเข้าไปในลักษณะสงเคราะห์ช่วยเหลือหรือยึดเยียดความคิด ซึ่งจะก่อให้เกิดความขัดแย้งได้จากความ
ไม่เข้าใจ ที่สำคัญปัจจุบันนี้โจทย์ของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ชาวบ้าน ชุมชนจำนวนไม่น้อย มิได้ยอม
จำนนต่อปัญหาที่ตัวเองเผชิญ แต่ได้ลุกขึ้นมาแก้ปัญหาด้วยตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี และสะท้อนมุมมองที่พวกเขา
มองเรื่องวิถีชีวิตอย่างเป็นองค์รวม สัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่น สิ่งอื่น คำตอบในการแก้ปัญหาของพวกเขาจึง
เป็นเรื่องวิถีชีวิตมากกว่าการมองแยกส่วน เป็นเรื่องเงินตราหรืออื่นๆ แต่เขาต้องการหนทางในการที่เขาจะพึ่ง
ตนเองได้มากขึ้น ซึ่งนับเป็นความท้าทายของวงการวิชาการ/ วิจัย ด้วยว่า โจทย์ของชาวบ้าน โจทย์ของชุมชน/
สังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญอยู่นั้น ต้องยอมรับว่าเป็นปัญหา/
โจทย์เฉพาะหน้าที่พวกเขาเผชิญอยู่ในชีวิตจริง ๆ ซึ่งเป็นโจทย์ที่สำคัญที่สุด ซึ่งหากนักวิจัยให้ความสนใจ
ใจ เข้ามารับรู้ เรียนรู้ เชื่อมโยง ก็สามารถจะพัฒนาเป็นโจทย์ที่ลึกซึ้งมากขึ้นต่อไปได้ ที่สำคัญการเริ่ม
ต้นจากโจทย์เฉพาะหน้าของนักวิจัยยังมีนัยยะต่อการพัฒนาความรู้ การพึ่งตนเองได้ทางวิชาการบนฐานของ
สังคมไทยเองด้วย

นอกจากนี้ ประเด็นที่ไม่ควรมองข้ามไปคือ การให้มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นกลับมา
เป็นของชุมชน/ ท้องถิ่นให้ได้ เพื่อที่จะทำหน้าที่ “สร้างความรู้” ของท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น มากกว่าความรู้ที่ไป
เอาเปรียบชาวบ้านหรือความรู้แบบฉกฉวย ซึ่งถูกปลูกฝังในระบบการศึกษาของคนชั้นกลางไทยมานาน. ✍

เวทีเศรษฐกิจท้องถิ่น...กำหนดทิศทางไทย?

ผศ.ดร.วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก, คุณรุจิรัตน์ มั่นทะจิตร, คุณยุววรรณ รัชกุล และ คุณวีระศักดิ์ ช่วยพัฒน์

ประเด็นที่ถือเป็นกรอบใหญ่ในการมองเนื้อหาของเศรษฐกิจท้องถิ่น จากการเสวนาในครั้งนี้คือสิ่งที่เรียกว่า “ทุน” ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ (1) ทุนที่เป็นเงินตรา (2) ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ (3) ทุนวัฒนธรรม

1. ทุนที่เป็นเงินตรา มีการหยิบยกกรณีโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยใช้งานวิจัยของธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นประเด็นแลกเปลี่ยน งานวิจัยดังกล่าว เป็นการประเมินถึงผลกระทบของนโยบายดังกล่าวต่อระบบเศรษฐกิจมหภาค ซึ่งเป็นการประเมินในภาพรวมเบื้องต้นเท่านั้น จึงยังคงมีคำถามอยู่มากเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน ว่าส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม อย่างไร โดยเฉพาะในระดับพื้นที่ ในมิติทางสังคมทั้งเชิงบวกและลบ

จากการวิจัยชี้ว่า ผลกระทบโดยตรงของนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองต่อระบบเศรษฐกิจมหภาค ในรูปของการกระตุ้นให้เกิดการใช้จ่ายภาคเอกชน ทั้งในรูปของการลงทุนและการบริโภคนั้น พบว่ามีผลน้อยมาก ซึ่งเงินที่นำไปใช้ในการลงทุน จากเงินที่เบิกจ่ายไปแล้ว คิดเป็นเพียงหนึ่งในสี่ส่วนเท่านั้น เนื่องจากที่เหลือถูกนำไปใช้ในการหมุนเวียนและซื้อสินค้าขั้นกลางเพื่อใช้ในการผลิต แต่จะส่งผลกระทบในการเพิ่มรายได้ให้แก่ผู้ขายปัจจัยการผลิต และเพิ่มรายจ่ายของกลุ่มผู้กู้ ทั้งนี้ผู้กู้ได้ใช้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเพียงร้อยละ 15.2 ของเงินที่เบิกจ่าย ทดแทนการใช้สินเชื่อจากแหล่งอื่น แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ส่งเสริมให้การเพิ่มขึ้นของการใช้สินเชื่อจากแหล่งอื่นมากขึ้น เนื่องจากประชาชนตัดสินใจลงทุนในโครงการขนาดใหญ่เกินกว่าเงินกู้ที่ได้รับอนุมัติจากกองทุนหมู่บ้าน จึงต้องพึ่งพาการใช้สินเชื่อจากแหล่งอื่น นอกเหนือไปจากการใช้ทุนตนเองเสริม และกองทุนหมู่บ้านช่วยลดภาระดอกเบี้ยให้แก่ประชาชนกลุ่มที่เคยกู้จากแหล่งสินเชื่อในระบบ เพราะจากเดิมไม่สามารถกู้ได้จากแหล่งสินเชื่อในระบบ

2. ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นฐานในการผลิตภาคเกษตร ที่เมื่อมองลงไปในระดับพื้นที่แล้วมักพบว่า มีปัญหาอยู่มากในทุกภาค โดยเฉพาะเรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทำให้มีปัญหาในเรื่อง การเข้าถึงทรัพยากร การใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในท้องถิ่น เพราะตลอดระยะเวลากว่า 30-40 ปีของการพัฒนาที่ผ่านมา กลไกรัฐ และตลาด ได้รุกคืบเข้าไปครอบครองและเบียดขับให้ชาวบ้านหลุดจากการควบคุมจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง ขณะเดียวกัน คุณภาพของฐานทรัพยากรก็มีความเสื่อมโทรมลงอย่างมาก

3. **ทุนวัฒนธรรม** กรณีศึกษาของหัวสำโรง (อ.ท่าเรือ จ.ลพบุรี) ถือเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ คน สิ่งของ เรื่องราว หรืออาจรวมเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นามาร้อยร็ดผานเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ดึงสำนึกร่วมของคนท้องถิ่นขึ้นมาได้ อีกทั้งเป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์ในชุมชนให้กลับมาเหนียวแน่น และนำไปสู่การสร้างฐานทางเศรษฐกิจหรืออาชีพอีกด้วย

นอกจากนี้ ยังเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของ change agent จากภายนอกที่เข้าไปร่วมเป็นพันธมิตรกับคนท้องถิ่น ร่วมเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และดึงศักยภาพของท้องถิ่นขึ้นมา ให้สามารถจัดการเรื่องราวของท้องถิ่นตนเองได้ในหลายๆ เรื่อง โดยผ่านกระบวนการให้เกิดการวิเคราะห์ตนเอง การแสวงหาความรู้ ข้อมูล พื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิม และผสมผสานกับภูมิปัญญาใหม่ จนตอบสนองกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเองได้ และที่สำคัญคือ การฟื้นฟูบูรณาการให้เกิดเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนคนรุ่นหลัง โดยการพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่บรรจุเข้าไปอยู่ในระบบการศึกษาปกติ

เศรษฐกิจท้องถิ่น นอกจากจะเป็นเรื่องของการจัดการ “ทุน” ดังกล่าวแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องสำคัญๆ ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 3 เรื่องหลัก คือ

1. **ฐานคิด วิถีคิด ในเรื่องเศรษฐกิจ** ซึ่งเกี่ยวข้องกับปรัชญา อุดมการณ์ ความเชื่อ เพราะทุกวันนี้ผู้คนมักตกอยู่ภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ หลายอย่างที่ทับซ้อนกัน เช่น เศรษฐกิจทุนนิยมที่เป็นกระแสหลักอยู่ในเวลานี้ และเศรษฐกิจพอเพียง/ เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เป็นต้น จึงพบทั้งความกลมกลืนและขัดแย้งกันภายใต้อุดมการณ์ ความเชื่อดังกล่าว ที่สะท้อนให้เห็นได้ทั้งในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของภาครัฐ ซึ่งมีสะท้อนวิถีคิดเก่า กล่าวคือ มองเงินเป็นตัวตั้ง หรือใช้เงินแก้ปัญหา การผูกขาดการจัดการทางเศรษฐกิจ การสร้างนิสัยการก่อหนี้ เป็นต้น

ทั้งนี้ประเทศไทยต้องการวิถีคิดใหม่ในการจัดการเศรษฐกิจของประเทศในทุกๆ ระดับ ซึ่งการปรับเปลี่ยนดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยการจัดการความรู้ เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ตนเอง รู้เท่าทัน และปรับตัวได้ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ที่เข้ามากระทบสังคม เช่น เรื่องค้าปลีกข้ามชาติ การค้าเสรีที่เข้ามาครอบงำและทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีการผลิตทางการเกษตร ที่ก่อให้เกิดผลกระทบในระดับต่างๆ และเป็นคำถามในระดับรัฐไทยว่า จะมียุทธศาสตร์ที่จะป้องกันการผูกขาด ทั้งด้านปัจจัยการผลิต การผลิต วิธีการผลิต การขาย การตลาดอย่างไร ถึงจะทำให้สังคมไทยอยู่รอดปลอดภัยได้

ประเด็นที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องคุณธรรมหรืออาจเรียกในคำอื่น เช่น วินัย เป็นต้น ซึ่งจำเป็นต้องมีกำกับในการทำเรื่องระบบการผลิต การค้าขาย ทั้งนี้จะต้องทำให้เกิดความเข้าใจของคนในสังคมมากขึ้นและสร้างให้เกิดวัฒนธรรมที่ดี เช่น กรณีสหกรณ์ มักเป็นที่ทราบกันดีว่า มีปัญหาในเรื่องวัฒนธรรมเชิงความคิด ความจงรักภักดี หรือความเข้าใจต่ออุดมการณ์ของสหกรณ์ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าของขบวนการสหกรณ์

นอกจากนี้ ที่น่าสนใจคือ ปัจจุบันได้เกิดรูปธรรมของการทำงานเรื่องเศรษฐกิจชุมชนอย่างหลากหลาย ซึ่งสามารถเป็นกรณีศึกษา ในการสะท้อนมุมมอง แนวคิด และทำให้เห็น “เศรษฐกิจชุมชน” ในมุมมองที่กว้างขวางขึ้น เช่น เศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านที่มีนัยยะการมองถึงความมั่นคงในชีวิต ความมั่นคงทางอาหาร และสวัสดิการของชุมชน เพื่อที่จะสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับพื้นฐาน รวมทั้งการเกื้อกูลในการอยู่ร่วมกัน

2. การจัดระบบความสัมพันธ์ ในการรวมตัวของคนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่ม/ องค์กรชาวบ้าน สหกรณ์ ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และบางที่มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ถือเป็นทุนทางสังคมที่ควรจะมีบทบาทเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น และหากการพัฒนาเศรษฐกิจ เกิดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นจริงๆ ก็จะก่อให้เกิดพลังทางสังคมขึ้นด้วย เพราะเป็นระบบการจัดการที่เชื่อมโยงเข้าสู่วงจรชีวิตของชุมชนในการผลิตและบริโภคของพวกเขาเอง

นอกจากนี้ในส่วนที่ชุมชนสัมพันธ์กับภายนอก ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน ในหลายๆ พื้นที่เป็นบทเรียนให้เห็นว่า ชุมชนควรจะมีพันธมิตร หรือที่เรียกว่า change agent ที่จะเอื้อต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะบทบาทของนักวิชาการ ในการจัดกระบวนการให้เกิดการวิเคราะห์ตนเอง และศักยภาพของชุมชนออกมาให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การบริหารจัดการการผลิต การพัฒนามาตรฐานคุณภาพสินค้า การตลาด หรือทำให้เกิดการรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ เช่น ผลกระทบจากความรู้ในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งในจุดนี้สะท้อนให้เห็นถึง ความสำคัญของการจัดการความรู้ เพื่อที่จะเตรียมความพร้อมของชุมชน เช่น ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนที่จะไปต่อกับภายนอก ชุมชนต้องปรับตัวหรือเรียนรู้เรื่องใหม่ๆ อะไรบ้าง ดังที่เราจะเห็นว่า ภาคธุรกิจมักมีการใช้ข้อมูลหรืออาศัยความรู้ในการบริหารจัดการ โดยให้ความสำคัญกับการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนา

3. ระบบการจัดการในวิถีเศรษฐกิจของชุมชน/ ท้องถิ่น มีประเด็นที่พูดถึงใน 3 ประเด็นหลักคือ

(1) การจัดการกับทุนภายนอกที่เข้ามาของชุมชน เช่น กรณีกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีการตั้งข้อสังเกต หรือยังมีคำถามในหลายเรื่อง อาทิ ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทุนทางสังคมของชุมชน

(2) การพัฒนาเศรษฐกิจจากทุนภายในชุมชนเอง หรือในบางแห่งเรียกว่า “วิสาหกิจชุมชน” ซึ่งก็คือการประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชน ในการพึ่งตนเอง โดยร่วมกันเรียนรู้ จัดการ ร่วมกันผลิตและบริโภค ซึ่งทำให้เห็นว่า ไม่ได้มีเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจอย่างเดียว เพราะต้องอาศัย “ทุน” ของชุมชนหลายอย่าง และด้วยกระบวนการในการวิเคราะห์ให้เห็นศักยภาพภายในของตนเอง เห็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน/ ท้องถิ่น หากมีการวิเคราะห์และวางแผน จะทำให้เห็นการจัดการวิธีการผลิตใหม่ โดยทุนของชุมชน แล้วเกิดการแลกเปลี่ยนเป็นตลาดภายในชุมชนหรือระดับท้องถิ่น ซึ่งจะไม่ถูกกำหนดโดยเทคโนโลยีหรือพฤติกรรมของผู้บริโภคภายนอก แต่การพัฒนาที่ผ่านมา ไม่ได้สอนให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง รู้จักทรัพยากรที่ตัวเองมี และไม่รู้จักการจัดการในศักยภาพที่ตัวเองมีอยู่ให้ออกดอกออกผล

(3) เรื่องการตลาด ทั้งตลาดภายในชุมชน/ ท้องถิ่น และตลาดภายนอกหรือตลาดเมือง ซึ่งปัจจุบันชุมชนมีการทำการค้าขายกับภายนอกมากขึ้น ชุมชนมีการจัดการในเรื่องนี้อย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร และควรจะต้องปรับตัวอย่างไร โดยเฉพาะภายใต้บริบทที่ปัจจุบันได้เกิดรูปแบบของตลาดที่หลากหลายมากขึ้น จึงน่าสนใจว่า ตลาดแต่ละแบบกำลังทำบทบาทอะไร เพราะมีหลายส่วนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจชุมชน เช่น กรณีของบริษัทบางจากฯ สหกรณ์เลมอนฟาร์ม ร้านค้ารักบ้านเกิด วินด์สโตร์ กรณีของบริษัทรวมคำ ปลีกเข้มแข็ง จำกัด (ART) หรือกรณีศูนย์กระจายสินค้าชุมชน (ร้านไทยพัฒนาชุมชน) ที่สนับสนุนโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย รวมทั้งการขยายตัวของธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ในรูปคอนวีเนียนสโตร์ ซูเปอร์มาร์เก็ต หรือดิสเคานต์สโตร์ ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีแนวคิดที่แตกต่างกัน และด้วยประสบการณ์ทางธุรกิจ การตอบรับของผู้บริโภค ทำให้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ปัญหาแรงงานข้ามชาติ :

มุมมืด ด้านสว่าง และความสัมพันธ์ต่อเพื่อนบ้าน

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

วันนี้... คงไม่ได้มาพูดถึงนโยบายรัฐบาลในการที่จะมีแรงงานต่างชาติ หรือไม่มีแรงงานต่างชาติ แต่เราอยากจะพูดถึงประเด็นเกี่ยวกับเรื่องในทางจิตวิญญาณและความรู้สึกของคนที่มีต่อแรงงานต่างชาติ ที่เข้ามาทำงานในบ้านเรา หรือเข้ามาพักพิงอาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนต่างชาติซึ่งมาจากประเทศเพื่อนบ้าน... ลักษณะของการประชุมจะเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนระดมความคิดเห็น มากกว่าจะนำเสนอผลการวิจัย เพียงแต่ 3 ท่านตรงนี้จะช่วยจุดประเด็นในประเด็นที่เราตั้งเอาไว้

ก่อนที่จะลงไปในรายละเอียด ดิฉันต้องขออนุญาตที่จะพูดถึงงานวิจัยที่ตัวเองทำก่อน งานวิจัยที่ตัวเองทำ เป็นงานวิจัยที่มีผลมาจากสถานการณ์ปัจจุบันในขณะนั้น และปัจจุบันก็ยังเป็นอยู่ ก็คือมีแรงงานหรือคนต่างชาติจากประเทศเพื่อนบ้านเป็นส่วนใหญ่ เข้ามาใช้แรงงานอย่างผิดกฎหมาย ทาง สกว. ก็อยากจะให้ทำวิจัยเรื่องนี้

ตอนที่ทำเรื่องนี้เรามองว่า ถ้าสมมติเราดูเฉพาะแรงงานต่างชาติผิดกฎหมาย ไม่น่าจะทำให้เราเข้าใจภาพของเรื่องแรงงานต่างชาติทั้งหมดในประเทศไทยได้ครบถ้วน เราเลยเสนอว่า เราจะทำเรื่องแรงงานต่างชาติรวมประเภทซึ่งถูกกฎหมายด้วย และมันได้ขยายไปว่า เราคงไม่สามารถที่จะทำเรื่องแรงงานต่างด้าว โดยที่เราไม่มองว่า แล้วใครคือคนที่สังคมไทยมองว่า เป็น "คนต่างด้าว" บ้าง โดยประเด็นของมันก็เลยไปเกี่ยวข้องกับคนที่ไม่มีสัญชาติไทยแล้วใช้แรงงานอยู่ คนเหล่านี้เกือบทั้งหมดเป็นชนกลุ่มน้อย และเป็นผู้ซึ่งอยู่บนพื้นที่สูง ดังนั้นงานวิจัยนี้ก็เลยมาแตะเรื่องชาวเขา เรื่องสถานะบุคคลด้วย

งานวิจัยชุดนี้มีข้อซึ่งน่าสนใจมากอันหนึ่งคือ ในมิติทางกฎหมาย ที่จะมาดูประเด็นเรื่องคนต่างชาติ ซึ่งในขณะนั้น เราดู 3 เรื่อง คือ (1) มิติเกี่ยวกับเรื่องการทำงานของบริษัทหรือสถานประกอบการคนต่างด้าวหรือคนต่างชาติ รวมทั้งคนต่างชาติเองในแง่กฎหมาย พูดย่างๆ คือ เราวิเคราะห์ ปว. 281 ปัจจุบันนี้ ปว. 281 ได้ยกเลิกไปแล้ว และเปลี่ยนเป็นพระราชบัญญัติการทำงานหรือการประกอบการของคนต่างด้าว 2542 ซึ่งเป็น 1 ใน 11 กฎหมาย ที่กลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า "กลุ่มชาตินิยมใหม่" การเคลื่อนไหวต่อต้านว่า เป็นกฎหมายที่ขายชาติ (2) เราดูเรื่องกฎหมายการทำงาน ซึ่งมันจะไปเกี่ยวข้องกับเรื่องกฎหมายคนเข้าเมือง เกี่ยวข้องกับเรื่องการที่ตัวกฎหมายสามารถจะอนุญาตให้คนเข้าเมืองผิดกฎหมายมาทำงานได้ และประเด็นสุดท้ายคือ ดูเรื่องการที่เราจะผสมกลมกลืนคนต่างชาติเข้ามาในแง่ของการให้สัญชาติ ซึ่งกฎหมายไทยเกี่ยวกับเรื่องสัญชาติก็มีความซับซ้อน ในเชิงประวัติศาสตร์ รวมทั้งทัศนคติของผู้นำบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย

สองประเด็นหลังนี้ อาจารย์พันธุ์ทิพย์ (กาญจนะจิตรา สายสุนทร) เป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งหลังจากที่เข้ามาร่วมงานนี้ พูดง่ายๆ ว่า ตกกระไดพลอยโจน ก็ทำงานในลักษณะนี้ต่อเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้ คือมาจับงานในประเด็นเรื่องการให้สัญชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนกลุ่มน้อยและคนต่างด้าว สิ่งซึ่งอาจารย์พันธุ์ทิพย์ท่านนั้นก็ได้รับทั้งคำชมเชยและคำต่อว่า ต่อมาว่าชายชาติ จะมี 2 ขั้ว ขั้วกลางๆ ไม่ค่อยมี คือถูกมองว่าชายชาติด้วย กับถูกมองด้วยความซาบซึ้งจริงใจว่า อาจารย์ช่วยให้คนซึ่งไม่มีสัญชาติมาตั้งนาน สามารถที่จะใช้กระบวนการใหม่ในการให้สัญชาติได้เร็วขึ้น อันนี้ก็เป็นอย่างหนึ่งที่ตัวนักวิจัย/ นักวิชาการที่เข้ามาทำงานในเชิงนโยบาย ในเชิงภาคปฏิบัตินั้น ต้องประสบปัญหาหลายๆ อย่าง ดิฉันพูดแทนอาจารย์พันธุ์ทิพย์ได้ว่า งานซึ่งอาจารย์มาปะที่หลังเนี่ย เป็นงานซึ่งจริงๆ แล้ว อาจารย์ไม่มีคำตอบแทน แม้แต่คำประชุม คือเราจัดประชุมกันหลายครั้ง ในช่วงนั้นวิกฤติ แม้แต่คำตอบแทนการประชุมก็ไม่มี ต้องใช้ห้องประชุมของราชการ แล้วอาจารย์ทำงานหามรุ่งหามค่ำ ก็ประสบผลสำเร็จ และไม่สำเร็จด้วย คือมันไม่ร้อยเปอร์เซ็นต์

ดิฉันอยากจะย้อนกลับมาว่า ในประเด็นเรื่องแรงงานต่างชาติ เราดูแรงงานต่างชาติซึ่งถูกกฎหมาย ที่เข้ามาทำงานย้อนกลับไปหลายปี โดยใช้ข้อมูลที่มีอยู่ แต่ว่าต้องไปจดนับกันใหม่ วิเคราะห์ออกมาได้ว่า มีญี่ปุ่น มีจีน มีแขก มีอเมริกันเท่าไร มีช็อกเว้นพิเศษใดๆ บ้าง ที่เราให้กับการทำงานของคนสัญชาติไหน ลักษณะงานที่เขามาทำ กลุ่มคนพวกนี้มีการศึกษาเท่าไร อันนี้จะเป็นการศึกษาชุดหนึ่ง อีกชุดหนึ่งเป็นการดูว่า คนซึ่งเข้ามาทำงานแล้ว ที่อยู่ในกลุ่มซึ่งเรียกได้ว่าเป็นแรงงานที่มีทักษะหรือค่อนข้างมีทักษะ แต่ว่าหลบเลี่ยงกฎหมาย คือทำงานโดยไม่ใบอนุญาตทำงาน กลุ่มที่สองนี้ ถ้าเกิดว่า เราสามารถจับให้เขามาจดทะเบียนได้ หรือปรับระเบียบอะไรได้ ก็คิดว่า เราน่าจะได้ภาษีจากกลุ่มคนเหล่านี้พอสมควร

สิ่งซึ่งน่าสนใจก็คือ พวกเราเองคุยกับข้าราชการ หน่วยงานต่างๆ ปรากฏว่า กลุ่มแรงงานกลุ่มที่สองนี้ เป็นกลุ่มที่ได้รับความสนใจค่อนข้างน้อย ในแง่ที่ว่า ไม่คิดว่ากลุ่มนี้จะเป็นภัยต่อบ้านเมือง จริงๆ กลุ่มนี้มีทั้งฝรั่ง แขก เวียดนาม ญี่ปุ่น ศรีลังกา ฟิลิปปินส์ แคนาดา เกือบทุกชาติ มีตั้งแต่มาเป็นติเจจัตรายการวิทยุ มาสอนภาษาอังกฤษ มาเป็นครูสอนเรือใบ ครูสอนเต้นรำ นักโปรแกรมเมอร์ วิศวกร แต่ว่าตัวเลขเหล่านี้ เราไม่มี แต่สิ่งที่เราศึกษา เราดูว่ากระบวนการที่เกิดการหลบเลี่ยงกฎหมายนั้น มีด้วยเหตุผลประการใดบ้าง

กลุ่มที่สาม ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดก็คือ กลุ่มซึ่งจริงๆ แล้ว เป็นกลุ่มที่เป็นปรากฏการณ์ที่สังคมไทยรับรู้และให้ความสนใจมากที่สุด ก็คือแรงงานระดับล่างที่ผิดกฎหมาย ซึ่งแรงงานระดับล่างนี้ หลังจากที่ถูกกฎหมาย เราไม่อาจอนุญาตให้ทำงานได้ ยกเว้นเงื่อนไขบางอันจากมาตรา 12 ของ พ.ร.บ.การทำงานของคนต่างด้าว ซึ่งจำนวนนั้นจะไม่มาก กระแสซึ่งเข้ามา มันจะเข้ามาเรื่อยๆ แต่ว่าช่วงที่เข้ามามากที่สุดคือ ช่วงหลังปี 1988 หรือ 2531 เนื่องจากเกิดปัญหาในประเทศพม่า แต่ก่อนหน้านั้นก็มีเข้ามา แล้วรัฐบาล หรือฝ่ายๆ ก็คือรัฐไทย ทั้งกระทรวงมหาดไทย ทั้ง สมช. (สภาความมั่นคงแห่งชาติ) ก็มีวิธีการที่จะจัดการดูแลกลุ่มคนซึ่งเข้ามาจากก่อนปี 2531 ในลักษณะหนึ่ง ซึ่งดิฉันก็คิดว่า ทำงานได้ผลเป็นที่น่าพอใจระดับหนึ่ง เช่นว่าเก็บไว้เฉพาะในพื้นที่ ไม่ให้เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ มีการนับจดไว้ ให้บัตรเป็นสีๆ ไว้ว่าคนพวกนี้ต้องถือบัตรสีอะไรบ้าง เช่น บัตรสีส้ม สีชมพู สีม่วง มีบัตรหลายสีมาก ซึ่งในรายละเอียดจะไม่ขอพูดถึง แต่เมื่อเข้ามาเยอะๆ แล้วเนี่ย ถึงจุดหนึ่งก็มีแรงกดดันให้รัฐบาลต้องมีมติอนุญาตให้คนกลุ่มนี้ทำงานได้ ต้องจดทะเบียนทำงาน

คนกลุ่มนี้ ตั้งแต่สมัยคุณอานันท์ ซึ่งอนุญาตมาตั้งแต่ปี 2535 แต่ว่าด้วยเงื่อนไขที่ทำให้ผู้ประกอบการไม่สนใจที่จะมาจดทะเบียน เนื่องจาก ค่าจดทะเบียนนั้นแพง คือ 5,000 บาท แต่ตามกฎหมายเก่าจริงๆ ต้องเป็น 50,000 บาท แล้วก็ต่อรองกันมาจนเหลือ 5,000 บาท ก็ยังไม่มีคนจด (เหมารวมๆ ค่าจดทะเบียนขอใบอนุญาตแรงงานและค่าประกันตัว) พอมาสมัยคุณบรรหารก็ออกมติ ครม. ถ้าจำไม่ผิดก็เมื่อ 26 มิถุนายน 2539 แล้วก็มี series ของมติ ครม. ออกมาเรื่อยๆ ก็มีการจดทะเบียนกัน ตรงนั้นก็มีการจดทะเบียนประมาณ 3 แสนคน เป็นแรงงานจากประเทศพม่า 80 % มติ ครม. อันนี้ เป็นมติ ครม. ที่อนุญาตให้คนต่างชาติเข้ามาทำงานระดับล่างจาก 3 ประเทศเท่านั้น ซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีชายแดนติดกับเรา ก็คือ พม่า ลาว และเขมร แต่ว่าสัดส่วนของคนที่มาจากประเทศลาว และเขมร จะมีไม่เกิน 20 % มติ ครม. นี้ ที่แรกให้แค่ 2 ปี แต่ก็ต่อกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันนี้ ก็ยังมีจำนวนหนึ่งที่ทำงานอย่างถูกกฎหมาย คือ

จดทะเบียน ดิจนัเข้าใจว่าประมาณไม่เกินแสนคน ที่มีใบอนุญาตจดทะเบียนถูกกฎหมาย แต่ว่าจำนวนซึ่งไม่มีการจดทะเบียนนั้น ก็มีการคาดประมาณไว้จำนวนมาก แล้วแต่ว่าการคาดประมาณนั้นจะใช้วิธีการอย่างไร มีความเชื่อกันว่า มีหลายแสนคน จนถึงหลายล้านคน อันนี้เป็นความเชื่อ คือหลายแสนจนเกือบๆ ถึงล้าน คงมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูง แต่หลายล้านอาจจะลำบากที่จะตอบได้แน่ชัด ดิจนัเคยเจอนักวิชาการที่บอกว่า มี 2-3 ล้าน ดิจนัไม่แน่ใจว่าจะมีถึงขนาดนั้นหรือเปล่า

ประเด็นที่ดิจนัคิดว่า มีสิ่งที่มันเชื่อมมาต่อเนื่องก็คือ อันที่จริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านของเรา พูดง่ายๆ ว่า ระหว่าง 3 ประเทศ คือ พม่า ลาว เขมร นั้น เราก็มีความสัมพันธ์อันที่มิตร ไม่ได้เป็นศัตรูกันทั้งสิ้น แต่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน ก็มีลักษณะแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนซึ่งอยู่บริเวณชายแดน ไม่ว่าเราจะไปจังหวัดไหนก็ตาม รวมทั้งมาเลเซียด้วย เหตุการณ์จริงๆ ก็คือ ชาวบ้านค่อนข้างเป็นญาติพี่น้องกันหรือรู้จักกัน มีการข้ามไปข้ามมา ค่อนข้างเป็นวิถีชีวิตปกติของเขา แต่ว่าความสัมพันธ์ของนโยบายระดับรัฐนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย

แต่ว่าความสัมพันธ์อันหนึ่ง ซึ่งมันปลูกฝังไว้ในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านของเรา ซึ่งดิจนัถ้าพูดไม่เคลียร์ หรือไม่ถูกต้อง ดิจนัขออนุญาต อ.ชาญวิทย์ ช่วยแก้ไข ก็คือ ดิจนัรู้สึกว่ เรามีอคติต่อเพื่อนบ้านของเราค่อนข้างสูง อันนี้จะมาจากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ มาจากตำราเรียน หรือจะมาจากอะไรก็ตามแต่ อันนี้มันสั่งสมมาและมีความต่อเนื่องกับประเด็นที่เราจะคุยกันว่า ถึงจังหวะหนึ่งเรามีความเกลียดชังคนที่เข้ามา ความเกลียดชังนี้ ยังไม่มีความเกลียดชังที่เห็นชัดเจนที่จะมีอคติอย่างรุนแรง ถ้าเห็นแล้วอยากยิงหัวเลย ยังไม่เกิดขึ้น แต่ว่าเป็นภาวะความไม่พอใจนั้นชัดเจนมาก อันนี้เป็นสัญญาณที่ดิจนัคิดว่า เราน่าจะมาทำความเข้าใจกับสาธารณะ ในประเด็นเรื่องนี้ว่า ลักษณะความเกลียดชังหรือความไม่พอใจนั้น ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่เราจะปล่อยให้เกิดขึ้นและรุกรามต่อไป ในทัศนะของดิจนัมองว่า มันอาจจะจะเป็นสาเหตุของความรุนแรงได้

ดิจนัขออนุญาตเล่าเรื่องของประเทศอื่นให้ฟังนิดหนึ่ง อย่างในเยอรมัน หลายท่านคงทราบว่ เรามีนิวนาซี คือกลุ่มนาซีใหม่ เขารวมตัวกันเพื่ออะไร เขายังโกรธแค้น ยังเกลียดยิวอยู่ ไม่ใช่ แต่เขารวมกันเพื่อกำจัดคนต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศเยอรมัน จริงๆ คนพวกนี้ก็คือ คนที่เข้าไปทำงานค่อนข้างจะเป็นงานระดับล่าง ตามทฤษฎีและตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเกือบทุกประเทศ คือ งาน 3 D (Dirty, Dangerous, และ Difficult) ก็เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศเยอรมัน และเกิดขึ้นในหลายประเทศของยุโรปเหนือ ซึ่งในอดีตจะไม่มีลักษณะแบบนี้ เช่น สวีเดน ก็ดี

ในเยอรมันดิจนัได้อ่าน หนังสือน่าจะเป็นกึ่ง documentary ค่อนข้างน่ากลัว เพราะว่ามีการรวมตัว มีอินเทอร์เน็ตของนิวนาซี และยังเชื่อมกับนิวนาซีในอเมริกา มีกลุ่มสมาชิกทั้งรุ่นเด็ก รุ่นกลาง รุ่นแก่ วิธีการประชุมของเขา ที่ดูจากหนังเรื่องนี้ ซึ่งคนยิวเป็นคนทำ ดังนั้นเราอาจจะต้องทอนลงหน่อยยี่สิบเปอร์เซ็นต์ แต่ว่าถ้าเป็นจริง มันจะน่ากลัวมาก ก็คือว่ เขาประชุมกลุ่มสมาชิกผู้ชายของกลุ่มนาซีใหม่ เข้าไปแล้ว เขาให้ดูวิดีโอ ซึ่งเป็นวิดีโอเหตุการณ์เกิดขึ้นในสมัยสงครามโลกที่ยิวถูกกำจัด แล้วภาพที่เกิดขึ้นก็คือ เห็นทหารเยอรมันจับผู้หญิงยิว แล้วก็ขกห้อง ทหารหลายคนมากเสร็จแล้วก็จับผู้หญิงฉีกเสื้อผ้า แล้วผลักให้ล้มลงนอน แล้วผู้ชายที่เป็นทหารนั้นก็ข่มขืนผู้หญิง อันนี้เป็นหนัง สิ่งที่คุณชายที่ดูหนังในการประชุมคราวนั้นทำก็คือ ชัดชากันใหญ่ แบบว่ามีความรู้สึกทางเพศ แล้วก็ปลดปล่อยอารมณ์ของตัวเอง แต่นี่คือวิธีการที่จะสะใจตัวเอง โดยดูหนังที่เป็นความรุนแรง (violent) ต่อผู้หญิงในอดีต เพื่อที่จะออกมารวมกันแล้วเออ ว่เราจะต้องกำจัดแรงงานต่างชาติที่มันเข้ามาแย่งงาน แย่งโน่นนี่ ทัศนะนี้ถ้าแพร่ไปเยอะๆ ก็น่ากลัว

ดังนั้นภาวะความเกลียดชังที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าใครเกลียดกับใคร เช่น เราไปเกลียดคนจน อย่างกรณีเขื่อนปากมูล มันไม่ได้ทำให้สังคมสงบสุขได้ ขว้ชัดเจนนั่นหนึ่งที่เรารู้ได้ในขณะนี้คือ ในอินโดนีเซีย ซึ่งฆ่าตัดหัวกัน คนฆ่าไม่ได้รู้สึกอะไร สถานการณ์ลักษณะอย่างนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในแถบนี้ มันเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในหลายประเทศในปัจจุบัน แล้วก็ในประวัติศาสตร์ด้วย เราสามารถจะหาได้ ดิจนัไม่คิดว่า สังคมไทยเราจะไปไกลถึงขนาดนั้น แต่ว่าเป็นภาพอันหนึ่งที่คิดว่า เราควรจะช่วยกันสร้างความเข้าใจ แล้วก็พยายามสร้างกรอบที่ว่ ทำอย่างไรเราจะสามารถที่จะอยู่กับคนต่างชาติในบ้านเราได้อย่างที่เราควรทำทัศนคติในการที่จะแก้ไขปัญหา ที่ดิจนัพูดอย่างนี้ เพราะในช่วงที่ทำวิจัยอยู่

เราก็พบลักษณะความไม่พอใจของชาวบ้านพอประมาณ ยกตัวอย่างตอนที่ไปเก็บข้อมูลครั้งแรก ตอนนั้นยังไม่ได้ทำโครงการเลย ไปเก็บข้อมูลตอนที่รถบรรทุกคนงานคว่ำที่ตะกั่วป่า เราก็ไปเยี่ยมคนงานที่โรงพยาบาลตะกั่วป่า ชาวบ้านมานั่งฟัง ตำรวจสอบสวนคนเจ็บ ซึ่งยังพอพูดได้ ชาวบ้านเข้ามาเป็นดูแล้วบอกว่า “ไอ้พวกนี้มันสมควรตายแล้ว ไอ้พวกพม่า” ตอนนั้นเรารับกับพม่าอยู่ ก็มีคนบอกว่า “ป้า คนนั้นนะ ที่กำลังถูกสอบสวน ไม่ใช่พม่า แต่เป็นมอญ” ป้าก็เลยบอกว่า “อ้อ! เป็นมอญหรือ ถ้าเป็นมอญน่าสงสาร” แล้วมันก็มีเหตุเกิดที่ภูเก็ตนะว่า มีคนงานฆ่าเจ้าของไร่ไร่ งานเสร็จแล้ว ชาวบ้านก็โกรธมาก มีอยู่วันหนึ่งคนงานก็ออกมาจากไร่ของตัวเอง นั่งมอเตอร์ไซด์รับจ้าง จะเข้าไปทำธุระ มอเตอร์ไซด์คันนั้นก็พาตัวแรงงานคนนั้นไปที่ตัวของตัวเอง แล้วก็จัดการกระหึ่มตายเลย อันนี้เป็นภาพที่ค่อนข้างจะสุดขั้ว แต่ถามว่าเป็นเรื่องจริงไหม ก็เป็นเรื่องจริง ดิฉันประชุมในที่ประชุมหลายๆ ที่ ก็มีความรู้สึกว่ามันก็มีทัศนคติซึ่งไม่พอใจของคนทำงานในระดับสูงพอสมควร อย่างเช่นครั้งหนึ่ง ประชุมกับสภาแรงงาน ก็มีกรรมการสภาแรงงานลุกขึ้นมาพูดบอกว่า “ไอ้พวกผู้หญิงพม่าเนี่ย ต้องจับมาเป็นเมียให้หมด” คือถ้าข่มขืนได้ ก็คงข่มขืน คือเขาไม่พูดตรงๆ อย่างนี้ แต่นั่นเป็นทัศนคติที่มองว่า ถ้าเป็นผู้หญิง คือไม่จำเป็นต้องเป็นคนพม่าหรืออะไร ถ้าเป็นผู้หญิงอ่อนแอ แล้วก็จะจัดการยังไงก็ได้ นั่นคือ ความรุนแรงอย่างหนึ่งที่จะเกิดกับคนที่มาทำงานในระดับล่างส่วนใหญ่ที่เป็นผู้หญิง แล้วถ้ายังเป็นคนงานต่างชาติ ยิ่งไม่มีปากไม่มีเสียง ยิ่งทำได้ง่าย

ดิฉันจัดสัมมนาที่จังหวัดระนอง ดิฉันถูกผู้กำกับการตำรวจที่นั่น บอกว่ารับทุนมาจากองค์กรระหว่างประเทศ มาทำงานแบบไม่รักชาติตัวเอง ซึ่งจริงๆ ทุนที่รับก็คือ World Bank กับมูลนิธิฟอร์ด ที่จริงธนาคารโลกก็ให้ทุนรัฐบาลไทยเยอะแยะ ตอนนั้นที่นั่นเป็นโครงการต่อเนื่อง ทำเรื่องสุขภาพของแรงงาน แล้วก็จัดสัมมนาขึ้นที่จังหวัดที่เราเก็บข้อมูล เพราะเราต้องการทำความเข้าใจกับคนในพื้นที่ด้วย เราก็ถูกตำรวจ ซึ่งดิฉันเข้าใจว่าเป็นท่านเดียวที่รู้สึกอย่างนี้ แต่เผอิญเป็นผู้กำกับ เป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูง ปัจจุบันก็ยังอยู่ที่ระนอง ต่อว่าต่อขาน แล้วก็มีการบรรยายวิทยุที่จังหวัดระนองนั้น ก็ลุกขึ้นมาตำราแรงงานให้เราฟังนานมาก แต่จริงๆ ท่านคนที่บ้านเขาก็ใช้แรงงานต่างชาติเต็มไปหมด เพราะว่าเราไปดูด้วย มันก็จะมีลักษณะที่มันขัดแย้งกันอย่างนี้

เพราะฉะนั้นดิฉันคิดว่า เราทำอย่างไร ที่จะทำให้สังคมไทย คือสังคมไทยในทัศนะของดิฉันเอง ถ้าเป็นคนต่างชาติ ถ้าเป็นผิวขาว เราจะมีทัศนะหนึ่ง ถ้าเป็นผิวไม่ขาว ถ้าเป็นคนมาจากตะวันตก พวกผิวดำ ก็จะมีอีกทัศนะหนึ่ง อันนี้มีเรื่องจริงเหมือนกัน คือมีอาสาสมัครมาทำงานกับเอ็นจีโอ ถ้าเป็นคนผิวขาว พวกเจ้าหน้าที่ก็พร้อมที่จะพาไปเที่ยวหรือสอนภาษาไทยให้ แต่ถ้าเป็นผิวดำ ปรากฏว่า ถอยกันหมด อันนี้ก็เห็นภาพที่ทำให้เห็นว่า จริงๆ แล้ว สังคมไทยจะโดยอะไรก็ตาม แต่เราคงต้องมาช่วยกันคิดว่า เรามีวิธีการมองคนต่างชาติ หนึ่งเรามองตามสีผิว สองมองว่ามาจากที่ไหน พวกนี้ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ มันมีฐานของการสะสมปลูกฝังมาพอสมควร อันนี้ก็ประเด็นที่เปิดทิ้งไว้ แล้วก็จะเรียนเชิญอาจารย์ชาญวิทย์

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ :

... เมื่อสักครู่ผมคิดว่า จุดที่สำคัญมากเลยที่คุณอาจารย์พูดว่า งานนี้เราจะทำอะไร คือบอกว่า คล้ายๆ เปลี่ยนกระบวนทัศน์ในแง่ของการมองปัญหา ก็คิดว่าถ้าพูดถึงตรงนี้แล้ว คงจะทำให้ผมพูดอะไรได้อยู่บ้างในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพม่า ผมจะเอาพม่าเป็นตัวตั้งเพื่อที่จะได้พิจารณาประเด็นนี้ครับ

ในประเด็นแรก ผมคิดว่า ในสังคมไทย มันมีลัทธิขั้วขั้วหนึ่งซึ่งใหญ่มากๆ เรารู้จักกันดีมากๆ ก็คือ ชาตินิยม (Nationalism) มันเป็น ism ที่ใหญ่มาก แล้วมันมีอิทธิพลครองโลกมาในระยะเวลาที่ผ่านมา ระดับโลกาภิวัตน์ 200 กว่าปี แล้วมันเข้ามา dominate เรา มาครองเราประมาณสัก 100 ปี แต่มันเป็น ism ซึ่งนักวิชาการไทยให้ความสนใจน้อยมาก เพราะคิดว่า เข้าใจมัน สิ่งที่เราเรียกว่า Nationalism นั้น ผมคิดว่า ถ้าเราไปพลิกดูวิทยานิพนธ์ งานของนักวิชาการที่ดี เกือบจะไม่มีพูดถึงเลย ถ้าพูดถึงแบบฉาบฉวย เพราะคิดว่าตัวเองเข้าใจ ism อันนี้ ผมคิดว่าในแง่ของวิชาการ เราจะไม่เข้าใจสิ่งนี้เลย แล้วเอาเข้าจริง พออาจารย์ยกดูขยายประเด็นตรงนี้นิดหนึ่ง หนึ่งเราไม่เข้าใจ Nationalism สองผมคิดว่า เราก็ไม่ตระหนักสิ่งซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญมากในบ้านเราก็คือ Post-colonialism ผมคิดว่าประเทศ

ไทยหรือสยาม ไม่ได้เป็น colony ก็จริง แต่เรามีปรากฏการณ์ที่เป็นพวก colonial ก่อนประเทศที่เป็น colony แปลว่า เรามี mentality ที่เป็น Post-colonial ผลอยู่ จะก่อนพม่า ก่อนอินโดนีเซีย ที่ตกเป็นอาณานิคม

ประเด็นที่อาจารย์ยกขึ้นมา การที่มองคนผิวขาวเป็นชาติที่เหนือกว่า สูงกว่า แล้วก็นิยมชมชื่น ลอกเลียนโดยไม่คิดอะไรเลย เยอะมาก ตั้งแต่ชนชั้นสูงสุดมาจนกระทั่งล่างลงมา ผมคิดว่า เป็น Post-colonial ถ้าใครสนใจประเด็นนี้ ผมเข้าใจว่าอาจารย์นพพร ประชากุล ซึ่งสนใจเรื่องพวก ism ทั้งหลาย เขียนเอาไว้ในสารคดี 2-3 ฉบับที่ผ่านมา น่าสนใจมาก ผมคิดว่า สิ่งเหล่านี้ในวงวิชาการไม่ค่อยตระหนัก แล้วก็ใช้คำภาษาฝรั่งก็คือ under study แต่ว่าสิ่งนี้เป็นพลัง เป็นแนวความคิดซึ่งเกิดผลกระทบอะไรต่อมีอะไรเยอะมาก ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ตำราเรียน ที่อาจารย์เอ่ยมา ผมคิดว่าตัวนี้แหละเป็นตัวกำหนด เกือบจะทั้งหมด ถ้าเราไม่เข้าใจอันนี้ ผมคิดว่าเราเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไม่ได้

ในแง่นี้ ถ้าเราดึงมา ผมขอจำกัดอยู่ในวงวิชาการ ผมคิดว่ามีนักวิชาการจำนวนหนึ่ง แต่น้อยมากที่พยายามทำความเข้าใจ และเอาความเข้าใจเกี่ยวกับ ism คือ Nationalism มา apply ใช้ ผมคิดว่า ในแวดวงที่ผมรู้จักก็คือ ทางด้านรัฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ อาจมีเศรษฐศาสตร์บ้าง แต่ในแวดวงอื่น ผมจะไม่ขอกล่าวถึง แต่ผมอยากจะมองว่า คนที่พยายามทำความเข้าใจลัทธิชาตินิยม เรื่องของความเป็นชาติ แล้วเอามาใช้ในการอธิบายสังคม สำคัญที่สุดเลยอาจจะ เป็นอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ รองลงมา ก็อาจจะเป็นอาจารย์เกษียร เตชะพีระ อาจารย์ธงชัย วินิจจะกูล ที่ผมคิดว่าที่เราเห็นมากๆ ก็คือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กับ เกษียร เตชะพีระ นอกเรื่องไปนิดหนึ่งนะครับ คนที่พยายามขบปัญหานี้ แล้วทำที่ว่างมองจากข้างนอก แต่อยู่ข้างใน แล้วบางทีทำเล่นๆ แต่ผมว่า ชิมลึกมากเลยก็คือ ไมเคิล ไรส์ ซึ่งตอนนี้เขียนทุกวันจันทร์เลย ผมว่าลองดู บางทีเราหวั่นๆ แต่เราไม่รู้ว่าเขาซ่อนอะไรไว้ในนั้นเยอะแยะมาก การใช้คำว่า auto-colonialism ผมคิดว่ามันเป็นวิธีมองซึ่งบางทีเราไม่กล้าอย่างนั้น

ดังนั้นผมคิดว่า ถ้าเพื่อเราทำความเข้าใจต่อสิ่งที่เรียกว่า Nationalism อันนี้ ซึ่งผมคิดว่าเป็นพลังใหญ่มาก แต่มันไม่ถูกเข้าใจ ไม่ถูกศึกษาเลย ผมคิดว่าน้อยมาก ลองไปดูวิทยานิพนธ์เถอะ จะมีบอกว่าลัทธิชาตินิยมเกิดในสมัยรัชกาลที่ 6 แล้วก็จบแค่นั้น ไม่ว่าจะเป็นทั้งสิ้น แล้วอีกทีก็อาจจะกระโดดมาศึกษาเรื่อง จอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวงวิจิตรวาทการ แค่นั้นเอง แต่ผมคิดว่ามันอยู่กับเรา แปรโม่งเข้า หกโม่งเย็น มันอยู่กับเราในการบันเทิง ในการแสดง ในหนังสือเรียน มานี้ มานะ อะไรก็ตาม ฉะนั้นเมื่อเป็นอย่างนี้ ประเด็นสำคัญในแง่ที่เกี่ยวกับพม่า ผมคิดว่ามันมีความเข้าใจผิดอย่างลึกซึ้งมากๆ และผมคิดว่า เป็นความเข้าใจที่ต้องการสร้างความเข้าใจผิดอันนี้ด้วย มันคือสิ่งที่ผมเรียกว่า แนวความคิดว่าด้วย “ไทยรบพม่า” ผมหมายความว่า แนวความคิดนี้ได้ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นมาในสมัยการรวมอำนาจที่ศูนย์กลางสมัยรัชกาลที่ 5 ในสมัยการปลุกชาติหรือปลุกใจของรัชกาลที่ 6 และในสมัยการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับหลวงวิจิตรวาทการ โปรตัสเกตนะครับ “ปลุกชาติ ปลุกใจ” กับ “สร้างชาติ” ผมว่าอันนี้ไม่เหมือนกัน แต่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน

ผมคิดว่า มันเป็นแนวความคิดที่บอกว่า ไทยกับพม่านั้น มันเป็นสงครามของรัฐชาติ (Nation) ต่อรัฐชาติ (Nation) Nation นี้หมายถึง เชื้อชาติก็ได้ ฉะนั้นมันเป็น “ไทยรบพม่า” แทนที่จะมองว่า สงครามที่เราบอกว่า ตั้งแต่เมืองเชียงกรานมาจนกระทั่งถึงสงคราม 9 ทศวรรษ ความจริงมันเป็นสิ่งซึ่งเป็นเรื่องของลัทธิความเป็นใหญ่ ความเป็นเจ้าของรัฐอาณาจักรในสมัยโบราณ มันเป็นเรื่องของเฮกิมอนิสซึม (Hegemonism) มันไม่ใช่เรื่อง Nation ต่อ Nation เพราะฉะนั้นมันเป็นเรื่องของอยุธยา กับหงสาวดี กษัตริย์อยุธยา กับกษัตริย์หงสาวดีนะครับ จะสังเกตได้ว่า เวลาบางทีกองทัพของพระเจ้าหงสาวดีมา มีพระเจ้าเชียงใหม่มาด้วย มาช่วยรบอยุธยาด้วย ใครที่เป็นคนเหนือนี้ ปวดหัวเหมือนกันนะ ผมมีเพื่อนคนหนึ่งสนิทมากเลย เป็นคนเชียงราย วันหนึ่งนั่งคุยกับเธอ เธอก็เป็นนักวิชาการที่สำคัญพอสมควร คุยเกี่ยวกับเรื่องบรรณารักษ์ศาสตร์ เธอบอกว่า “เอ๊ะ! ทำไมกองทัพเชียงใหม่อยู่ในกองทัพของตะเบงขะเวดี” ก็มันเป็นเรื่องของอาณาจักรต่ออาณาจักร ไม่ใช่เรื่องของชาติไทย เชียงใหม่เป็นชาติไทยไปอยู่กับพม่าไม่ได้ ตรงนี้ผมคิดว่าความเข้าใจอันนี้ ซึ่งมันถูกสร้างมาเป็นเวลายาวมาก ประมาณ 100 ปี มันฝังเรา ถ้าเราเปลี่ยนกระบวนทัศน์อันนี้ไม่ได้ ผมว่ามันจะยากมาก กรณีที่อาจารย์กฤตยา ยกขึ้นมา เรื่องผู้หญิงกิตติ แรงงานกิตติ ดูแล้วมันน่ากลัวมากๆ

เมื่อ 2 วัน ผมไปที่จุฬาฯ อย่างกรณีที่ทหารพม่าปฏิบัติต่อสตรี ชนกลุ่มน้อย มันมีอีกฉากหนึ่ง ผู้หญิงคนหนึ่งพยายามจะข้ามน้ำกลับจากแม่สาย แล้วพม่าไม่ให้ขึ้น แล้วมันก็เปิดทางเกวียนออกมาโซ่ของลับ แล้วพวกมันก็สนุกสนานใหญ่เลย บังเอิญใครไม่รู้ เก่งมาก ไปจับกล้องอยู่ตรงนั้น มันเป็น candid camera เลยนะ เอามาฉาย มีผลมากเวลาไปฉายในระดับสากล

ย้อนกลับไป ผมคิดว่าอันนั้นมันเป็นเรื่องที่ว่า อาณาจักรอยุธยา อาณาจักรหงสาวดีแย่งความเป็นใหญ่กันเหนือพม่าตอนล่าง เพื่อเอาเมืองท่ามาออกทะเลอ่าวเบงกอล มันเป็นเรื่องเศรษฐกิจ แต่ว่าเราเอามามองเป็นเรื่องของพม่าชอบรุกรานไทย รุกรานมาตั้งแต่สมัยมหาเถรคันฉ่อง สมัยเสียกรุงครั้งที่หนึ่ง จนกระทั่งสงครามเก้าทัพ อะไรทำนองนี้ มันเป็นเรื่องมองที่เอาเรื่องชาติต่อชาติมาชนกัน ฉะนั้นผมคิดว่า จุดสำคัญคือต้องแก้กระบวนทัศน์อันนี้ ซึ่งผมคิดว่ายากมาก นึกไม่ออกเลยว่า จะแก้ตำรากระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งถูกผูกขาดโดยครูสภาอย่างไร แต่มันเป็นสิ่งที่ต้องแก้ มันเป็นกระบวนทัศน์ ซึ่งต้องบอกว่า มันไม่ใช่เรื่องของประชาชนกับประชาชน อย่างที่อาจารย์ได้กล่าวไว้ ไม่ใช่เรื่องของชาติต่อชาติ แต่เป็นเรื่องของการแย่งชิงความเป็นใหญ่กัน

ฉะนั้นเมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ในกรณีพม่าที่กำลังเป็นข่าวใหญ่ ผมคิดว่า ความสัมพันธ์ของเรากับประเทศข้างเคียง ไม่ค่อยอยากใช้คำว่า “ประเทศเพื่อนบ้าน” ที่จริง concept ว่าเพื่อน มันยังไม่มีนะครับ พุดกันตรงๆ พุดแล้วพวกกระทรวงการต่างประเทศซึ่งเป็นเพื่อนๆ กัน เนื่องจากผมเคยอยู่กระทรวงการต่างประเทศมาก่อน เขาก็คงหงุดหงิดกับผม อาเซียนมันก็โนะโนะ ไม่พยายามที่จะสร้างความเป็นเพื่อนกัน มันก็ไปประชุมกัน ปีนี้ประชุมที่โอเรียลเตลกรุงเทพฯ ปีหน้าจะนัดประชุมกันที่ไหนดี้ ไปบาห์ลี มันประชุมแล้วก็ประชุมอีก แต่ผมคิดว่า เขาไม่พยายามสร้างสิ่งที่เรียกว่า good neighbour policy เท่าไร มันเป็นเรื่องระดับข้าราชการ รัฐต่อรัฐข้างบน ไม่ใช่ประชาชนต่อประชาชน เพราะฉะนั้นในแง่นี้แปลว่า ความสัมพันธ์กับประเทศข้างเคียงอย่างพม่าเนี่ย เป็นศัตรูตลอดกาล (eternal enemy) ในกระบวนทัศน์ของเรา ในวงเล็บซึ่งมีประโยชน์มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่เป็นผู้ปกครองและมีอำนาจ ถ้ามีอะไรขึ้นเอาล่ะ เอาเรื่องพม่าขึ้นมา ดีที่สุด เสียกรุงครั้งที่สาม ครั้งที่สี่ หรือห้า อันนี้ผมว่าเป็นศัตรูตลอดกาล ในวงเล็บ แต่มีประโยชน์มาก ต้องเก็บเอาไว้ วิชิตแบบนี้

ฉะนั้นถ้าเราตีไปรอบๆ ถ้าอย่างที่เราคุยกันอยู่ ถ้าอย่างอาจารย์พูดนะ ถ้ามองอย่างกำพูนฯ ผมจะชอบพูดเรื่องว่า มันเป็นความสัมพันธ์ที่ทั้งรักทั้งชิง บางทีเราไม่รู้จะรัก เราลืมไปเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนชั้นสูงไทย นิยมชมชื่นอารยธรรมเขมรมากๆ คำที่สูงที่สุดที่เราจะใช้กับคนชั้นสูงคือ สมเด็จ พวกเราบางคนจะหงุดหงิดมากกว่า ทำไมขุนเขินมันเป็นสมเด็จได้เอ๊ะ! ขุนเขินมันเป็นไพร่ มันจะเป็นสมเด็จไปได้ยังไง เป็นขาวนาด้วยซ้ำ ปรากฏว่า คำว่า “สมเด็จ” เป็นอิสริยยศของเขมร เราไปยืมมาใช้ “จุมก” เดิมเราก็ไม่มี เรามี “ตั้ง” พอเราคบเขมร เรายืมคำว่า “จุมก” มา ตั้งมันเลยขึ้นไปอยู่ตรงนี้ และเราก็ไม่เคย “เดิน” เราใช้ “ย่าง หรือก้าว” มาตลอด “เดิน, ดำเนิน” เป็นภาษาเขมร “ชาญ, ชำนาญ” เป็นภาษาเขมร เรายืมมาเยอะมาก ฉะนั้นเรารักมาก แม้กระทั่งพระแสงขรรค์ชัยศรี ซึ่งเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ก็ต้องมาจากเมืองเขมร ผีฟ้าเมืองยโสธร นครวัด นครธมประทานให้ พระแสงขรรค์ชัยศรีเนี่ย ในจารึกหลักที่สอง พระแสงขรรค์ชัยศรีองค์ปัจจุบันที่เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของราชวงศ์จักรีมาจากทะเลสาบเขมร เจ้าเมืองพระตะบองงัมได้มา แล้วบอกว่าอันนี้แหละ ใช้แล้ว ก็ส่งมาถวาย ฉะนั้นมันเป็นเรื่องของความรักความชื่นชมในอารยธรรมของเขมร แต่มันก็ชิงในเวลาเดียวกัน นี่ผมก็คิดว่ามันเป็นปัญหาใหญ่มาก มันขัดกันอยู่ในตัวชดก็คือ เราบอกว่า ไอน์มันลั่นสองแฉก มันทรยศ มันแปรพักตร์ ต้องตัดหัวเอาเลือดมาล้างตีน ไซ้ไหมอะ อันนี้มันฝังอยู่ในเรา ลาวก็เช่นเดียวกัน

ประเด็นสุดท้าย เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ผมคิดว่า ความสัมพันธ์ในระดับรัฐที่ผ่านมา ผมเอาอภิสิทธิ์ของความเป็นอาจารย์ประวัติศาสตร์ 400 ปี ก็คือการที่นโยบายของเรา หรือรัฐ ไม่ว่าจะเป็นอยุธยา ธนบุรี หรือว่ารัตนโกสินทร์ก็ตาม มันเป็นเรื่องทางการเมืองและความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก เพราะฉะนั้น อย่างที่เราทราบกัน 400 ปีที่ผ่านมา เราให้ชนกลุ่มน้อยเป็นกันชน ไซ้ไหมอะ ไม่ว่าจะเป็นมอญ กะเหรี่ยง ผมคิดว่าตั้งแต่มหาเถรคันฉ่องถึงชาติชาย ชุณหะวัณ คือนโยบายความสัมพันธ์กับพม่าเนี่ย เป็นเรื่องของการเมืองและความมั่นคงของรัฐ และเมื่อชาติชาย ชุณหะวัณเปลี่ยนสนามรบมาเป็นตลาดการค้า ก็มอบหมายให้ ผบ.ทบ. และ ผบ.สส. คือคุณเขาวลิต ยงใจยุทธ มาดูแลพรมแดน

ทางด้านตะวันตก คือพม่า เพราะทางคุณชาติชายนั้นจะดูแลอินโดจีน 3 ประเทศ ซึ่งจะเปิดเป็นเรื่องของการค้า ผมคิดว่าตั้งแต่ตอนนั้นเป็นต้นมา ในปลายทศวรรษ 1980 เนี่ย นโยบายต่างประเทศของเราก็คือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การถูกรอบล้อมด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเอาไม้ เอาอิฐอิฐ เอาวัตถุดิบอะไรก็ตามในยุคซึ่งเรานับมาก ๆ เพื่อเอามาเป็น value added ผมว่ามันเปลี่ยนหมดเลย

ผมไม่ยืนยันแต่ว่า พระเจดีย์ชเวดากอง ที่เห็นเป็นทางเดินที่มีหลังคาเป็นชั้นๆ ขึ้นไป และปิดทองข้างในสวยมาก ๆ แล้วค่อยๆ เดินขึ้น มันขึ้นยากมาก สวยมาก ผมถ่ายรูปไว้เยอะมาก ผมไปพม่าครั้งแรก นานมากแล้ว ในสมัยที่คุณเสนีย์ เสาวพงษ์ เป็นทูต ผมไปพักกับท่าน สมัยนั้นพม่ายังปิดอยู่ เราใช้เอกสิทธิ์ทางการทูตให้คุณศักดิ์ชัย บำรุงพงษ์ หรือ เสนีย์ เสาวพงษ์ เชิญพวกเราไป มีเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ วิทยากร เชียงกูล สุชาติ สวัสดิ์ศรี และใครต่อใครอีกเยอะแยะ มันสวยมาก ๆ เดินขึ้นเนี่ย มันศักดิ์สิทธิ์ คือมันเหมือนกับว่า กว่าจะขึ้นไปถึงเนี่ย บุญมันเกิด แต่ปรากฏว่า ครั้งหลังที่ไป มันมีเอสคาเลเตอร์ (escalator) แล้ว มันขึ้นได้ อัดขึ้นไปเลย เขาก็บอกว่า นักการเมืองใหญ่คนหนึ่ง ซึ่งได้กิจการธุรกิจค้าไม้พม่า donate ให้รัฐบาลสปีด สล๊อคซึ่งเปลี่ยนเป็นสปีดเนี่ยนะครับ ฉะนั้นมันก็มี escalator ขึ้น ก็สบายดี สะดวก ไม่เมื่อย แต่เข้าใจว่า บุญคงหายไปหมด มันเป็นเรื่องของธุรกิจการค้าเข้ามาคลุมหมด ในสถานการณ์ปัจจุบัน เราเจออย่างนี้ ผมก็ทึ่งไว้ตรงนี้แล้วกัน.... เรื่องพม่าที่เราเจออยู่นี้ อาจจะรวมไปลาว กัมพูชา ด้วย แต่ผมคิดว่าเรื่องพม่าค่อนข้างเป็นเรื่องใหญ่มากๆ ในบรรดา 4 ประเทศที่รอบบ้านเรา จะทำอย่างไรกันดี คงต้องนั่งถกเถียงกัน

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ขอบพระคุณค่ะ อาจารย์ชาญวิทย์ก็ให้มุมมองที่น่าสนใจมาก และดิฉันคิดว่าอันนี้อาจจะเป็นคุณูปการสำคัญ ที่นักวิชาการสาขาต่างๆ ถ้ามานั่งคุยกัน เราจะเห็นมุมมองที่มีความแตกต่างกันเยอะ ต้องขอบพระคุณอาจารย์ชาญวิทย์ที่พยายาม conceptualize ให้เห็นว่า จริงๆ แล้ว ฐานของปัญหาหรือว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น มันมาจากวิธีการ มุมมองที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างไร อาจารย์พันธุ์ทิพย์คงจะให้มุมมองอีกมุมมองหนึ่งในฐานะนักกฎหมายที่ทำงานเรื่องนี้โดยตรง...

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ขอบพระคุณค่ะอาจารย์กฤตยา ดิฉันคิดว่าคงจะใช้เวลาไม่เกิน 20 นาที เพื่อที่จะมีเวลาสักชั่วโมงกว่าๆ ได้ลองคุยกันดู

ประการแรกคงจะต้องออกตัวก่อนค่ะ วันนี้เป็นวันของเสรีภาพในความคิดเห็น จริงๆ แล้วดิฉันได้รับการทบทวนจากคุณอากรณ์ แล้วอาจารย์กฤตยา มาล้าทับอีกที รู้สึกว่าจริงๆ แล้ว concept ก่อนข้างซัด แต่มีอยู่อย่างคือ ให้เราคิดอะไรอย่างที่เราอยากคิด ต้องเรียนอย่างที่ว่าอาจารย์กฤตยาพยายามจะเตือน คงเพราะว่า อาจารย์กฤตยาอาจจะมึนอะไรในใจ.... อาจารย์กฤตยาเอง อาจจะเป็นแรงงานในเรื่องแรงงานต่างชาติเสมอมา แล้วก็ยังเป็นอยู่ ยังเป็นนักประชากรที่ดูเรื่องความเคลื่อนไหวของคนในสังคม ได้สร้างฉากให้เห็นว่า แรงงานข้ามชาติ จริงๆ แล้วเนี่ย คืออะไรได้บ้าง มาถึงอาจารย์ชาญวิทย์ ซึ่งดิฉันเรียนหนังสือกับท่าน 20 กว่าปีแล้ว ท่านก็อยู่เหมือนเดิม คือท่านก็เริ่มต้นพูดอะไรในประวัติศาสตร์ไกลๆ แล้วท่านก็พาให้เราค่อยๆ เดินออกมาจนถึงยุคปัจจุบัน แล้วก้าวไปสู่อนาคต พูดถึงแนวความคิดที่ไม่เคยตาย ประวัติศาสตร์ของอาจารย์ชาญวิทย์ไม่เคยตาย...

พอมาถึงดิฉันเอง รู้สึกว่าตัวเองเป็นนักวิชาการสายวิจัยน้อยเต็มที คงต้องยอมรับว่า ดิฉันเป็นนักกฎหมาย เป็นนักปฏิบัติ หลงทางตามอาจารย์กฤตยาเข้ามา แล้วก็ออกไปไม่ได้ สิ่งทีพูดต่อไปนี้ คงจะเป็นตอนเชื่อมต่อจริงๆ ถึงบอกว่า คงไม่ใช่เรื่องการไม่เตรียมการ เพราะว่ามันเขียนๆ กันไว้ในวัตถุประสงค์ที่ส่งให้เราเห็น มานั่งดูตรงนี้นะ วันนี้เราทำอะไรกันคะ เรามาทบทวน วิพากษ์ วิเคราะห์ เราจะมาทำอะไรกัน เราจะมามองปัญหาแรงงานต่างชาติกัน เรามองไปทำไม ในนี้บอกค่ะ มองเพื่อว่าจะได้คิด รับรู้ เข้าใจสังคมไทย แล้วการที่เราส่งดูกระจกนั้นเนี่ย เราเห็นตัวเราไหมคะ การบ้านที่อาจารย์กฤตยาให้... อาจารย์บอกให้ไปดูมว่า มันเกิดอะไรขึ้นกับแรงงานต่างชาติพม่าในวันนี้ อาศัยที่ดิฉันนั่งเฝ้าอินเทอร์เน็ตทั้งวันทั้งคืน เป็นคนทำงานในอินเทอร์เน็ต ดิฉันพบว่า มีกระทู้ประมาณเกือบพันกระทู้ในรอบ 2 วันที่ชัก

ชวนไปชมขึ้นผู้หญิงพม่า ชักชวนไปปล้นพม่า... ดิฉันคิดว่า ตรงนั้นมันเป็นอะไรที่ส่งสัญญาณพอสมควร วันนี้อาจจะถึงพัน กระทุ้งแล้วก็ได้ แล้วแต่การชี้ชวนนั้นค่อนข้างชัดเจนในลักษณะที่น่ากลัว ที่น่ากลัวไปกว่านั้นก็คือ คนที่ร่วมมาชี้ตักตวง อย่างที่อาจารย์ว่า มีจำนวนมากค่ะ... แล้วทำให้นึกว่า เอ! แล้วใครนะจะมานั่งเฝ้าอินเทอร์เน็ตเหมือนดิฉัน ตั้งกระทุ้ง คำตอบคือ คนมีความรู้ค่ะ อาจารย์ทราบไหมคะว่า คนที่เข้าไปเล่นอินเทอร์เน็ต โดยส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นคนในสายที่เรียกว่า Science เป็นพวก web master พวกวิศวกร แล้วเกิดอะไรขึ้นในสังคมไทย ดิฉันก็เลยพลอยหวาดกลัว แล้วก็ไปประชุมกับ สมช. ก็เลยเล่าให้ที่ประชุม สมช. ฟัง

ดิฉันได้ ICQ ไปคุยกับเพื่อนในต่างประเทศที่ศึกษาเรื่อง Integration เหมือนกัน เขาบอกว่า ภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นเนี่ย มันใกล้เคียงกับในอินเทอร์เน็ตเชียย ใครที่พอรู้หรือคิดว่าเขาผิด ช่วยเช็คหน่อยเถอะ มันใกล้เคียงกันในยุโรปตะวันออก ดิฉันจบฝรั่งเศส มีเพื่อนอยู่ในต่างประเทศพอสมควร ที่จะแลกเปลี่ยนกับเขาได้ แล้วปัจจุบันไอที ทำให้เรายังนั่งคุยกันทุกคืนได้ เขาบอกว่า เนี่ย อันตรายอย่างยิ่ง ไอ้ความเกลียดที่มันสะสม หรือยิวเนี่ย เพื่อนเป็นเยอรมัน เขาพูดถึงยิวกับเยอรมัน เขาบอกว่า มันไม่ได้เกลียดกันมาแต่วันสองวัน ดิฉันก็ไม่มีความรู้เรื่องยิวกับเยอรมันสักเท่าไร ฉะนั้นไอ้ความเกลียดชัง ถ้ามองว่าวันนี้จะลอบออกไปจากใจนี้โอนาซี มันค่อนข้างยาก มันสายไปแล้ว สิ่งหนึ่งที่นักจิตวิทยาแนะนำ บอกว่าต้องแก้เดี๋ยวนี้เลย ดิฉันก็เลยบอก สมช. วันนั้นที่ไปประชุม บอกว่า ถ้าจะแก้วันนี้ ก็คงยังทันมั้ง ถึงแม้ว่าสงครามไทย-พม่า ไม่ทราบว่าจะร่อยปรีแล้ว 400 ปี ไช้ไหมคะ ไม่ทราบว่ามันเป็นแผลในจิตใจลึกมากแค่ไหนไหน

ดิฉันเคยเชื่อว่า คนไทยใจดี อาจารย์ชาญวิทย์เล่าจากเมื่อกี่ว่า ทหารพม่าเอาไอ้ปืนให้ผู้หญิงกะเหรี่ยงดู ดิฉันคิดว่า ทหารไทยก็อาจจะทำได้เหมือนกัน ถ้ามองว่าความเกลียดชัง ความที่ดูเขาไม่ใช่คนเนี่ย มันได้เกิดขึ้นในใจคนไทยแล้วหรือยัง อันนี้ก็ถือการบ้านที่อาจารย์กฤตยาให้ ดิฉันก็รายงานผลว่า ดิฉันเข้าไปเห็น แล้วก็ออกมานั่งซึมพอสมควร

ประการที่สอง ดิฉันเห็นว่า การรับรู้ของสังคมไทยต่อเรื่องนี้ ดูจุดที่มันร้ายแรงที่สุด ก็เข้าไปดูในอินเทอร์เน็ต อย่างที่เล่าให้ฟัง แล้วก็ออกมาเล่าที่ต่างๆ ดิฉันต้องเรียนท่านที่มาจาก สมช. ฟังทั้งสองวันนี้ว่า เพราะว่าดิฉันเที่ยวไปเล่าไม่เฉพาะแต่ใน สมช. เล่าตลอดไปนะคะ ลองทนายปฎิกริยาของคนที่ได้รับฟังข้อมูลข่าวสารตรงนี้ ดิฉันซึมไปอีกเหมือนกัน บางคนหัวเราะ กริ๊งกร๊าด ประเภทแบบร่วมด้วยช่วยกัน สนุกด้วยที่จะเข้าไปช่วยชมขึ้นผู้หญิงพม่า หรืออะไรอย่างนี้เป็นต้น บางคนเจ็บแค้นเจ็บปวด แต่ถ้ามองว่าชวนมาวันนี้ใหม่ ไม่มา ดิฉันคิดว่า สังคมไทยก็เหมือนเดิม

ดิฉันคิดว่าอีกจุดหนึ่งที่จะสะท้อนต่อจากอาจารย์ชาญวิทย์หรืออาจารย์กฤตยาได้ เมื่อกี่ใช้เวลาเล็กน้อยทบทวนที่อาจารย์บอก ว่า เออ! อาเซียนมันโนะเนะ พุดแล้วมันไซ้ วันนี้ สังคมไทยมันโนะเนะ ดิฉันคิดว่า คงใช่ ก็คงไม่ได้ว่า พวกเราที่มานั่งในโต๊ะนี้ ก็คงว่าสิ่งที่มันปลุกฝังในวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิตของคนในแผ่นดิน... นั่งทบทวน ดิฉันคิดว่า วันนี้คงไม่ได้เสนองานวิจัย ถ้าเกิดเรามีงานสายแรงงานต่างชาติ เราจะรู้ว่า นโยบายการเมืองที่ใช้ในการแก้ไขปัญหา มันก็ลุ่มๆ ดอนๆ เดี่ยวเปิดเดี่ยวปิด ฉะนั้นมันทำงานลำบาก ดูนักการเมือง ลองไปดูงานวิจัยเรื่องการเข้าเมืองของคนต่างด้าวในประเทศไทยที่อาจารย์กฤตยาหาลงมาให้มาเขียนในตอนต้น ตอนหลังมาด้วยความสมัครใจ ก็กลับไปกลับมา มาดูคนที่บอกว่า รักสังคมหนักหนา พวก NGOs ยกตัวอย่างเรื่องสัญชาติชาวเขา ซึ่งทุกคนประหว่งหนักหนา แต่วันนี้พอเดินไปตามที่ต่างๆ ที่เคยประหว่งกัน บอกว่า "วันนี้ในหลวงทรงมีพระราชดำรัสสนับสนุนแล้วนะ วันนี้มีมติ ครม. กระบวนการของกรมการปกครองออกมาเป็นมติวันที่ 2 แล้วนะ มาช่วยกันทำงานหน่อย" เขาตอบบอกว่า ไม่ใช่กระแส บอกว่า วันนี้ไม่มีทุนทำงาน เอ๊ะ! ถ้ามันไม่โนะเนะ แล้วมันอะไรก็ไม่รู้ พวก NGOs แรงงานต่างชาตินี้เข้ามาหาอยู่เรื่อยเลย มาชวนทำงาน ดิฉันบอกว่า ถ้าไม่จริงจิง อย่ามาพูดเลย เลิกพูดกันดีกว่า เพราะว่าเสียเวลา เงินก็ไม่ได้ ที่นี้ถามว่า มันเกิดอะไรขึ้น... เราจะไปแก้ปัญหาได้ตลอดรอดฝั่งไหม

มาดูนักวิชาการบ้าง เกิดอะไรขึ้นในพวกเรา ทำไม Rnet เกิดขึ้น Rnet เกิดขึ้นในวันหนึ่งที่เราไปคุยในงานของ สกว. ... วันหนึ่งไปที่กาญจนบุรี แล้วก็ไปพูดกันเรื่องนี้ว่า จริงๆ แล้ว ถ้าเกิดเราเคยอ่านงานอาจารย์กฤตยา ตั้ง 9 ล้าน ที่ สกว.จ่ายให้ ถือดิฉันบอกจริงๆ ว่า คนชอบหาว่าดิฉันเป็นนักวิชาการสายรัฐ ชอบบอกว่าขี้รัฐ ดิฉันถามจริงๆ เถอะว่า สมช. ชอบดิฉันไหม จะเรียกใช้ก็ต่อเมื่อเวลาที่คิดว่า เป็นเงื่อนไขที่เป็นไปได้ เอ็นจีโอชอบดิฉันหรือ ก็ไม่ ถ้ามองว่าจริงๆ แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นในหมู่นักวิชาการคืออะไร หรือว่าองค์กรวิชาการ องค์กรวิจัยคืออะไร ก็คือว่า พอใจที่มีกระดากขึ้นมาสัก

3-4 ปี กส่งเข้าห้องสมุด แล้วก็จบกัน ถามว่านักวิชาการที่ขึ้นมาทำงานวิจัยสักชิ้นเรื่องแรงงานต่างชาติ พอใจอะไร พอใจที่จะมีชื่อตัวเองนั้นแปะอยู่ในงานวิจัย แล้วก็จบกัน พวกเราคิดอะไรกันอยู่ พวกเราไม่จริงจังกับมันเลยละในการแก้ไขปัญหา

ที่นี้ย้อนกลับมาที่ค้างประเด็นเอาไว้ คิดันคิดว่าโชคดี ที่บางทีคนส่วนน้อย จริงๆ คิดันไม่อยากจะพูดในที่นี้ ถ้าเกิดมี สมช. นั่งอยู่ในที่นี้ 2 คน ไม่อยากจะพูด ถ้าคน 2 คนนี้ไม่จริงจัง เรื่องนี้ไม่เสร็จ เรื่องการแก้ปัญหาของคนไร้สัญชาติ ถามว่าคนที่อ่านงานอาจารย์กฤตยา แล้วเอางานนั้นมาใช้ กลับไม่ใช่คนที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนหรือนักวิชาการด้วยกันเอง... อันนี้คือสิ่งที่คิดันอยากจะพูดตรงไปตรงมาวันนี้ว่า ถ้านักวิจัยเราไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตรงนั้นละะ คิดันคิดว่ามันก็จะช่วยอะไรสังคมได้ลำบาก

อันนี้คือข้อที่คิดันพูดถึงปัญหาที่มีนสะท้อนกลับว่า พอมองเข้าไปในงานแรงงานต่างชาติ งานอาจารย์กฤตยาเริ่มต้นเมื่อปี 2538 ปีนี้ 2544 ถามว่า สิ่งที่มีนจำเ็นไปด้วยความล่าช้า นั้นเนี่ย คุณถวิล เหนือมากกับการที่จะ set ระบบแรงงานต่างชาติให้มันสมบูรณ์ เอื้อต่อประโยชน์ แก่ไขไทย แต่ถามว่า ตรงนี้ ส่วนอื่นๆ ของสังคมไทยได้เข้าไปช่วยคุณถวิล ช่วย สมช. บ้างไหม ช่วยเรื่องความมั่นคงในทางแรงงาน ในทางบุคคลบ้างไหม มีความเข้าใจอะไรแรงงาน จุดเนื้องหนุอะไรตรงนี้บ้างไหม คิดันคิดว่า ไม่มี ไปที่ประชุมเอ็นจีโอจัดกันที่ไร ก็ด่ากันและทะเลาะ ต่ำรัฐบาล คิดันพูดตรงไปตรงมา เห็นเอ็นจีโอนั่งอยู่หลายคน นี่พูดจริงๆ จนกระทั่งหลังๆ เขาไม่เชิญ เชิญไปก็ไปว่าเขา ประการที่สอง ตัวเองก็ไม่ไป ถ้าเชิญมา เพราะเหนื่อยที่จะฟังเต็มที่

สุดท้ายเลยละะ โนะเนะอีกคน คนไทยนี้แหละละะ ถามว่าคิดปัญหาแล้ว คิดอะไรที่มันตรงไปตรงมาไหม ถามว่าจริงๆ แล้วเรื่องบางระจัน เรื่องอะไรก็ดี ที่ทุกวันนี้เราอยู่ เราว่ามันเป็นเรื่องมายาคติไหม เราว่าเป็นเรื่องเดิม เรื่องเสริมอะไรไหม เราก็รู้ละะ เราก็รู้ละะว่าเรื่องแรงงานต่างชาติ บางจุดเราไม่มีไม่ได้เพราะว่าตอนนี้ตลาดแรงงานไทยบางส่วนมันไม่เพียงพอที่จะใช้ หรือนายทุนไทยบางกลุ่ม บาง sector นั้น ก็ไม่สามารถ support แรงงานราคาแพงของคนไทยได้ มันมีความจริงหลายจุด ที่เราคิดว่า เราจะเป็ขขาวเป็ดำ อะไรไม่ได้เลย เราเอาแต่สนุกปาก สนุกใจได้หรือจริงๆ ไม่ได้ตั้งใจจะพูดเรื่องนี้เลย มาจากคำว่า “โนะเนะ” ของอาจารย์ชาญวิทย์คนเดียว ถ้าเกิดพูดอะไรตรงไป ขอบกไปโทษอาจารย์ชาญวิทย์ดีกว่า คิดันจึงบอกว่า ถ้าววันนี้เราจะมาเสียเวลาช่วงเช้าที่เรามาพูดถึงเรื่องแรงงานต่างชาติกันเนี่ย เราน่าจะใช้เรื่องนี้เป็นกระจกเงาที่ส่องให้เราเห็นว่า เอ๊ะ! แล้วเราเป็อะไร ถ้าเราพบว่า มันเป็ปัญหา เราก็ก็น่าจะแก้ปัญหา ถ้าเราคิดว่าเป็นทุน เราก็น่าจะใช้ทุนตัวนั้นให้เป็ประโยชน์ คนต่างด้าวที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย มันเป็อะไรกันแน่ ทำไมเราไม่มองปัญหานี้ให้ชัดเจนมากที่สุด เราสับสนหรือเปล่านั้น เราในที่นี้คิดันหมายถึง พวกเราทุกคนที่พูดมาทั้งหมด ตั้งแต่ระดับการเมือง เมื่อวานนี้ดูทั้งฝ่ายรัฐบาล ฝ่ายค้าน ทั้ง 2 ฝ่าย ก็ไม่ถึบหน้าในความชัดเจนเกี่ยวกับปัญหาแรงงานต่างชาติ เหมือนกับเริ่มอ่านหนังสือหน้าแรกด้วยซ้ำไป รัฐบาลใหม่กับการเริ่มต้นเรียนรู้ใหม่ เราไม่รู้ พอเราไม่คิด เราสับสน เราก็เลยไม่รู้ว่ เราจะทำอะไรต่อไป แล้วต่อไปเราก็จะหลงทางเหมือนเดิม ในปัญหาแรงงานต่างชาติมีหลายๆ เรื่องที่เป็ปัญหา

ปัญหาแรก ปัญหาหลักเลยคือ ปัญหาความมั่นคงทางประชากร ถามว่าในบ้านใดบ้านหนึ่งเนี่ยละะ ถึงแม้ว่เราจะไม่ชอบคนใดคนหนึ่งที่อยู่ในบ้านเรา เราเกลียดมันมากเลย เราตำมันทุกวัน แต่ถามว่ามันเป็นโทษกับเราได้หรือเปล่า มันก็ได้ละะ ถามว่างานประการแรกเลยที่อาจารย์กฤตยาได้เริ่มทำ ที่คิดันว่าทำให้คิดันหลงทางออกไปไม่ได้ มันอันตรายจริงๆ ที่เราไม่รู้ว่ใครบ้างที่อยู่ในบ้านเรา ปัญหาสำคัญที่สุดใแง่ความมั่นคงในเรื่องสถานะบุคคลก็คือว่า เราจะต้องรู้ให้ได้เสียก่อนว่ คนในบ้านเรามีไม่กี่คน วิธีที่ดีที่สุดคือ ไม่ให้เขาหลบซ่อนอยู่ตามหลืบตามมุม ตามที่มีด ฉะนั้นการสำรวจสถานะบุคคล หรือที่เราเรียกมียาชาว่ ที่ถูกด่ากันอย่างสาหัสเสียเลยในสมัยหนึ่ง คิดันคิดว่เป็ความไม่เรียนรู้ของสังคมในส่วนนั้น โดยเฉพาะสื่อมวลชนที่ขายข่าว อันนี้คือสิ่งหนึ่งที่คิดว่ เราทำอะไร เราต้องทำต่อไป อันนี้พูดในสิ่งที่อาจารย์กฤตยาอาจจะปูทางมาก่อนคือ วิธีการ ก่อนที่จะแก้ปัญหาอะไร ต้องดูปัญหาก่อนว่ปัญหายอยู่ตรงไหน ตรงนี้มันเป็นปัญหาของคนละะ

ถามว่าแรงงานต่างชาติเป็นคุณหรือเป็นโทษ ตรงนี้ต้องไปดูให้ได้เสียก่อนว่า คนที่อยู่ในประเทศไทย มาทำงานในประเทศไทยนะ มันเป็นคน พอไปดูแล้วเราจึงพบว่า คนส่วนหนึ่งเป็นคนไทย แต่ถูกหาว่าเป็นต่างด้าว คนส่วนหนึ่งเป็นต่างด้าวจริง แต่เป็นต่างด้าวซึ่งไม่มีรัฐ เจ้าของตัวบุคคล ภาษากฎหมายมันเรียกอย่างนั้น state person จะเอาไปโยนที่ไหนล่ะคะ กระเหรี่ยงนะค่ะอาจารย์ชาญวิทย์ ที่อาจารย์เล่าเมื่อกี้ ดิฉันนั่งนึกมานานค่ะ ภาพเมื่อกี้ชัดขึ้นมาเลยคะ เหมือนอาจารย์มาสอนหนังสือดิฉันอีกรอบหนึ่ง มันจะตะกายขึ้นฝังกี่ขึ้นไม่ได้ เพราะมันโคร้าย มันมีชะตากรรมที่มันเกิดขึ้นมา แล้วมันไม่อาจจะเป็นของแผ่นดินใด มันเป็นคนไร้สัญชาติ ที่จริงเขาพูดผิดนะ ความจริงคือคนไร้รัฐ มันไร้จริงๆ มันไปไหนไม่ได้ เมื่อไม่นาน ปีสองปีที่ผ่านมานี้เอง ได้กลับไปนั่งอ่านประวัติศาสตร์สมัย 2456 ไปนั่งทำความเข้าใจรัชกาลที่ 6 ดิฉันรู้สึกว่ สิ่งหนึ่งที่จอบตรงนี้ก็ถือว่า การที่เราจะบอกว่า เป็นคุณเป็นโทษ ดิฉันก็คงจะไม่ไปครอบงำที่ประชุม เตียวเราลองแลกเปลี่ยนกันดู คนต่างด้าวในประเทศไทย จริงๆ แล้วมันเป็นคุณหรือเป็นโทษ เราจะจัดการอย่างไร หรือเราจะคิดอย่างไรก็ตาม จะ ism อะไรเข้ามาตรงนี้ก็ตาม

ดิฉันคิดว่า อันนี้แนวคิดใหม่ รัชกาลที่ 6 ถามว่าสมัยนั้นเผชิญปัญหาอย่างที่เราเผชิญไหม เผชิญคะ เจอทั้งต่างด้าวร้ายว่ ทั้งต่างด้าวยากจน คนที่มาเรือสำเภาจากแผ่นดินใหญ่ เริ่มมีกำลังทางเศรษฐกิจ เริ่มเข้าไปครอบงำอยู่ในภาคเศรษฐกิจ อยู่ในเอวราช เจริญกรุง ลองตามไปดู ลองไปหาหนังสือมาดูสักเรื่องก็ได้ "2499 อันธพาลครองเมือง" ไปหาละครเรื่อง "ชอยปรารภนา" มาดู ไปซื้อหนังสือมาอ่านเรื่อง "คือหัตถการของพิภพ" "ลอลลายมังกร" ไปเอามาอ่านได้เลยคะ สังคมสับสนลึนดี คนไทยเองก็ไม่รู้จะทำอย่างไรเหมือนกัน ถามว่า คนต่างด้าวร้ายๆ เอาออกไปจากประเทศไทยได้ไหม ณ วันนี้ ถามว่า ปว. 281 หรือ พ.ร.บ. ประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว 2542 ตอนนั้นเขาส่งมาให้ดูว่าจะแก้ยังไง เพราะเขาบอกว่ามันขายชาติ ดิฉันดูยังงี้ก็ตาม กฎหมายมันไม่ได้ขายชาติ คนที่ขายชาติจริงๆ คือคนที่ใช้กฎหมาย ดังนั้นแก้กฎหมาย มันก็ไม่ได้แก้ปัญหามันต้องไปแก้คน ถามว่าทำยังไงให้คนมันรักชาติ มันไม่ขายชาติ อันนี้ไม่ใช่ปัญหากฎหมาย วันนี้ไม่ได้พูดเป็นนักกฎหมายเลย ต้องเป็นนักอย่างอื่นคะ ที่จะต้องมาช่วยกันคิดว่าทำยังไงถึงทำให้คนมันรักชาติ

พอพูดถึงคนต่างด้าวที่เป็นแรงงานต่างชาติ ดิฉันคิดว่า มาตรการมันต้องดูไปว่า เป็นภัยหรือเป็นโทษ มาตรการเหมือนกันไม่ได้ และอีกมาตรการหนึ่งที่อยากจะเรียนตรงนี้ ถ้าหากเป็นหน่วยงานปฏิบัติ ดิฉันคิดว่าสิ่งที่ดีที่สุด ก็คือ มาตรการที่ยอมรับความเป็นจริง วันที่ 10 เมษายน 2456 รัชกาลที่ 6 จึงประกาศเป็นกฎหมาย สมัยนั้นไม่มีรัฐสภาว่า ใครก็ตามที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ให้เป็นคนไทย เพราะทรงรู้อยู่แล้วว่า ออกไปจากประเทศไทยไม่ได้ ถ้าเรารักเขา เขาก็รักเรา ทฤษฎีความรักที่ยิ่งใหญ่ มีทนายความของในหลวงรัชกาลที่ 6 เป็นจริงคะ ใครก็ตามที่มีเชื้อชาติจีน ลองถามตัวเองซิคะว่า วันนี้กลับไปแผ่นดินใหญ่ไหม ไม่กลับ คิดว่าตัวเองเป็นคนจีนไหม ไม่คิด ปลุกตั้งแต่ 2456 วันนี้พืชผลมันโตทุกคนเป็นไทยหมด เจริญกรุง เอวราช ไม่ใช่แค่นั้น ไม่ได้คิดง่ายๆ แค่นั้น ถามผู้หญิงทุกคนที่สมรสกับชายไทย ได้สัญชาติไทยทันทีที่สมรส ไม่ว่าจะเป็ภรรยาคนที่หนึ่ง สอง สาม สี่ คิดดูซิคะว่า ถ้าครอบครัวทั้งครอบครัว แม่เมียจะเป็นต่างด้าว ต่อมามันเป็นไทยหมดคะ นอกจากนั้นใครไม่มีเมียไทย หรือใครเป็นสามีต่างด้าว แปลงชาติเป็นไทยง่ายไหม ง่ายมาก ดังนั้นในสังคมไทยนั้น ความเป็นต่างด้าวนั้นยุบสลายไปเร็วมาก อันนี้คืออะไรอย่างหนึ่งซึ่งดีมาก

นอกจากนั้น ถามว่าในหลวงรัชกาลที่ 6 นั้น คิดอะไรที่รอบคอบไหม ในทางกลับกัน ถ้าหากว่าหญิงไทยไปสมรสกับชายต่างด้าว ก็เสียสัญชาติไทย ไม่ใช่ในหลวงไม่รักผู้หญิงนะ แต่ดูความเป็นจริงที่มันเกิดขึ้นในสังคม ว่ามันจะเกิดอะไร บ้านไหนพ่อพูดจีน แม่ก็พูดจีน ลูกก็พูดจีน บ้านไหนพ่อพูดไทย แม่กับลูกก็พูดไทย ฉะนั้นนโยบายรับความเป็นจริงคะ แต่มีอันหนึ่งที่ต้องเรียนตามตรง ดิฉันคิดว่า ในหลวงรัชกาลที่ 6 นั้นสร้างกฎหมายเมื่อปี 2456 แต่กฎหมายนี้มันใช้ยาวไป ใช้จนถึงปี 2495 ดิฉันคิดว่านักการเมืองนะ คือจริงๆ ไม่อยากโทษพระองค์ท่าน เพราะว่าดูแล้วพระองค์ท่านอยู่ได้ไม่นาน ต่อมาที่รัชกาลที่ 7 ต่อมาก็คือ อาจจะเป็นสังคมโนะเนะที่อาจารย์ชาญวิทย์ว่า มันเริ่มเข้ามา ก็คือจะไทยก็ไม่ไทย จะฝรั่งก็ไม่ฝรั่ง ปรากฏว่ามันไม่มีการสืบทอดของการแก้ปัญหาขึ้นมา คืออะไรคะ ปรากฏว่ากระบวนการทำให้เป็นคนไทยเนี่ยมันเกินเลย จะเห็นว่า มันเกิดอัยย์ ช้องโจร ใครมีความรู้ประวัติศาสตร์ลองเสริมตรงนี้นะน้อย ฉะนั้นกฎหมายมันจะต้องกลับมาดูตรงนี้ว่า กลับมาทำอย่างไรก็ได้ที่จะให้คนได้สัญชาติไทยมากขึ้น มีกระบวนการถอน

สัญญาอะไรขึ้นมา แล้ววันนี้ถ้าจะเตือนภัยอะไรอย่างหนึ่ง ที่อยากจะเตือนก็คือว่า วันนี้เราจะมาถึงตรงนั้นอีกแล้ว ค่ะ วันนี้เราเกิดกระบวนการให้สัญญาตัวเขา ชนกลุ่มน้อย ดิฉันไม่ได้สนับสนุนแค่ให้อย่างเดียวนะคะ ดิฉันสนับสนุนให้ถอนสัญญาด้วยนะคะ ดิฉันคิดว่าสำคัญที่สุดก็คือ เรื่องของความสมดุลของความมั่นคงในทางพลเมือง ถามว่า ถ้าใครไม่มีประโยชน์กับประเทศไทยต้องถอนสัญญา แต่ ณ วันนี้กระบวนการถอนสัญญา ถ้าเกิดว่าดิฉันเป็นหมาเฝ้าบ้าน ก็คือ มันใช้ไม่ได้ ฉะนั้นถามว่า เราก็จะมีวัฏจักรที่ย้อนกลับไปกลับมา แล้วถ้าเกิดว่าเรายังโนะเนอะอยู่เนี่ย ปัญหาที่คิดว่ามันจะเกิด มันก็คงเกิดเหมือนปี 2495 ดิฉันก็คงจบตรงนี้ ก็ลองแลกเปลี่ยนกันดู ขอบคุณค่ะ....

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ดิฉันอยากจะพูดในบรรยากาศแบบไม่เป็นทางการหน่อย รู้สึกว่าฟังอาจารย์พันธุ์ทิพย์แล้วก็เกิดอาการตึงเครียด เรามาแนะนำตัวกันดีไหมคะ ว่าใครมาจากไหน เพราะเรามาคุยกันแบบไม่เป็นทางการ แล้วก็ก็เป็นเวทีที่เราจะมาแลกเปลี่ยน คือดิฉันคิดว่า เราไม่จำเป็นต้องคิดเหมือนกันจริงๆ แล้วคิดต่าง น่าจะเป็นประโยชน์ หรือในพื้นฐานที่อาจจะใกล้เคียงกัน อาจจะมียุทธศาสตร์หรือวิธีการที่จะเสนอแนะอะไรที่แตกต่างออกไป

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ดิฉันต้องเรียนก่อนนะค่ะว่า ดิฉันอาจจะตั้งโจทย์คำถามอะไรแรงๆ เพราะเห็นอาจารย์ชาญวิทย์กับอาจารย์กฤตยาไม่ถามแรงๆ เท่าที่ควร อาจจะเป็นวิสัยของทนายความ คือถ้าเราจะให้ออกอะไรขึ้นมา มันคงต้องค้นพอสมควร ก็ขอเชิญสัก 3 ท่านก่อนที่จะสร้างเครือข่ายความคิดต่อจากเรา 3 คน

คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ :

คงเป็นคำถามด้วย ผมเป็นนักกฎหมายในภาคปฏิบัตินะครับ ผมเป็นอัยการ แต่ผมพูดหลายเวทีแล้ว ผมเบื่อความเป็นนักกฎหมายของผม ขอร่วมวงกับอาจารย์พันธุ์ทิพย์ด้วย เป็นคนปลายทาง แล้วมันต้องบังคับใช้กฎหมาย อาจารย์พันธุ์ทิพย์พูดเรื่องกฎหมายแล้วไปผูกกับเรื่องสัญญา ทำนองว่า เรื่องสัญญามันเหมือนกับจะแก้ปัญหาแรงงานได้ทางหนึ่งรึเปล่า ตอนนั้นผมเห็นสามเหลี่ยม ผมเห็นลัทธิชาตินิยมกับความเกลียดชังที่อาจารย์ชาญวิทย์พูด แล้วมันเข้ามาในบ้านผมแล้วด้วย ลูกชายผมอยู่อนุบาล 3 ด้วยความที่อยากจะให้ลูกชายซึ่งกับประวัติศาสตร์ ผมพาไปอยู่อยุธยา ผมไม่ได้พูดอะไรสักคำ ลูกถามผมว่าทำไมมันพัง ใครทำ เอ้าละซิ! ผมก็ไม่ได้คิด ผมก็บอกอีกว่า พม่า แล้วก็พาลูกกลับไป ลูกก็ชาบซึ่งกับตรงนั้นมาก เสร็จแล้วกลับมา ลูกผมต้องมีการแสดงที่โรงเรียน ปรากฏว่ามีชุดหนึ่งเรื่องศึกบางระจัน แล้วมีมิด มีตาบ ลูกผมวันหนึ่งก็มาบอกว่า ฆ่าพม่า ตัดหัวพม่า ไม่ผิดใช่ไหมพ่อ คราวนี้ละเกิดเรื่องแล้ว แล้วผมเป็นคนยุให้มี้หัวข้อนี้จริงๆ ด้วย เท่านั้นแหละครับ ความเกลียดชัง ความรุนแรง และลัทธิชาตินิยม สืบสานแล้วเข้ามาอยู่ในบ้านผม

อีกมุมมองหนึ่ง ผมมองเห็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในประชาคมยุโรป (อียู) คือผมเป็นนักกฎหมาย ผมไปศึกษากฎหมาย แล้วสนใจเรื่อง people movement หรือ worker movement ของอียูเข้า ผมไปศึกษากฎหมายตรงนั้น มาตรการที่เปิดช่องให้คนในอียูเนี่ย เขาเดินทางไปทำงานด้วยกันได้ มีมาตรการที่เหมาะสม ผมไปดูตรงนั้นมา แล้วมาดูกฎหมาย ฉะนั้นผมเห็นสามเหลี่ยม อะไรมันควรจะอยู่ตรงกลางครับ ที่จะแก้ปัญหานี้ได้บ้าง โดยที่ถ้าเราไม่ผูกพันกับความเป็นสัญญา โอเคละ ความมั่นคงของประเทศชาติต้องอยู่ ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ลัทธิชาตินิยมก็ต้องอยู่ แล้วอะไรละครับ ตรงกลาง ถ้ามันไม่ใช่กฎหมาย มันควรจะเป็นอะไร หรือมาตรการอะไร ถ้าเราเริ่มต้นจากวิธิตด จากกระบวนการที่มันเหมาะสม ถูกต้อง แต่เราจะต้องอยู่กับสิ่งต่างๆ ที่พูดมานี้ ความเกลียดชังยังคงอยู่ มันอยู่มา 400 ปีแล้ว กับธรรมชาติของ worker movement ซึ่งมันเป็นธรรมชาติของโลกเหมือนกัน มันต้องมีอยู่ เราต้องยอมรับความจริงตรงนี้ กับสัญญา มันคืออะไรก็ตามที่เราไปกำหนดมันไว้ว่า คนคนนี้เป็นคนชาติ... เราเป็นนักกฎหมายอีกแล้วครับ อาจารย์พันธุ์ทิพย์ ทำไมเราต้องไปติดอยู่กับอันนี้อะ กรอบเนี่ยมันสลัดไม่หลุดเสียทีเธอ เราเรียนจบมารุ่นใกล้ๆ กัน จนบัดนี้ 20 กว่าปีแล้ว ผมเรียนตามตรงนี่แล้วก็บ่นด้วย

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ก็คือว่า เราเอาสิทธิของคนไปผูกติดกับความเป็นชาติ ฉะนั้นตรงนี้ถ้าจะให้ นักกฎหมายเล็งเง่า ต้องแก้กฎหมายให้เราอะ เชิญคุณเกษมสันต์คะ

คุณเกษมสันต์ จินตนาวิโส :

สวัสดิ์ครับ ผมอยากจะแสดงความเห็นในมุมมองกว้างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับว่า ที่เรายกกันวันนี้ เราต้องการอะไร และเราอยากจะเห็นการสร้างระบบแนวคิด ในมุมมองที่ถูกต้อง ไม่อยากจะให้ผู้คนเข้าใจในเรื่องแรงงานไปในทางที่เป็นมุมลบหรือมุมมืด เหมือนที่จั่วหัวไว้ คือในเรื่องนี้ ต้องกราบเรียนที่ประชุมว่า ทุกคนก็เป็นห่วงเป็นใย กังวล จากเรื่องต่างๆ ทำให้เราต้องมาพูดจากกันเป็นพรรคเป็นเวอร์ เรื่องนี้ไม่ใช่ทำกันมาปี 2538 แต่ทำกันมานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผมเอง ผมเรียนมาทางด้านนี้โดยตรง ผมเลยมีความเป็นห่วงเป็นใยว่า เราจะทำยังไงกันต่อ ในมุมมองของหลายๆ ท่านที่เสนอไว้ ผมขอสรุปสั้นๆ ก็คือ บางอย่างที่ผมพูดขึ้น ท่านที่ฟังก็คงจะเข้าใจว่า ผมเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

ประเด็นเรื่องคนต่างชาติ ผมมอง 3 กลุ่ม เรื่องชนกลุ่มน้อย เป็นเรื่องของคนที่เกี่ยวกับเรื่องของสัญชาติ การรับรองสิทธิของชุมชนโดยกฎหมาย ประเด็นนี้เป็นเรื่องที่อาจารย์พันธุ์ทิพย์ดูแลศึกษา ติดตามอยู่เรื่อยๆ กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่ลักลอบเข้ามาทำงาน พวกนี้คือสิ่งที่เรากำลังคุย เรื่องที่สามคือ เรื่องแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาถูกต้องตามกฎหมาย มาทำงานตามเงื่อนไขของกฎหมาย ซึ่งอาจจะเป็น พ.ร.บ.ส่งเสริมการลงทุนก็ดี อาจจะมีปัญหาในเรื่องของการอยู่เกินระยะเวลาที่กำหนดตกลงไว้ สาธารณภัยหลายๆ อย่างที่เราต้องมองกัน ถ้าเราแบ่งพวกต่างชาติหรือต่างด้าว เราพยายามต้องทำความเข้าใจว่า ที่เรามองเป็นภาพลบ เราต้องมองในฐานะที่คนไทยของเราไปอยู่ในต่างชาติหรือต่างประเทศด้วย พฤติกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่เราไม่ได้รับรู้ข่าวสารข้อมูล อาจจะเป็นไปไ้เร็วเปล่า เราฟังความแต่เพียงข้างเดียว คนไทยไปอยู่ต่างประเทศหลายๆ กลุ่ม คนเวียดนามอพยพไปอเมริกาไปตั้งแคมป์... ฉะนั้นพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบ้านเรา มันก็อาจจะมีความรุนแรงมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละประเทศ

อีกมุมมองหนึ่งที่ยกมาพูดถึงว่า discrimination หรือการกีดกันอะไรต่างๆ จุดเริ่มต้นมันมาจากพฤติกรรมของผู้คน คน พฤติกรรม มุมมอง แนวคิด ยกตัวอย่างเมื่อกี้ที่ผู้แทนสำนักกฤษฎีกาพูด ท่านอาจจะพูดเล่นๆ โดยไม่ได้คิดอะไร แต่ที่นี้พอมันขยายความไปเรื่อยๆ มันก็ทำให้ผู้คนเข้าใจผิด อะไรก็แล้วแต่ ที่มันเป็นภาพในเชิงลบเนี่ย ผู้คนชอบไปขยายความ และไปคนละอย่าง คนละมุม นักกฎหมายก็จะมีมุมมองไม่เหมือนกัน เพราะนักกฎหมายเป็นทั้งผู้เขียนและผู้ใช้กฎหมาย คนเขียนกฎหมายก็ไม่ได้เป็นคนใช้ คนใช้ก็ไม่ได้เป็นคนเขียน ตรงนี้มันอาจจะทำให้แต่ละคนมีมุมมองที่แตกต่างกัน ฉะนั้นเมื่อเอาไปเชื่อมโยงกับเรื่องของการมองพฤติกรรมต่างๆ ที่มันเปลี่ยนแปลงไป มันก็อาจจะมองได้ว่าเรามองภาพดีหรือภาพไม่ดี

หลายท่านอาจจะมองว่า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ฟังแล้วอาจจะเป็นคนที่มีมองในเรื่องเก่าๆ ประวัติศาสตร์มันสอนอะไรได้หลายอย่าง ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องเตือนใจ เป็น bench mark ในทางเศรษฐศาสตร์ได้ ว่าจะอะไรคือมาตรฐานที่เราจะมองได้ในอนาคต แต่ผมไม่อยากให้เราเอาประวัติศาสตร์เป็นเครื่องชี้อนาคต ผมอาจจะมิมุมมองที่ไม่เหมือนกัน ผมเคยฟังนักประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นครูบาอาจารย์สอนผมมา บอกว่าถ้านักประวัติศาสตร์ไปเล่นการเมือง จะเป็นนักการเมืองที่ดี ตรงนี้ผมอาจจะพูดไปถึงนักประวัติศาสตร์ เผอิญอาจารย์ชาญวิทย์หนึ่งอยู่ที่นี้ ประเด็นก็คือว่า การที่จะมองลัทธิหรือมุมมองอะไรต่างๆ มันเกิดขึ้นมาจากพฤติกรรมของผู้คน คนมันมารวมกลุ่มกัน ก็มีแนวคิดคล้ายคลึงกัน แล้วก็เกิดเป็นแนวคิดเป็นลัทธิอะไรต่างๆ อันนั้นเราไปห้ามไม่ได้ แต่ในวิธีการคิดที่มันเกิดขึ้นบ่อยๆ มันก็กลายเป็นทฤษฎี กลายเป็นอะไรต่างๆ แล้วมันก็นำด้วยว่า ถ้าเกิดอย่างนี้ มันจะไปในทิศทางไหน ในมุมมองของผม ผมอยากให้องค์กรที่เห็นว่า เอาสิ่งที่มันเคยเกิดขึ้นมาเป็นเครื่องเตือนใจ จะทำอย่างไรไม่ให้มันเกิดสิ่งที่เลวร้ายในอนาคต เราจะวางแผนบริหารจัดการเรื่องนี้อย่างไร

เรื่องพวกนี้ต้องกราบเรียนอย่างนี้ครับ เรื่องแรงงานพม่า แรงงานที่ลักลอบเข้ามาทำงานทำจากประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็น พม่า ลาว หรือเขมร มีเข้ามาอยู่แล้ว รวมทั้งไทยก็อพยพไปหางานทำในมาเลเซีย ปีหนึ่งก็เป็นแสนคน

ตรงนี้เราจะมองประเด็นอะไร เราจะมองในมุมมืด เราก็ไปดูได้ว่า ตามสมมุติฐานไม่ในจังหวัดระนอง แถว่าเรือมันเป็นยัง
ใจ เรอยากจะทำในมุมสว่างที่มันมีผลประโยชน์ต่อเรื่องการกระตุ้นเศรษฐกิจ มันมีการใช้แรงงานทดแทนแรงงานไทยที่
ไม่ประสงค์จะทำงานประเภทนั้น ไตร่เปล่า มันก็เป็นส่วนที่ทดแทนกันได้ แต่ถ้าเราไม่ใช้แรงงานประเภทอย่างนี้เสีย สิ่ง
เราจะต้องทำก็คือ การพัฒนากลไกเรื่องเครื่องจักรเข้ามาทดแทน ส่วนการจัดการนั้น เรื่องนโยบาย เรื่องอะไรต่างๆ ผม
เรียนต่อท่านว่า ได้ทำกันมาอย่างต่อเนื่อง เรื่องพวกนี้เป็นเรื่องที่ไม่ใช่ว่าเรามากมาตรการหรืออะไรก็แล้วแต่ มันจะได้ผล
ทันที มันไม่เหมือนกับการที่จะแก้ปัญหาเชิงเศรษฐกิจ เพราะปัญหาเศรษฐกิจก็ยังเป็นเรื่องของโครงสร้าง ตรงนี้ไม่
สามารถทำได้ทันที เป็นเรื่องที่ต้องต่อเนื่อง ต้องทำจริงใจ และจริงจัง

ประการสุดท้ายที่อยากจะเรียนก็คือว่า เวลาเราจะสร้างกรอบแนวคิดใหม่ การมองกรอบแนวคิดใหม่ น่าจะมอง
ในลักษณะที่เอาความผสมกลมกลืน เอาจุดเด่นของสังคมไทยมาเป็นเครื่องชี้เตือน หรือเป็นอุทาหรณ์กับการทำงานหรือ
การสร้างแนวคิดใหม่ เพราะฉะนั้น ถ้าเราไปยึดในจุดที่มันเป็นจุดบอด มันจะทำให้เกิดความแตกแยก เรื่องของการแบ่ง
กลุ่มกัน... ยกตัวอย่างเรื่อง ลัทธิชาตินิยม มันใช้ได้ในช่วง ญ่ปุ่นแพ้สงครามใช้ลัทธิชาตินิยมเพื่อกอบกู้เศรษฐกิจของ
ประเทศ ไทยก็ใช้ลัทธิชาตินิยมในมุมมองเรื่องของการลดการขาดดุลทางเศรษฐกิจ นิยมไทย ใช้ของไทย แต่อย่างไร
ก็ตาม การที่มีชาตินิยม ก็ต้องดูมาตรฐาน ว่าเราทำตัวเราเองให้มีมาตรฐาน ชาตินิยมไม่ใช่การตกขอบไปด้านใดด้านหนึ่ง
ฉะนั้นก็ต้องดูชาตินิยมที่สอดคล้องกับมุมมองที่เป็นกระแสโลกปัจจุบัน ว่ามันไปเอื้อกับกระบวนการพัฒนาได้อย่างไร
... จุดเด่นอีกประการหนึ่งที่อยากจะชี้ก็คือ เรื่องของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ทางเชื้อชาติ ตรงนี้ต่างหากคือจุด
เด่นของประเทศไทย เราไม่มีเรื่องของอเมริกากับเม็กซิกัน เราไม่มีปัญหาเรื่องชาติพันธุ์ เรื่องของเผ่าอะไรต่างๆ

รศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน :

... ก่อนจะพูด อยากจะเกริ่นแบล็คกราวตัวเองให้ผู้สนใจในเรื่องนี้ฟังสักนิดหนึ่ง ผมเรียกตัวเองว่านักอนาคต
เพราะว่าเรียนมาทางด้านนี้โดยตรง แล้ววิธีคิดของนักอนาคต มันแตกต่างกันมากมายเหลือเกิน และบางครั้งก็โดยสิ้นเชิง
กับนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่หรือนักอะไรอีกเยอะแยะ ถ้าอยากจะเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรือวิธีคิด ลองคิดแบบนัก
อนาคตดูบ้าง ก็อาจจะได้วิธีคิดอีกลักษณะหนึ่ง แล้วอาจจะเป็นทางเลือกที่น่าสนใจในการจัดการกับเรื่องของแรงงานข้าม
ชาติ ผมไม่พูดว่า มันเป็นปัญหาคะครับ ผมพูดเป็นเรื่องของแรงงานข้ามชาติ ว่าเราจะมีวิธีการจัดการอย่างไรจึงจะเกิด
ประโยชน์สูงสุดกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

นักอนาคต เวลาที่เขามองเรื่องต่างๆ เขามุ่งเน้นไปที่การสร้างสิ่งที่เรอยากจะทำให้มันเกิดขึ้น เรามักจะและหลีกเลี่ยง
ด้วยความตั้งใจที่จะไม่พูดถึงเรื่องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะวิธีการที่เราใช้และเข้าใจ ซึ่งเป็น Concept ที่นักวิชา
การทุกสาขาเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นนักอนาคต ถ้าผมเข้าใจ เวลาที่พูดถึงเรื่องของปัญหา มีแนวโน้มทันทีว่า negative พอ
พูดถึงปัญหาเป็น negative เลยนะครับ เพราะว่ามันลบ แล้วก็จะต้องหาวิธีแก้ การหาวิธีแก้ ก็ใช้หลักการคิดแบบ
traditional scientific thinking ซึ่งมุ่งเน้นเรื่องของปัญหาแบบเครื่องยนต์กลไก เข้ามาเป็นตัวจับ แล้วก็ปล่อยเอาวิธี
คิดแบบนั้นมาใช้กับสังคมโดยไม่รู้ตัว แล้วก็ทักท้วง โดยไม่เคยสงสัยและเข้าใจอย่างจริงจัง การศึกษาหาสาเหตุของปัญหา
(ของคนและสังคม) ที่เกิดขึ้น จะสามารถทำให้เราแก้ไขปัญหาสังคมหรือของมนุษย์ได้ในอนาคต ตรงนี้นักอนาคตบอกว่า
เป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน หรืออาจจะพูดว่าผิดโดยสิ้นเชิงก็ได้ แล้วเราเสียเวลาค่อนข้างมากในการที่จะไปสืบหาเหตุ
ของปัญหาที่เกิดขึ้น โดยขาดจุดจุดหมายปลายทางที่เราต้องการให้เกิดในอนาคต เพราะเราหลงทางอยู่กับอดีต แล้วไม่มีใคร
กล้ายืนยันด้วยซ้ำว่า เหตุที่เราพยายามจะสืบหาในอดีตนั้น มันใช่จริงหรือไม่ ตัวอย่างที่อาจารย์ชาญวิทย์ และอีกหลายๆ
คนพูด ตกลงการมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีต่อชนชาติอื่น ต่อผิวที่แตกต่าง ต่อรูปร่างที่แตกต่าง มันเกิดจากอะไร ถามว่า สืบ
ไปทำไม ศึกษาไปเพื่ออะไร คำตอบที่พอจะตอบได้สั้นๆ และชัด คือเพื่อเข้าใจ ว่าทำไม อะไร จึงเกิดขึ้น เพื่อเข้าใจครับ
ไม่ใช่เพื่อแก้ แต่ไม่เคยถามว่า แล้วเราต้องการอย่างไร เราต้องการจะทำให้อะไรเกิดขึ้นระหว่างเรากับพม่า ระหว่างเรา
กับลาว หรือระหว่างประเทศไทยกับแรงงานข้ามชาติ เราต้องการทำอะไร ถ้าคิดแบบนักอนาคต เราจะมาคิดหาวิธีสร้าง
ด้วยการพัฒนาเหตุบางอย่างตั้งแต่ปัจจุบัน เพื่อทำให้เกิดสิ่งที่ต้องการในอนาคต

ตรงนี้เป็นกระบวนการคิดใหม่ เป็นวิธีการคิด พูดเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า เราจะปฏิเสธข้อความรู้ที่เป็นความรู้เชิงประวัติศาสตร์ เชิงวิทยาศาสตร์ หรืออะไรทั้งหมด แต่เราจะไม่ติดกับอยู่กับมัน เรื่องความมั่นคงเป็นเรื่องที่ต้องการสร้างให้เกิดขึ้น ไม่ใช่การแก้ปัญหาความมั่นคง ตัวอย่างที่ผมลงไปทำเอง บังเอิญมีโอกาสเข้าไปช่วยพัฒนาโรงเรียน ตชด. ซึ่งก็เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย ในจำนวนที่ค่อนข้างมากพอควร เด็กมันข้ามไปข้ามมาเรียน หรือไม่ก็พวกอพยพมา อย่างที่อาจารย์พันธุ์ทิพย์ว่า คือไม่มีรัฐ มันเข้ามาเต็มเลย แล้วก็ลูกศิษย์บางคนในโรงเรียน ตชด. ครู ตชด. ซึ่งเป็นตำรวจตระเวนชายแดน พอเข้ามาปั๊บ ไม่มีชื่อ ไม่มีทะเบียนบ้าน เขาก็ตั้งชื่อน่ารักครับ เด็กชายข้ามเขต เพราะข้ามมาจริง ๆ แล้วสิ่งที่ ตชด. ทำ น่าสนใจ อันนี้เป็นกระบวนการสร้างครับ ไม่ใช่แค่ เราไม่สงสัยว่า ทำไมคุณข้ามมาเรียนที่ ตชด. ตรงนี้ แต่เขาถือว่า เป็นเด็กคนหนึ่ง

เราพูดถึงเรื่องสิทธิมนุษยชน ความเป็นมนุษย์ อยากให้ชายแดนมีความมั่นคง ต้องสร้างความมั่นคง อยากให้คนประเทศไหน เชื่อชาติใดก็แล้วแต่ รักชาติไทย เป็นคนไทย ต้องทำให้เขาเห็นว่า เขามีประโยชน์หรือได้อะไรจากความเป็นคนไทย หรือการมาอยู่ในเมืองไทย ฉะนั้นโรงเรียน ตชด. ก็จะทำให้การศึกษาของเด็ก ให้อาหาร แล้วพวกนี้คือกันชนที่น่าสนใจ เราสร้างความเป็นคนไทย ให้รักผืนแผ่นดินไทย พอเราสอนภาษาไทยให้กับเขา แล้วก็ให้อาหาร ให้ความรู้ แล้วเขาก็จะไปพูดคุยกับพ่อแม่ของเขา ญาติของเขา มีเรื่องอะไรตามขอบชายแดน บางทีตำรวจทหารก็ได้ข้อมูลจากเด็กส่วนนี้ นี่คือการกระบวนการสร้างและพัฒนาความมั่นคงที่น่าสนใจมาก แล้วผมคิดว่า น่าจะนำมาเป็นวิธีการที่จะเป็นบทเรียนให้กับพวกเรา โดยไม่ต้องไปติดอยู่กับอดีต จนถอนตัวไม่ขึ้น ยกเว้นเราอยากจะเข้าใจประวัติของเรา เราก็ test กลับไปได้ เหมือนที่นักประวัติศาสตร์ทำกันอยู่ ซึ่งก็ไม่ได้เป็นเรื่องที่ผิดหรือเสียหายอะไร ยกเว้นว่า พอเราศึกษามากเข้า มันดันไปสะสมทัศนคติแบบหนึ่งแบบใดให้เกิดขึ้น ตรงนี้ผมว่าเป็น scientific think ของนักวิชาการที่เขียนตำราประวัติศาสตร์ในลักษณะอย่างที่เราเรียนกันมา ทำให้เราโกรธและไม่ชอบพม่า แทนที่จะบรรยายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หรืออธิบายให้เห็นว่า กว่าจะจะเป็นพม่า กว่าจะจะเป็นไทย มันเผชิญกับอะไรมาบ้าง โดยไม่ต้องใส่ทัศนคติหรือการตีความที่ผิดลงไปนั้น

จริงๆ มันเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์เท่านั้นเอง ไม่มีอะไรมาก ทำไมเราชอบคนผิวขาว ทำไมเราชอบคนผิวดำ ทำไมเราไม่ค่อยชอบคนผิวดำ คนที่ไม่ค่อยสะอาด มันเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ไม่ใช่เรื่องของเชื้อชาติ หรือว่าคนไทย ทำไมเราชอบคนผิวขาว ไม่ใช่ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ตรงนี้ผมว่า เกียงกันไป มันก็เท่านั้นเองครับ ถามว่า แรงงานข้ามชาติเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใช่หรือไม่ ใช่ เพราะมันมีอยู่ อย่างสงสัยว่าทำไมเขาจึงเข้ามา นี่คือธรรมชาติ ก็มันไม่มีกินนะ แล้วไม่ต้องไปตามแก้ เขามาแล้ว จะจัดการกับแรงงานข้ามชาติอย่างไร ถ้าผลักออกไปไม่ได้ด้วยเหตุผลอะไรก็แล้วแต่ เราจะจัดการอย่างไร ตรงนี้ผมว่า ทำหยาบมากกว่า กระบวนการ assimilation ถ้าสมมติว่าต้องใช้ก็ใช้เสีย ไหนๆ เขาเข้ามาแล้ว

ข้อมูลใหม่ที่เราควรจะให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการกับเรื่องของแรงงานข้ามชาติ ผมว่าน่าจะเป็นข้อมูลพื้นฐาน เรื่องสิทธิมนุษยชน เรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เรื่องมวลมนุษยชาติ เรื่องผลประโยชน์ร่วม ถ้าเราค่อยๆ ให้ข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ ผ่านลงไปในระบบการศึกษาของเราอย่างเป็นระบบนะครับ อดีตเรื่องชนเผ่า เชื้อชาติ สัญชาติ จะค่อยๆ หมดไป ในขณะที่สิทธิเรื่องของอาณาเขตยังคงอยู่ ไฉนแหละที่จะต้องเปลี่ยน วิธีการคิดแล้วก็วิธีการปฏิบัติ ผมเห็นว่าตัวการที่มันสำคัญ แต่มันต้องอาศัยเวลา ก็คือกระบวนการด้านการศึกษา ที่เราควรจะให้ แต่ปัจจุบันที่มันเป็นปัญหามาก ก็เพราะว่า เราใช้ concept แบบเก่าในการจัดการกับทุกเรื่องเกิดขึ้น นั่นคือมองทุกเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นปัญหา แล้วก็มุ่งหวังที่จะแก้ปัญหา แทนที่จะมองว่านั่น เป็นปรากฏการณ์ แล้วก็หาวิธีการจัดการกับปรากฏการณ์ไปในทิศทางที่เราต้องการ ตรงนี้ผมว่าเป็นกระบวนการและเป็นวิธีคิด

เพราะฉะนั้นเรื่องแรงงานข้ามชาติ เป็นเรื่องที่จะมีผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความมั่นคง หรือเรื่องสุขอนามัยที่เกิดขึ้นจริงๆ เราพบโรคใหม่ๆ ที่มาพร้อมกับแรงงานข้ามชาติ แล้วก็พบกับปัญหาอีกมากมาย จริงๆ ผมอยากจะชวนอาจารย์พันธุ์ทิพย์ไปช่วยทำวิจัยด้วยกันด้วยซ้ำ

อีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่องของเด็ก ทชด. กับเด็กที่เข้ามา แล้วก็เรียนโรงเรียน ทชด. พอจบ ป.6 ปีไปไหนไม่รอด เพราะไม่มีหลักฐาน กระจ่ายไปทั่วประเทศ บางโรงเรียนมีขมของรัฐบาลรับ บางโรงเรียนไม่รับ เพราะไม่มีหลักฐาน ไม่มีทะเบียนบ้าน ไม่มีสัญชาติ บางคนเกิดในเมืองไทยนะครับ แต่พ่อแม่ไม่มีหลักฐาน ทั้งๆ ที่กฎหมายบอกว่า ให้ละ แต่ว่า ผู้ปฏิบัติก็ไม่ปฏิบัติ นี่เป็นจำนวนหนึ่งที่ยังปรากฏขึ้นในประเทศของเราอยู่ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ บังเอิญผมกำลังทำวิจัย โรงเรียน ทชด. แล้วก็ได้ข้อมูลพวกนี้ ก็พยายามหาทางที่จะช่วย ฉะนั้นสิ่งที่กำลังดำเนินอยู่ปัจจุบันเนี่ย มันจะมีลักษณะของ R&D ไม่ได้เอาไปขึ้นหิ้ง คือเข้าไป แล้วก็หาทางทำให้เป็นไปในทางที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ผลักดันให้มันเกิดขึ้น ในสิ่งที่เราต้องการ ผมก็ฝากแนวความคิดสั้นๆ ไว้ตรงนี้นะ

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ดิฉันขอสรุปตรงนี้นิดหนึ่งนะคะ เพื่อจะให้เวทีได้คุยเรื่องเดียวกัน ดิฉันคิดว่า คุณชาญเชาวน์คงได้คำตอบทันทีเลยใน 3 ท่านที่พูดถึงความคิดขึ้นมา ที่ดิฉันมองเห็นประเด็นหลักๆ คุณเกษมสันต์อาจจะพูดหลายๆ เรื่อง แต่ก็มีความชัด ว่ามันคงต้องแยกแยะ จริงๆ แล้วนักกฎหมายในประเทศนี้ อาจจะเป็นพวกนักกลายลักษณะอักษรเสียเยอะ แต่ไม่ใช่ทั้งหมด แต่ก็อย่างที่ชาญเชาวน์ตั้งคำถาม กฎหมายเองของเค้า คืออาจารย์จุมพลจะปฏิเสธว่า ไม่รู้สาเหตุไม่ได้ มิฉะนั้นเราก็คงไม่เข้าใจเหมือนกันว่า เอ๊ะ! ทำไมเรื่องเป็นนี้ และที่สำคัญที่สุดก็คือว่า ดิฉันยอมรับแนวคิดของพวกอนาคตนะอนาคตนิยม อนาคตศาสตร์อะไรอย่างนี้ แต่ถ้าอาจารย์ไม่รู้ ว่าพ่อแม่มาจากไหน ประวัติศาสตร์ของอาจารย์ชาญวิทย์ก็จะแก้ปัญหาให้อาจารย์ เพราะตอนนั้นมันคิดสูตรในการแก้ปัญหาสถานะบุคคลขึ้นมาแล้ว มันเป็นสูตรๆ ไป ฉะนั้นถ้าดิฉันถามว่า พื้นที่ไหน ดิฉันบอกได้เลยว่า ทำอย่างนั้นๆ พวกนี้เป็นพวกหมกมุ่นอยู่แล้ว ฉะนั้นเราจึงเห็นกันว่า จริงๆ แล้วศาสตร์แต่ละศาสตร์มันต้องมีการตรวจอาการโรคแบบอาจารย์ชาญวิทย์ก่อนใช้ไหมคะ หลังจากนั้นปี จะต้องมีการอนาคตมาดูละ จะเอาอย่างไร ไม่ใช่ปัญหานั้น และหลังจากนั้น นักกฎหมายก็ลงมือผ่าตัดอะไรอย่างนี้เป็นต้น เรื่องปัญหาแรงงานต่างชาติ ไปๆ มาๆ มันก็มาอยู่ที่ปัญหา integration ที่นี้ถามว่า ท่านที่เคารพอื่นๆ มองปัญหาพวกนี้ยัง

รศ.วิจิตร ระวังค์ :

ดิฉัน... มีความเห็นคล้ายๆ กันกับอาจารย์จากครุศาสตร์ จุฬาฯ นะคะ แล้วก็มันเหมือนกับเป็นการตอบคำถาม คุณชาญเชาวน์อย่างที่ว่าอาจารย์พันธุ์ทิพย์ว่าด้วย ว่าเมื่อมันมีปัญหายังไงแล้ว กลางๆ มันคืออะไร บังเอิญจะเป็นศัพท์เดียวกับที่อาจารย์ใช้ด้วยคือ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ คือมีความรู้สึกอย่างนั้นจริงๆ ว่า อันนี้จะเป็นทางสายกลางที่แก้ได้ ที่นี้ถ้าโยงมาในเรื่องของกฎหมาย เราจะอยู่ร่วมกันโดยสันติกับแรงงานข้ามชาติยังไงในกรอบของกฎหมาย ดิฉันคิดว่า มันไม่ใช่เรื่องยากเย็นอะไร แต่มันก็ต้องขึ้นอยู่กับกลไกของรัฐบาลด้วย เรารู้ว่า ประเภทของแรงงานข้ามชาติที่มาทำงานอย่างถูกกฎหมายก็มี เราจะทำอะไรกับคนพวกนี้ เราก็ต้องใช้กฎหมายมาว่ากันไป ถูกก็คือถูก ผิดก็คือผิด ที่นี้พวกที่ลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย ก็เป็นเรื่องของกฎหมายอีกเหมือนกันที่จะแก้ตรงนั้น แล้วการลักลอบเข้าเมืองยังโยงไปถึงปัญหาความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านด้วย ในแง่หนึ่ง คือเราก็คงทราบ ว่า การลักลอบเข้าเมือง มีการให้สินบน ซึ่งอาจจะเป็นการรับสินบนทั้งสองฝ่ายก็ได้ ข้ามไปตอนเช้า ตอนเย็นก็กลับแล้ว อะไรแบบนี้

ดิฉันคิดว่า กฎหมายจะมีบทบาทมาก ซึ่งเราสามารถที่จะทำได้ และอีกอันก็คิดเหมือนกับท่านอาจารย์จุมพลอีกเหมือนกัน ก็คือสิทธิมนุษยชน ดิฉันมีแบล็คกราวด์คือ สังคมสงเคราะห์ ซึ่งเราต้องมองคนว่าเป็นคน แทนที่ที่เราคิดว่า คนอื่นก็เป็นคนเหมือนกับเรา ดิฉันคิดว่า ปัญหาต่างๆ มันเบาละเยอะ และมันคงจะแก้ปัญหาได้ ที่นี้จำนวนของแรงงานพม่า ที่ตอนเช้าอาจารย์กฤตยาบอกว่า 2-3 ล้าน อาจจะมากไป แต่เมื่อวานนี้ฟังที่เขากิปรายกันในสภา ไม่ทราบ ว่า ส.ส. ชื่ออะไร เขาบอกว่า มี 4 ล้านแล้ว คือตัวเลขพวกนี้ ก็คงจะเยอะ แต่เราก็ไม่รู้ว่าจะมีสักกี่ล้าน

ดิฉันคิดว่า การมอง จะใช้คำว่า "ปัญหา" หรือ "ปรากฏการณ์" หรือ "ประเด็น" คงจำเป็นที่จะต้องมองทั้งสองด้าน คือในแง่ที่เป็นปัญหา เราอาจจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างเราทราบๆ กันอยู่ หลายท่านได้พูดไปแล้ว และจากการอภิปรายอีกเหมือนกันว่า ที่สมุทรสาคร สนามเด็กเล่น เด็กไทยก็ไม่มีโอกาสไปเล่น เพราะว่าเด็กพม่าไปจองหมด ซึ่งเขา

ก็ไม่ได้พูดต่อไปว่า ทำไมเมื่อเด็กพม่าไปเล่น แล้วทำไมเด็กไทยไม่เข้าไปเล่น หรือ พ่อแม่คนไทยไม่ยอมให้ลูกไปเล่น หรืออะไร อันนี้เราก็ไม่ทราบ แต่อย่างน้อยก็ชี้ให้เห็นประเด็นว่า ผู้แทนของเราก็สนใจในเรื่องเหล่านี้แหละ และดิฉันคิดว่า เวทีนี้เป็นเวทีที่น่าสนใจมาก เริ่มจากท่านที่เปิดประเด็น 3 ท่าน แล้วก็ผู้ตอบหรือแสดงความคิดเห็น

ดิฉันคิดว่า อันนี้เป็นเวทีครั้งแรก ก็ยังมีการมีส่วนร่วมมากมายขนาดนี้ ดิฉันก็อยากให้มีต่อไปอีก แต่สิ่งที่น่าจะมี อยู่ตลอดก็คือ การมองปัญหาทั้งโปร ทั้งคอน แล้วก็เป้าหมายพอสมควร คืออาจจะไม่ใช่คำว่า “แก้ปัญหา” แต่ถ้าไม่ใช่ จะเรียกว่าอะไร การจัดการสถานการณ์ ดิฉันคิดว่า เวทีอย่างนี้มันทำให้ผสมกลมกลืน ตอนอาจารย์ชาญวิทย์พูดถึง เรื่องประวัติศาสตร์ ดิฉันก็ชื่นชม คืออยู่ในตงประวัติศาสตร์ พอนึกอนาคตพูด ก็ชื่นชมอีกเหมือนกัน...

อาจารย์วิทยา สุจริตธนาภิรักษ์ :

ผมคิดว่า ความคิดเดิมๆ ของไทยยังใช้ได้อยู่ คือการที่เราให้คนต่างชาติอาศัยพักพิงอยู่ เราเรียกว่า หนีร้อนมา พึ่งเย็น มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าอยู่หัว แล้วเราก็เลี้ยงดู บ้านมอญ บ้านทะวาย บ้านอะไรเยอะแยะไปหมด ในกรุงเทพฯ เขาก็อยู่มาตั้งแต่สมัยโน้น ผมไม่เห็นมีใครว่า ท่านต้องไม่ลืมอย่างหนึ่งว่า การเคลื่อนย้ายของคนข้ามเขต แดน สมัยก่อนมันไม่มีความหมายในทางเขตแดน ก็รู้ๆ กันอยู่ เพราะว่ารัฐไม่ได้ใช้อำนาจในการที่จะปักปันเขตแดนกัน เป็นแต่หมายรู้กันเท่านั้นเอง เมื่อแม่น้ำมาคั้น ก็ข้ามกันไปมา จะห้ามไม่ให้ข้ามได้ยังไง ฉะนั้นการไปมาหาสู่ก็เป็นปกติ วิสัย แล้วการตั้งข้อรังเกียจเรื่องคนต่างชาติ มันก็มี แต่ว่าในที่สุดมันก็เข้าอยู่ด้วยกันได้ โดยลักษณะอะไรก็แล้วแต่ เพราะว่า ถ้าจะอ้างว่าคุณอานันท์เป็นเชื้อสายมอญ ก็แล้วแต่ จะอ้างก็อ้างไป แต่ความจริงก็มีอยู่อย่างนั้น... ที่จริงคนจีนมาอยู่ ก็มาในลักษณะแบบนี้ แล้วก็อยู่ติด ลงรากลึกจนเป็นผู้นำของเราทุกวันนี้ ตั้งก็ร้อยพันคนแล้ว ทำไมไม่ไล่ไปอย่างนี้เป็นต้น จะมานึกไล่แต่กับพม่า พม่า คิดถูกหรือเปล่า

ท่านลองคิดถึง คนเขมรที่ทะเลาะเข้ามาคราวก่อนนั้น เราใช้เวลานานเท่าไร 10 ปีนะครับ กว่าเราจะแก้ปัญหา เรื่องเขมรแดงได้ ให้รวมชาติกันได้ และเราใช้ความพยายามอย่างมากผ่านอาเซียน เราเป็นตัวนำ อาเซียนดึงไทยเข้ามา บอกมาแก้ปัญหาเขมร เราแก้ได้ เราใช้ความพยายาม เพราะเรามีความอดทนอดกลั้น พอเรื่องพม่า เราชักทำท่าจะแพ้เสีย แล้ว ผมก็ไม่เข้าใจว่า ทำไมถึงอ่อนแรงถึงขนาดนี้ ถ้าคุณคิดว่า เราต้องการให้พม่าเขาอยู่เป็นปึกเป็นแผ่น มีความสามัคคีระหว่างคนในหมู่ชนชาติของเขาเอง เราต้องช่วยเขาเรื่องนี้บ้างสิครับ ไม่ใช่แต่จะไปโจมตีเล่นงานอุตุลุดอย่าง เดียว ความตกลงเรื่องปางโหลงเมื่อ 1948 ผมคิดว่า ทุกคนในพม่าตอนนี้ ยกเว้นผู้นำทหาร เราต้องหยุดเขาในวิธีใดวิธี หนึ่ง ให้เขากลับไปสู่ความตกลงอันนั้นเสีย ซึ่งผมรู้สึกว่ามันมีโมเมนตัมเกิดขึ้นแล้วตอนนี้ว่า 1948 การตกลงปางโหลง เป็นสิ่งที่ดี เราต้อง explor อันนี้ เพราะว่า ถ้าเราแก้ปัญหาในบ้านเราไม่ได้ เราก็ก่อปัญหานอกบ้านสิครับ มิฉะนั้นมันจะ เกิดอย่างเนี่ย ทะเลาะเข้ามาตลอดเวลา แล้วผมรู้สึกว่าคุณได้ประโยชน์ เสียประโยชน์ เราก็ดูถูกกันมามากแล้ว ว่าคนต่างชาติมาอยู่ เราก็ก่อประโยชน์ด้วยกันทั้งสิ้น

อย่างมาเลเซียตอนนี้ประกาศว่า รับคนไทยไปอยู่ในเรือประมงของมาเลเซีย เพราะงานเลวๆ คนไทยทำได้ มาเลเซียไม่ทำ อีกหน่อยเราอาจส่งผ่านคนพม่าพวกนี้ไปทำงานในเรือมาเลเซียก็คงได้ละมัง ถ้าคิดแต่เรื่องการค้าอย่างเดียว อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น เรื่องกำหนดนโยบายคนต่างชาติ โดยเฉพาะเรื่องสิทธิการเป็นประชากร ผมไม่เข้าใจว่า ไปดู เรื่อง citizenship มากเกินไป ทำไมเราไม่จัดแบ่งเกรด ทำเสียที เพราะเราพูดเรื่องนี้กันมานานนักหนาแล้ว ว่ามาอยู่ชั่วคราว มาอยู่ถาวร แบ่งเขตให้เขาได้หรือเปล่า ว่าคนเข้ามาช่วงนี้ ระยะเวลานี้ เขาอยู่ระดับอันไหนนะ ไม่ใช่มาบีบ ต้องให้ สัญชาติ ซึ่งผมก็ไม่เห็นด้วย แต่ต้องมีเหตุให้เขาหน่อย ให้เขาอยู่ได้ ไม่ใช่เป็นคน อะไรผมไม่ทราบ ไม่มีอะไรเลย non-identity เป็นไปไม่ได้ในโลกปัจจุบัน เพราะคุณจะต้องแก้ปัญหาไม่ได้ เพราะมันไม่มีปรากฏใน register อะไรทั้งสิ้น

ผมคิดว่าต้องค่อยๆ ทำอย่างนั้น หลายๆ ฝ่ายมองร่วมกัน แล้วก็ไม่ใช่เอกชนอย่างเดียวแล้วยังให้ภาครัฐ เมืองซึ่งเป็นนักธุรกิจด้วย แก้ปัญหา ผมว่าเลวมากเรื่องนี้ เพราะว่าเขามองแต่ผลประโยชน์ของเขาเท่านั้นเอง ผมคิดว่า เราใช้ประโยชน์จากคนพวกนี้มานานนักหนาแล้ว การจะให้ความรู้ การศึกษาเขามั่ง ควรจะมองระยะยาวนะครับ เราไม่ได้ลงทุนเป็นร้อยเป็นพันล้าน ที่จะให้การศึกษากับคนที่อพยพเข้ามาเสียเมื่อไหร่ วันก่อนจัดสัมมนา ผมเห็นคนคะฉิ่น

คนไข้ พูดภาษาไทยได้ ผมดีใจมากกว่า นี่มันวิธีการหนึ่งของเรา ที่เมื่อเขามาอยู่กับเรานานๆ เขาก็ปรับตัวของเขา และถ้าเราเปิดช่องให้หน่อย นี่เราสร้าง asset ในภายหน้าไว้แน่ครับ เพราะท่านเป็นนักอนาคตวิทยา ท่านต้องมองเรื่องนี้หนักหน่อย ไม่ใช่ว่าจะกีดกัน แล้วจะให้เขารักเรา มันเป็นไปได้

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ดิฉันขอให้อ่านมูลนิธิหนึ่งนะคะ ก่อนจะไปถึงคุณประชา คือว่า ในเรื่องของการ classify คน เพื่อให้สิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องชนกลุ่มน้อย ตอนนี้เขากำลังมานั่ง มติแรกๆ ปี 38 หรือไงไม่ทราบ ณ ปัจจุบันนี้ไม่ใช่ว่าจะให้สัญชาติซะทีเดียว มองว่า criteria มันก็มี เพียงแต่ว่า โฉวามตรงนี้ในส่วนงานความมั่นคง เดิมทีมันไม่ค่อยแพร่หลายออกมา แต่เดี๋ยวนี้มันแพร่หลายออกมาหมดแล้ว แต่บางทีคนในมหาวิทยาลัยเรา ไม่รู้ ฉะนั้นตรงนี้อาจจะเป็นทั้งความผิดของเราและของเขา ตรงนี้ถามว่า เกณฑ์จะชัดเจนนไหม ชัดเจน ถามว่าทำไมคนไม่รู้ อย่างที่บอกคณะหน่วยงานราชการบางอันก็ ไม่ค่อยจะให้ข้อมูล แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยเป็น ปัญหาตรงนี้ ถ้าเกิดให้พูดในฐานะคนทำงานตรงนี้หน่วยงานต่อมาอยู่ตรงที่ตัวภาคเอ็นจีโอเองไม่ค่อยเปิดรับ ฉะนั้นชนกลุ่มน้อยจริงๆ ซึ่งอ่านหนังสือไทยไม่ออก หรือเข้าไม่ถึงข้อมูล ก็เลยไม่รู้ถึงสิทธิของเขา ที่พึงมีพึงได้ เชิญคุณประชาค่ะ

นพ.ประชา ภูมิพาณิชย์ :

ผมเป็นผู้อำนวยการสำนักงานควบคุมโรคติดต่อระหว่างประเทศ กรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข ก็คงจะเป็นคนเดียวที่มาจากกระทรวงสาธารณสุข ความจริงเรื่องต่างตัว ผมไม่พูดถึงคำว่า "แรงงาน" นะครับ ใช้คำว่า "ต่างตัว" ต่างตัวเนี่ย ในส่วนของผมเองโดยแบล็คกราว์นก็ทำมานานแล้ว วันนี้คงพูดได้มากทีเดียว ตรงที่ว่าวันนี้สมช. มีคุณณัฐอยู่คนเดียว ทางแรงงาน ทางตม. ทางตำรวจไม่มา ผมจะพูดให้นักวิชาการทั้งหลายฟังให้มากขึ้นสักนิดหนึ่ง คือเรามองเรื่องต่างตัวมานานแล้ว โดยที่ว่า ตามชายแดน ประเทศใกล้เคียงหรือเพื่อนบ้าน ก็ยังมีปัญหาเรื่องโรคติดต่อที่เป็นปัญหาใหม่ และที่อาจจะกลับเป็นใหม่ ในแผนฯ 8 ที่ผ่านมา เราก็สร้าง safety belt ของเรา ตรงที่ว่า มีการควบคุมโรคตามแนวชายแดน ไม่ว่าชายแดนด้านไหน ทั่วประเทศ สร้าง safety belt ขึ้นมา อบรม ประชุม สัมมนา เจ้าหน้าที่ที่ควบคุมโรคตรงนี้

ทีนี้ปี 2539 ก็มีการอนุญาตให้แรงงานต่างตัวเข้ามา แต่แบบว่าครับ เราก็หวังอย่างมากทีเดียวว่า พวกนี้ ต่อไปนี้นะน่าจะคุมโรคได้ดี กระตือรือร้นมากที่สุด ขอไปมีส่วนในการตรวจโรค หรืออะไรพวกนี้ ความจริงก็ถือเป็นกระทรวงเล็กน้อย เขามองว่าคุณไปอยู่ตรงกลางนะ ไปช่วยดู แล้วก็ออกไปรับรองแพทย์ให้ ไปดู one stop service วันเดียวเสร็จ มา register ตม. ผ่านตรวจโรค เสร็จแล้วก็ไปออก work permit ได้เลย ก็ไปค้างบ้าง ตรวจ ตรวจ ตรวจ อย่างนั้นนะกว่าจะหลุดออกมาได้ ขึ้นตรวจเราก็ดูว่า ไม่รู้ละ นายจ้างได้ประโยชน์เราก็ก๊อเข้ามา ปีนั้นตรวจไปทั้งหมด 3 แสน 7 แต่มาจดทะเบียนออก work permit จริงๆ 3 แสนคน หรือสองแสนกว่า ปี 39 พอปีถัดมาปีที่สอง ที่ว่าต่อได้อีกปีหนึ่ง ตัวเลขออกมาเหลือตรวจโรคแต่ไม่ถึงแสนครับ หายไปไหน ในส่วนตรงนั้น เพราะว่ามันมีอะไรต่ออะไร คนที่มี register กลับไม่มี register มันก็เหมือนกัน

ทีนี้เรื่องต่างตัว ดูแล้วเราเป็นเชิงรับ ดูท่าจะจับไม่ไหว ปี 42 ที่ผ่านมา ก็ดูท่าจะเป็นไปไม่ได้ ทำยังไงเราถึงจะควบคุมป้องกันโรคได้ ทำไงเราถึงจะควบคุมประชากรของเขาได้ เราไม่รู้ข้อมูลประชากรพวกนี้เลย เราไม่รู้วันนโยบาย ปีนี้หรือปีหน้าจะเอายังไง เสียตายนะครับ วันนี้ไม่เชิงญาจารย์สุภางศ์มา... ทีนี้ก็ดูแล้วว่า ที่ผ่านมาก็ทำในเชิงรับ ต่อไปนี้เราต้องทำในเชิงรุกแล้ว แรงงานพวกที่เข้ามา ส่วนใหญ่ดูแล้วสุขภาพก็ดี เขาแข็งแรงถึงเข้ามาทำงาน แต่ผู้ติดตามนี่ซิ มีใครนึกถึงบ้าง ครอบครัวเขา เด็กของเขา เราเองก็เปิดรับ เปิดกว้างทีเดียว ตรงที่ว่า เอ้อ! ถึงเวลาแรงงานควักขึ้นนะ เอ้อ! มาๆ นะ ฟรี ฟรี หมด มารักษาโรค มีก็จ่าย ไม่มีก็แล้วไป พวกตัวแรงงานจริงๆ เขาไม่ค่อยป่วยหรอก มีแต่ลูกหลานครอบครัวของพวกเขาที่ตามมา เราเองก็มาเร่งรัดเรื่องการสาธารณสุขในชุมชนต่างตัว

ปัญหาก็คือว่า เราไม่รู้ว่่า เป้าหมายของเรานั้นเท่าไร มีเด็กในชุมชนเท่าไร สมุทรสาครมีเท่าไร จดทะเบียน work permit ประมาณ 2 หมื่นคน แต่ประชาชนจริงมีพอๆ กับคนสมุทรสาคร แล่นกว่าคน แต่ที่นี้มีเด็กเท่าไร ก็รูลงไปสำรวจให้รู้ว่่า ตรงตลาดกึ่งที่เขাপักกันตรงนี้มีหญิงวัยเจริญพันธุ์เท่าไร มีเด็กเท่าไรรูลงไปให้วัดขึ้น หลายท่านอาจจะไม่ทราบว่่า ใช้กาพหลังแอ่น มันมีเรื่อยในชุมชนพวกนี้ เพราะคงจะเห็นสภาพความเป็นอยู่ของเขา ห้องแถวห้องหนึ่งอยู่กันเป็นสิบคน ไม่ทราบอยู่กันได้อย่างไร แล้วก็โรคนี้เกิดขึ้น แต่บางทีก็ไม่ใช่เป็นข่าว ผมก็ว่าดี ที่ไม่ใช่เป็นข่าว เพราะเป็นข่าวก็เดือดร้อนกันที แต่เรารู้ เราก็ลงไปควบคุมโรค มีอยู่เรื่อยๆ

ที่นี้เราทำเชิงรุก แล้วมันเกิดอะไรขึ้น ผมจะพูดตรงนี้ว่่า จังหวัดระนอง จับมือกับหัวหน้าส่วนราชการทั้งหลาย ผู้ว่่าฯ ท่านเป็นหัวหน้าเลย ตรงที่ว่่าเราต้องควบคุมป้องกันโรค เรื่องสาธารณสุขนี้เป็นปัญหาใหญ่ เอาพวกที่เขาไม่ยอมให้จดทะเบียน ไม่มี work permit มาขึ้นทะเบียนด้านสาธารณสุขเสีย ออกบัตรประกันสุขภาพ ครอบครัวหนึ่ง 300 บาท มาซื้อเยอะเยอะเลย ผู้การ ตำรวจ โอเค เปิดไฟเขียว ขายไปได้หมื่นกว่า ปรากฏว่่า นายสิบ พลตำรวจ ไปจับพวกที่ถือบัตร หัวหน้าทำไล่ละ ก็แะๆ เขาก็กฎหมายอยู่ คนงานพวกนี้หลบหนีเข้าเมือง เพราะฉะนั้นยังงี้ก็ผิดกฎหมาย ผู้ว่่าฯ จะไปประกัน ไปรับรองได้ไหมละว่่า ตรงนี้ไม่ให้เขาจับ ไม่ได้หรอกครับ ฉะนั้นตรงนี้กฎหมายก็มาเกี่ยวละ

ที่นี้พวกที่ได้ work permit แล้ว ต้องถือว่าปลอดภัยหมดเลยไหม ไม่หรอกครับ ลงไปถามนายจ้างดูเถอะ ก็ยังมีต้องเสียอะไรต่ออะไรด้วย เพราะจริงๆ พวกนี้ไม่ได้มาคนเดียว ยังมีผู้ติดตามมาอีก ฉะนั้นต้องมีค่าคุ้มครองอะไรต่ออะไรอีก ฉะนั้นของเราเอง ทำเชิงรุก ก็ลงไปทำอะไรต่ออะไร แต่ก็ยังติดด้านกฎหมาย ให้ อสม.ลงไปสำรวจ เคียวสายตามลงไปแล้ว ไปจับยกครัวเลย มันก็ติดไปหมด ผมก็ฝากนักวิชาการตรงนี้ด้วย ผมคงจะไม่ลงไปในระยะเยียด เพราะหลายท่านก็เชี่ยวชาญชำนาญ อยากจะฝากตรงที่ว่่า เราเองอยากจะทำงานในเชิงรุกให้มาก แต่ก็ติดอะไรหลายอย่างพอสมควร แต่ก็ยังทำอยู่

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ในช่วงที่สอง เรามาลองดูนะว่่า อาจารย์ยิวิจิตรเปิดขึ้นม่าว่่า ทำอะไรไม่ได้ จะฆ่าเขาทั้ง ก็คงเป็นไปไม่ได้ ก็ต้องอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ผิดก็ว่าผิด ถูกก็ว่าถูก เพียงแต่ว่่าต้องเข้าใจสถานการณ์ให้ดี ปัญหาคงเข้าใจได้มั้งละ แต่ต้องจัดการสถานการณ์ให้ดี ต้องใช้ศัพท์ให้ถูก inter-disciplinary นะคะ ที่นี้พอความคิดที่สองออกมา เราเห็นภาพเลยว่่า ตรงนี้การจัดการให้ดี ที่อาจารย์ยิวิจิตรนำมา อาจารย์ยิวิทยาให้วิธีการจัดการเหมือนกันนะคะ สองช่วยกันมองดูว่่า ต้องทำให้เขาเป็นคนที่มีคุณภาพของประเทศไทยเหมือนกัน ตราบเท่าที่เขายังอยู่ในประเทศไทย ให้การศึกษา ให้เขารู้สึกที่จะไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม รู้สึกจะเดินตามทีอาจารย์จุมพลบอก ก็คือว่่า ถ้าเราอยากให้เขาไม่เป็นภัย เราก็ต้องทำให้เขาไม่เป็นภัยใช่ไหม ถ้าเราไปคิดว่่าเขาเป็นภัย เขาก็จะเป็นภัย มาถึงคุณประชา ทำให้ดิฉันต้องรีบจูนทันทีเลยว่่า จุดที่ดีก็คือว่่า นอกจากการศึกษาแล้ว เขาก็ควรมีสภาพอนามัยที่ดีด้วย เพราะถ้าเกิดเขาดันมีโรคติดต่อ เราก็มัโรคติดต่อตามเขาไปด้วย คงเป็นมุมมองที่ฉลาดที่สุดสำหรับการไม่ก่อให้เกิดภัยในสังคมไทย เพราะผลลัพธ์สุดท้ายก็คือสังคมไทย

แต่อันหนึ่งที่อยากจะขอให้คุณประชาช่วยมองจำเลยถูกตัว กฎหมายมันเหมือนมีด มันอยู่ในตู้ละ ถ้าเราต้องการจะปกผลไม้ เราก็หยิบมาปกได้ คุณชาญเชาว์ก็คงอยากจะพูดตรงนี้เต็มที เพราะเราอึดอัดใจมาก แต่บ่อยครั้งที่คนใช้มีดในเมืองไทย มันใช้ไม่ค่อยเป็น แทนที่จะเอามาปกผลไม้ กลับเอามาไล่แทงคน อันหนึ่งที่จะค่อนข้างมีวิาวาทะหลายปีมาแล้วกับกลุ่มที่ทำงานเรื่องแรงงานต่างชาติ คือกฎหมายไทยเนี่ย ใครเข้าเมืองมาไม่มีวีซ่า ยกเว้นคนเข้าเมืองก่อน 11 กรกฎาคม 2470 กรุณาฟังไว้เลยนะ NGOs ถ้าเจอคนเข้าเมืองไทยก่อน 11 กรกฎาคม 2470 มีหลักฐานเป็นพยานบุคคลก็ดี พยานอะไรก็ดี ดิฉันเจอคนหนึ่งแล้ว มีใบเสียภาษีของหอรัษฎากร อยู่แถวหลังสวน ครอบครัวนี้สบายทั้งครอบครัวเลย เพราะว่าดิฉันสามารถให้ยาได้เลยว่่า ครอบครัวนี้เข้าเมืองถูกกฎหมาย ดิฉันต้องรู้ประวัติศาสตร์เหมือนกันนะคะอาจารย์จุมพล เพื่อที่ดิฉันจะได้ให้ยาถูก

ที่นี้ถามว่า ตั้งแต่ 11 กรกฎาคม 2470 การเข้าเมืองมาไม่มีวีซ่า ถือว่า เข้าเมืองโดยผิดกฎหมายอยู่แล้ว และชนกลุ่มน้อยกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามา มันก็เข้ามาประมาณช่วงนี้ กลุ่มแรกจริงๆ อินโดจีน ก็ประมาณปี 2400 กว่าๆ ก็คือเป็นแรงงานต่างชาติส่วนหนึ่ง ซึ่งอยู่จนผสมกลมกลืนแล้ว แล้วก็มิตี ครม. เมื่อปี 2543 เนี่ย ไม่ถือว่า เป็นคนเข้าเมืองผิดกฎหมาย เพียงแต่ว่าต้องผ่านกระบวนการอะไรมากมาย ตามประกาศราชการ ซึ่งไม่ใช่ก็ได้ กฎหมายไม่ใช่ก็ได้ค่ะ แต่ฝ่ายนโยบายยังใช้อยู่ค่ะ ฉะนั้นคุณประชาคะ จริงๆ แล้วต้องมองไปทางนิติศาสตร์มากกว่า ว่าต้องสั่งให้ตีเนคะ ถ้าสั่งไม่ดี ก็ทำอะไรลำบากเหมือนกัน ส่วนดิฉันเอง กับคุณชาญเชาว์ นักกฎหมายยุคปัจจุบันรอช่วยอยู่แล้ว

คุณพ่อวิชัย โภคทวี :

ผมขอมองในมุมมองของนักศาสนานะครับ... เมื่อที่เราได้เห็นแล้วว่า มีการสร้างและกระพือความเกลียดชังระหว่างชาติ อันนี้ผมคิดว่า เป็นเหตุการณ์ที่น่ากลัว แล้วถ้ามันกระพือมากๆ เราก็คงรู้ ว่า ความเกลียดชังนั้น สามารถทำให้เกิดอะไรขึ้น เมื่อตอนที่กลุ่มก่อการร้ายไปยึดโรงพยาบาลราชบุรี เราได้รู้สึกเลยว่า มีกระแสความเกลียดชังมากมาย พวกเรานักศาสนาก็ไปภาวนา เติบจนครบรอบโรงพยาบาล แล้วก็แผ่เมตตา เราให้พระภิกษุ 3 รูปเดินนำหน้า แล้วเราก็ไป ในที่สุดเราก็ถวายพระพุทธรูปปางห้ามญาติ และปางแผ่เมตตาให้กับทางโรงพยาบาล ปรากฏว่าวันรุ่งขึ้นหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ลงว่า กลุ่มกะเหรี่ยงคริสต์ไปขอเพื่อที่จะเข้าไปทำบุญสวดภาวนา มันเหมือนกับไปกระพือกระแสความเกลียดชังขึ้นอีก ฉะนั้นผมก็เลยมองว่า เราลืมนิติที่สำคัญที่จะเข้ามาและแก้ปัญหาหนี้ เรื่องความเกลียดชัง เราจะใช้เฉพาะ เหตุผล โครงสร้าง หลักการ แก้ปัญหาของจิตใจ จิตวิญญาณได้หรือเปล่า เรากำลังลืมนิธิเปล่าว่า ศาสนา หลักธรรมนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่เรามักจะมองข้ามไปมาเสมอ เราอาจจะมองศาสนาเฉพาะอยู่ในพิธีกรรมเท่านั้นหรือ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับชีวิตโดยตรง

เมื่อที่มีการพูดถึงสันติวิธี มีการพูดถึงสิทธิมนุษยชน แต่เราจะเอาพลังของสันติวิธีมาจากไหน ถ้าหากว่าจิตวิญญาณของเรานั้นไม่มีพลังที่จะไปสยบความเกลียดชัง ซึ่งเต็มไปด้วยพลัง และมีการกระพือพลังของความเกลียดชัง อะไรที่จะมาสยบพลังแห่งความเกลียดชังอันนี้ ศาสนาสอนถึงความรัก ความเมตตา พลังของความรักที่จะรัก แม้กระทั่งศัตรู พรหมวิหาร 4 ซึ่งสามารถที่จะช่วยให้เรามีจิตใจเอื้ออาทรกับคนทุกระดับนั้น เรามองข้ามพลังอันนี้ไป ในทางสิ่งแวดล้อม เขามี deep ecology ซึ่งเขาเอาจิตวิญญาณนั้นเข้ามาประกอบกับความรู้ จิตสำนึก เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ เพราะเขาเห็นว่า เทคโนโลยี หรือแม้กระทั่งการที่เราจะต้องพิทักษ์ไว้ แล้วบอกว่า เพื่อรักษาชีวิตของเรา เพื่อผลประโยชน์ของเราต่อไปในอนาคตนั้น มันไม่พอ เราจะต้องพิทักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะมันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของเรา ถ้ามันตาย เราตายด้วย มันเป็นที่พึ่งพิงกับเรา แล้วจิตวิญญาณนั้นสามารถเข้าไปจับตรงนี้ แล้วให้มันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของเรา

ผมคิดว่า เราอาจจะต้องมี deep sociology ด้วยก็ได้ เราจะต้องเอาจิตวิญญาณเข้ามาในระบบสังคมของเรา เราจะต้องรู้ว่า ความรักในสิทธิมนุษยชนนั้น หมายความว่า ทุกคนนั้นจะต้องมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน และเราจะต้องสร้างขึ้นมาให้ได้ แม้คนนั้นจะมีส่วนที่เล็กที่สุด เขามีสิทธิจะพัฒนาศักยภาพของเขาให้มากที่สุด เพราะว่าทุกคนเป็นดอกไม้แต่ละดอก ที่จะให้ความงามกับสังคม และเราต้องให้โอกาสเขาในการเบ่งบานขึ้นมาให้ได้ เพราะฉะนั้นในการที่จะกล่อมเกล้าชีวิตของพวกเขา ผมเห็นว่า ปัจจัยที่สำคัญมากๆ ก็คือ จิตวิญญาณ ศาสนา ซึ่งอันนี้เป็นมิติที่มักจะถูกลืมมองข้ามไปมาตลอดเวลา หรืออย่างน้อยที่สุดเราไม่ได้แตะจริงๆ ลงลึกจริงๆ แล้วก็นำพลัง ศักยภาพขึ้นมาอย่างจริงๆ อันนี้คงจะต้องมีการวิจัยหรือการศึกษาอย่างมากมาย และคงจะต้องช่วยกันรื้อฟื้น อย่างที่ท่านพุทธทาสว่า ถ้าหากศีลธรรมไม่กลับมา สังคมจะบรลัย ผมคิดว่า ประเด็นนี้สังคมจะต้องให้ความสนใจ และนักวิจัย นักวิชาการเอง อาจจะต้องมองมิติทางนี้ให้มาก และพยายามที่จะลงลึกในแง่ด้วย ผมขอฝากไว้แค่นี้

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

คุณพ่อวิชัยเป็นพระในศาสนาคริสต์ ดิฉันเห็นคุณพ่อวิชัยแล้ว ดิฉันคิดว่านี่คือพลังแห่งสันติภาพของโลก ตอนสมัยดิฉันเด็กๆ เรียนโรงเรียนคาทอลิก แล้วเขาห้ามเพื่อนดิฉันเข้าวัดไทย แต่ดิฉันเห็นคุณพ่อวิชัยในทุกโบสถ์พุทธ อันนี้ดิฉันคิดว่า คุณพ่อวิชัยชวนเรากลับมาคุยเรื่อง วิธีการสยบความเกลียดชัง ความรู้สึกเป็นภัย... ซึ่งในสาย สมช.เองก็พูดถึงเรื่องของศาสนา พอสมควร

คุณอดิสร เกิดมงคล :

ผมเพิ่งกลับจากเชียงใหม่ ไปเจอเรื่องคล้ายๆ ที่อาจารย์เจอในอินเทอร์เน็ต คือมันมีหมู่บ้านหนึ่งที่เชียงดาว มีคติฆาตกรรมเจ้าของสวน ซึ่งเป็นชาวม้ง ที่นี้ตำรวจที่ไปสอบสวน คนงานส่วนใหญ่ก็เป็นไทยใหญ่ ที่มาจากฝั่งพม่า พอตำรวจขึ้นมา โดยนิสัยของคนงานต่างชาติแล้ว ก่อนข้างกั้วตำรวจ ก็วิ่งหนี ก็ถูกสรุปว่า ไอ้พวกนี้แหละคือคนฆ่า ปรากฏว่าไปไหนมาไหนทุกวัน จะต้องมีคนไทยใหญ่ตายวันละคน ตอนนั้นก็ประมาณ 15 คน เข้าไปแล้ว มันก็ยังไม่ทำอะไรได้...

มีเรื่องหนึ่งที่ผมสงสัยมานาน ว่าระบบการจัดการแรงงานต่างชาติของเรา บางทีมันมองกันคนละที่ เราอยากมองเขาในแง่ดี หรือว่ามองในแง่ร้าย แต่ว่านักวิชาการเสนออีกอย่างหนึ่ง... คือผมเคยไปเสนอประเด็นครั้งหนึ่ง... ผมเสนอว่า เราน่าจะมานั่งคุยกันจริงๆ จังๆ เสียทีใหม่ มามองร่วมกันเถอะ ปรากฏว่าวันนั้น มีข้าราชการบางท่านหัวเราะ ผม ผมก็นั่งคิดว่า เออ! เฮ้ย จริงๆ เอ็งเป็นใครวะ ไปบอกเขาอย่างนั้นได้ยังไง ก็เสียใจ แต่ว่า พยายามเสนอ idea ออกไป อีกเรื่องที่อาจารย์บอกว่า NGO มันไม่ค่อยใช้กฎหมายจริงๆ เราพยายามใช้นะครับ แต่ปัญหามันคืออย่างนี้ครับ ตัวคนงานเอง เขารู้ว่ากฎหมายมันช่วยเขาได้ แต่ว่าช่วยได้ส่วนหนึ่ง ถ้าเกิดอาจารย์ไปแจ้งความ บังคับนายจ้างต้องจ่ายเงิน 6 เดือน แล้วโอเคเรียกเงินได้กลับคืน แต่ว่าการทำงานในอนาคตข้างหน้า มันค่อนข้างจะมีคณ เพราะเรา ไม่รู้ว่าจะถูกเลิกจ้างวันไหน การถูกเลิกจ้างของแรงงานต่างด้าว ยิ่งกว่าคนงานไทย คุณจะถูกส่งกลับทันที กลับไปก็ไม่รู้จะทำอะไร บ้านมันไม่มีอะไร

จริงๆ การแก้ไขปัญหาแรงงานต่างชาติ ที่เราเรียก "การจัดการ" ผมว่า เรายังไม่ได้มองมันให้รอบด้านจริงๆ มันยังมองบางจุด ยังมองอย่างว่า เราต้องการทำอะไร ก็มีคนเสนอว่า คัดเอาใหม่ เอามาเลยว้า ปีหนึ่งประมาณเคยต้องการเท่าไร 3 ปีต้องการเท่าไร คำนวณกันแบบนี้เลย ก่อสร้างต้องการเท่าไร เขาบอกว่า จะได้ส่วนหนึ่งที่เป็นแรงงานจริงๆ ส่วนที่เหลือส่งกลับ ก็ถามเขาว่า ส่วนที่เหลือจริงๆ คือใครกันแน่ เขาบอกว่า อ้อ! พวกคนที่ตามมาไง พวกครอบครัว พวกเด็ก ผมก็บอกว่า เออ! คิดอย่างนั้นก็ดีนะครับ มันง่ายดี แต่ถามว่า มันแก้อะไรได้บ้างล่ะ ใช่ไหมอะ มันก็เหมือนกับที่คุณหมอจากกระทรวงสาธารณสุขบอก บางส่วนเขากลับไม่ได้จริงๆ เราต้องยอมรับว่า เขากลับไม่ได้ เพราะว่าหลายๆ คนเป็นชนกลุ่มน้อยในพม่า อย่างที่อาจารย์ชาญวิทย์เล่าให้ฟัง จะข้ามไปอีกฝั่ง ก็มีคนไขว่อะไรให้ดู มันเป็นลักษณะอย่างนั้น ซึ่งตรงนี้เราต้องยอมรับความจริง เขาต้องอยู่ แต่จะอยู่ยังไง อยู่ลักษณะไหน

จริงๆ ทุกวันนี้ ผมค่อนข้างจะเห็นใจ 2 หน่วยงานคือ สาธารณสุข กับ สทม.ครับ เพราะว่า ไม่รู้จะทำยังไง สทม.ส่งกลับไปแล้วก็กลับมา มันแค่นั้นทุกที จะไปดักที่ชายแดนก็ไม่มีคน ถึงดักไป ก็เข้ามาได้อยู่ดี มันมีช่องทางเยอะแยะ ส่วนสาธารณสุขเองก็อยากป้องกันโรคติดต่อให้คนไทย คนต่างชาติ ไม่มีโรคติดต่อ แต่มันทำไม่ได้ซะ อาจารย์บอกว่า กฎหมายมันแก้ได้ ถามว่าแล้วอย่างไร กฎหมาย อาจารย์ก็บอกว่า เป็นเรื่องของผู้บริหาร รู้สึกอาจารย์ทำหนีเอ็นจีโอบ่อย อาจารย์น่าจะหาผู้บริหารบ้างว่า เอ๊ะ! ทำไมคุณไม่ใช้กฎหมายตามที่ฉันเสนอเสียที ผมเข้าใจว่า ก็มีการใช้บ้าง

สุดท้ายจริงๆ ที่ผมอยากบอกก็คือว่า เอ็นจีโอทุกวันนี้พร้อมที่จะทำงานกับทุกส่วน นอกเรามาซิครับ ว่า เขาพร้อมจะทำงานกับเราจริงๆ เราพร้อม ก็อยากจะมานั่งคุยปัญหาาร่วมกัน มองทุกมุมในการแก้ไขปัญหาเรื่องนี้ ขอขอบคุณมากครับ

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ต้องขอ 2 นาที ที่พูดอย่างนี้ เพราะว่าจริงๆ แล้ว ตัวเองนะคะ นักวิจัยก็ไม่ใช่ เป็นครูธรรมดา แล้วก็ถูกเขาลากมา จริงๆ ทำงานในถนนสีลมด้วยซ้ำไป เสร็จแล้วก็มาเห็นอย่างนี้ก็คิดว่า มาเห็นเปรียบเทียบกัน 2 วง ก็คือวงแรงงานต่างชาตินั้น ตีกันนำดูเลย เมื่อ 2-3 ปีที่แล้ว ส่วนวงชนกลุ่มน้อยนั้นแน่นมา คุณพ่อวิจัยนั่งอยู่ตรงนี้ คืองานชนกลุ่มน้อยที่สำเร็จเนี่ยนะคะ เพราะว่าจริงๆ แล้ว เอ็นจีโอแน่นมาก แล้วภาครัฐก็ไม่ค่อยสักกั๊วเดียว ฉะนั้นถ้าเกิดความร่วมมือตรงนี้ 3 ประสานได้ขึ้นมาเนอะ อันนี้งานอดิเรกสำเร็จแน่ๆ พี่พยายามพูดแรงๆ หลายรอบก็เพื่อให้เอ็นจีโอนั้นรวมตัวกันให้ได้ก่อน ถ้าเอ็นจีโอรวมตัวกันได้ก่อน แล้วค่อยมาดูภาครัฐกันจริงๆ ภาครัฐก็เห็นหลายคนที่เขาจริงในเรื่องแรงงานต่างชาติ แล้วต่อมานักวิชาการก็พอเห็นตัว... แล้วที่อดิเรกเข้าใจ ยังเข้าใจผิด กฎหมายมันมีความหลากหลายของมัน เพียงแต่ในบ้านเรา มันจับตัวอักษรขึ้นมาเกาะกะบาลคนเล่นเท่านั้นเอง

คุณถวิล เปลี่ยนศรี :

ผมเรียนอย่างนี้ครับว่า ผมเองผมภาคภูมิใจนะครับ และหลายท่านตรงนี้ด้วย ที่เราทำงานเรื่องแรงงานต่างชาติ ผิดกฎหมาย รวมทั้งผมต้องรับผิดชอบอีกเรื่องหนึ่ง จะเรียกว่า ปัญหา หรือ ปรากฏการณ์ก็แล้วแต่ เรื่องของผู้ที่หลบหนีเข้าเมืองมานะครับ โดยผิดกฎหมาย ในแง่ของความมั่นคง อะไรต่างๆ พวกนี้ ดูประชากรสองกลุ่มนี้ ผมคิดว่า ไม่นี่ 3 ล้านครับ อาจจะเกิน อย่างไรก็ตาม นอกจากเราจะทำงานกับคน 3 ล้าน เราก็ทำงานกับคนอื่นอีก 60 ล้านที่อยู่ร่วมกับคน 3 ล้านด้วย อาจจะอยู่มาก่อน ฉะนั้นผมคิดว่า เราคงต้องดูกันให้ถี่ ถี่กันให้รอบคอบ

ผมเคยปลูกฝังนิดหน่อยครับว่า ปัญหาที่เราเจอในปัจจุบัน คนที่เข้ามามากมายในประเทศเรา ถ้าเราไม่จัดการให้ถี่ ไม่แก้ปัญหาก็เหมาะสม อนาคตข้างหน้า ผมเคยพูดเรื่องนี้เมื่อสัก 2-3 ปีที่แล้ว จะสร้างปัญหามาหาคำให้กับเรา สังคมจะรับภาระ แล้วสังคมจะเรียกร้องมาตรการที่ก้าวร้าวมากยิ่งขึ้น ผมมองเห็นแล้วว่า ไม่ถึง 5 ปี 6 ปี สังคมเรียกร้องมาตรการที่ก้าวร้าวมากขึ้นอย่างเห็นๆ กันอยู่ ถึงขั้นที่จะฆ่าแกงกันต่างๆ ซึ่งผมคิดว่า มันผิด มันคงไม่ใช่แล้ว ตรงนั้นทัศนคติของทางหน่วยงานความมั่นคง ไม่ใช่เฉพาะของผมนะครับ หน่วยงานความมั่นคง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเรื่องนี้ ทางคุณเกษมสันต์ก็ดี จากทางสภาพัฒน์ก็ดี ทางคุณหมอมือที่มาจากกระทรวงสาธารณสุข ที่เราเข้าไปร่วมกันแก้ไข ปัญหาเรื่องนี้ ทางอาจารย์เองที่เข้ามา ผมคิดว่า ทัศนคติเราเป็นกลางๆ มากกว่า

อย่างที่ผมเรียนแล้วว่า เราทำงานกับคน 3 ล้านกว่า กับคน 60 ล้านด้วย เพราะฉะนั้น ประเด็นแรก ผมคิดว่า ผมอยากจะให้ทัศนะเรื่องว่า เราเกลียดพม่าหรือไม่ ผมไม่แน่ใจ ผมนั่งนึกๆ ดู กับประสบการณ์จริงๆ ที่เจอ ผมว่าเราเกลียดพม่าในฐานะที่มันเป็นภาพลักษณ์ที่มาจากกรุงศรีอยุธยามากกว่าจะเกลียดคนพม่า เพราะคนที่เกลียดคนพม่าเนี่ยไม่รู้ว่าเป็นคนพม่าเป็นคนมอญ คนกะเหรี่ยง ก็บอกว่าเป็นพม่า แล้วก็เกลียดในลักษณะที่เป็นภาพลักษณ์ เผอิญบ้านผมอยู่ที่กระบี่ครับ มีคนพม่า ผมเข้าใจว่าอาจจะเป็นคนมอญมากกว่า มาทำงานอยู่ที่เรือประมง ผมไปเห็น แล้วเขามาเล่าให้ผมฟัง บอกว่า คนพม่าเนี่ยน่ารักมาก แต่งตัวเรียบร้อย กลัดกระดุมทุกเม็ดที่มีอยู่ ใส่เสื้อแขนยาว แล้ววันดีคืนดี ก็นั่งสมาธิอยู่ในเรือ ไม่ขึ้นมาเล่นน้ำข้างนอก เสร็จแล้วเจอเด็กๆ ยังดีลึงกาเล่นยืดหยุ่นให้เด็กดูอีกด้วย คือมีความประทับใจ ผมคิดว่า ไม่ใช่คนไทยเกลียดคนพม่า ผมว่าเป็นภาพลักษณ์ที่มาจากกรุงศรีอยุธยา 2 ครั้ง

อีกประการหนึ่งที่เรากำลังจะเกิดข้อไม่สบายใจนัก ไม่ถึงขั้นรังเกียจ แต่เพราะมันมากเกินไปเร่ไปล่า มันมาก มันเยอะ มันเข้ามาใกล้ตัว เมื่อก่อนเราพูดถึงแรงงานต่างชาติ เราพูดถึงคนหลบหนีเข้าเมือง เรารู้สึกว่า มันอยู่คนละโลกกับเรา แต่เดี๋ยวนี้เราได้กลิ่นหมีคชะ อยู่ปากซอย อยู่เป็นเพื่อนบ้าน อยู่ี่สมุทรสาครมาก อยู่ี่ระนอง มากกว่าที่เป็นคนไทยจริงๆ มันก็อาจเกิดความไม่สบายใจขึ้นมา ผมคิดว่า คงไม่ถึงขั้นชิงชังรังเกียจ อันนี้คนละส่วนกับพยายามจะปลูกปั้นให้ไปฆ่ากัน

ที่นี้ย้อนมาถึงว่า ผมเห็นเรื่องนี้อย่างไร ผมเห็นว่า เราเป็นกลางๆ ในส่วนของแรงงานพม่า แรงงานต่างชาติ ไม่ใช่พม่าอย่างเดียว แต่ส่วนใหญ่เป็นพม่า ผมคิดว่า กฎทางเศรษฐศาสตร์ก็คือว่า ผมคิดว่าเราไม่ใช่มนุษยเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดก็จริงนะครับ แต่ว่าสิ่งที่เราคิดเป็นอันดับแรกคือว่า ที่จำเป็นต้องรับ ก็รับ ที่จำเป็นต้องไล่ ก็ไล่ คิดอย่างนี้ คุณอดิเรก

ว่าผมไม่ได้ชนะครับ แต่ในส่วนที่รับ เราต้องรับเขาในฐานะที่เขาเป็นมนุษย์ มีชีวิต ฉะนั้นเรื่องค่าแรง เรื่องความเป็นอยู่ เรื่องการคุ้มครอง ผมคิดว่าต้องทำ เรื่องการศึกษา เขามาแล้ว คงต้องให้เขาในขอบเขตที่เหมาะสม นอกจากนั้นก็ดูแล ด้วยครับว่า นอกจากดูแลเขา ไม่ให้เขาไปฆ่าคนไทยแล้ว ก็ต้องดูแลไม่ให้คนไทยไปฆ่าเขาด้วย นี่เป็นทัศนะที่ผมคิดว่าเป็นทัศนะที่เราที่ทำงานตรงนี้ เราไม่ได้มองไปสุดโต่งหรอกครับว่า จะต้องไล่บี้นักคนสุดท้ายที่เข้ามาจากนอกประเทศออกไปทั้งหมด เพราะเราจริงจัง เยอะแยะไปหมด ขณะนี้คนที่อยู่ในไทยก็ไม่ได้เป็นไทยร้อยเปอร์เซ็นต์อย่างที่ทุกๆ ท่านทราบอยู่แล้ว

ผมเคยได้ยินอาจารย์จรัส ภัคศิษนากุล เรื่องที่ชายแดน ท่านบอกว่า ถ้าเราแก้ไขปัญหาคอนฟลิคต์ เราจะได้รู้ แต่ถ้าแก้ไขไม่ได้ ได้หอกข้างแคร่แน่นอน ผมก็คิดอย่างนั้น อันนี้ที่เราพยายามจะทำ อาจารย์พันธุ์ทิพย์เข้ามาช่วย ในเรื่องของสิทธิการเป็นคนต่างด้าว แต่ว่ามาตรการของทางราชการก็ค่อนข้างจะรวบและหยาบไปนิด เรื่องพวกนี้มันควรจะเป็นเรื่องของกรมสิทธิ การมีหน้าที่ การตอบแทนกันมากกว่าจะเป็นเรื่องของกาให้ แต่ที่นี้พอทางราชการเข้ามา ก็มาตรา 17 ให้ ยกเว้น พ.ร.บ.คนเข้าเมือง แล้วก็ให้ได้ พอให้เนี่ยมันง่าย มันก็เกิดการซื้อขายกันขึ้นมา คนที่มีสตางค์ คนต่างด้าวที่เป็นคนรวย อย่างที่อาจารย์พันธุ์ทิพย์บอก เขาไม่มาเข้าทางมาตรการพวกนี้ เขาซื้อบัตรประชาชน ซื้อบัตรประจำตัวนะครับ สวมทะเบียนบ้าน ขณะนี้ทำมามากมาย ทั้งที่เราไม่รู้และที่เราไม่รู้ เพราะฉะนั้นผมคิดว่า เรื่องนี้คงต้องกลางๆ

ผมไม่ค่อยเห็นด้วยนะครับ ที่บอกว่า พม่าอยู่ในมุมมืด ผมเถียงเสมอ คนไทยอยู่ในมุมมืดก็เยอะ มีตมมากกว่าคนพม่าก็มี คนที่ชายขอบ ไม่ใช่อยู่แถวๆ ชายแดนแล้วก็เข้ามา ชายขอบที่อยู่ใต้สะพาน อยู่ในสลัม ที่กองขยะก็เยอะ ฉะนั้นในขณะที่เราดูแลคนเหล่านี้ในฐานะที่เขาเป็นมนุษย์ ในฐานะที่เป็นแรงงาน ผมคิดว่า เราคงต้องดูแลคนของเราด้วย คนของเรายังไม่ไปถึง และถ้าทรัพยากรเรามีไม่จำกัด เราก็คงจะดูแลได้มากกว่านี้ ผมพูดแบบนี้ ดร.เกษมสันต์ คงจะรับได้ เพราะว่าเราเรียนเศรษฐศาสตร์มา เราคิดถึงเรื่องความขาดแคลนเสมอ ฉะนั้นถ้าทรัพยากรเรามีไม่จำกัด เราคงรับได้ มีหลายคนพูดให้ผมสะดุ้งด้วยซ้ำไป บอกว่า ถ้าอำนาจรัฐอ่อนแออย่างที่เป็นอยู่ ชนกลุ่มน้อยในพม่าทุกกลุ่ม จะมาเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย อาจารย์คงได้ยินนะครับ เมื่อ 2-3 วันมานี้ที่เชียงใหม่ ก็มีอาจารย์ท่านหนึ่งพูดถึง ผมว่าต้องรับฟังเขาด้วยนะครับ ไม่ใช่มนุษย์นิยมทั้งหมด ขอโทษนะครับ อ้อ! อยู่ตรงนั้น ก็คงไม่ไหว คงตายกันไปข้างหนึ่ง คงไม่ได้

เพราะฉะนั้นผมคิดว่า ที่ทำมาทั้งหมด เรื่องของแรงงาน ขณะนี้ไปถึงขั้นที่จะให้มีการจัดตั้งองค์กรถาวรที่ดูแลเรื่องนี้ในทุกเรื่อง ไม่ใช่ช่วยกันดูอย่างที่คุณอดิศรว่า มีหลายๆ มุมช่วยกันดู ช่วยกันดูนะถูกแล้ว แต่ว่ามาดูร่วมกัน ไม่ใช่แยกกันดู คงจะต้องดูผลประโยชน์ทุกด้าน ที่อาจารย์พันธุ์ทิพย์ว่าในตอนต้นนะครับว่า ไม่มีคนมาช่วยผม ผมเรียนว่า มีคนมาช่วยเยอะเลยครับ หนึ่งในเริ่มมาจากสมมติฐานว่า เราดูเรื่องนี้อย่างทุกด้าน ดูอย่างกลางๆ ดูอย่างที่เป็นประโยชน์ที่ประเทศชาติ และทุกฝ่ายควรจะได้รับ แน่แน่นอนครับ มันจะมีคนตาอยู่ 2 พวกครับ พวกที่อยู่อยู่ทางซ้ายกับทางขวา

เรื่องบุคคลบนที่สูงที่เราพยายามทำ ทางฝ่ายบ้านเมืองที่เป็นฝ่ายตรวจจับต่างๆ ก็มาต่อว่าเหมือนกันว่า เอ๊ะ! ไปออกบัตรรับรองไว้อย่างนี้ แล้วเขาจะจับได้ยังไง พวกนี้ พอจะจับก็จะถือบัตร โทษนะครับ อย่างกับถือไม้กางเขน ตอนเจอแต่รักคิ่วล่า ตำรวจก็ไม่กล้าเข้ามา อย่างนี้เป็นต้น อีกพวกหนึ่งก็บอกว่า ไปให้เขาทำไม ให้มากมายถึงขนาดนั้น มันก็เป็นอย่างนี้แหละครับ แต่ว่ามีอยู่พวกหนึ่งเป็นพวกกลางๆ ตอนที่เราทำเรื่องแรงงานต่างชาติผิดกฎหมาย พวกนี้ดูโลกในแง่ความเป็นจริงมากนะอะ เป็นพวก realistic มหาศาล ขอเข้ามาช่วย ทำหนังสือถึงหน่วยงานผม ขอเข้ามาเป็นเอเยนต์จัดหาแรงงานต่างชาติผิดกฎหมาย พวกนี้ขอเข้ามาทำหน้าที่แทน และจัดหาแรงงานมาให้ ก็พูดง่ายๆ ว่าเป็นนายหน้าจัดหาแรงงาน เท่าที่ผ่านมาก็เห็นจะมีพวกเนี่ยแหละครับที่เป็นพวกกลางๆ

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

อยากจะเรียนคุณณวัฒน์ว่า อาจารย์ภักตยาจิตต์คำว่า มุมมืด มุมสว่าง ไม่ใช่มุมของพม่าจะนะละ เป็นมุมของประเทศไทยเอง ถ้ามันดี มันก็ดีต่อประเทศไทย ถ้ามันเสีย มันก็เสียต่อประเทศไทย ดิฉันคิดว่ามีประเด็นหลายอันตกค้างที่คุณอาจารย์จะต้องทำสรุป รู้สึกว่าเราเห็นหลายๆ ความคิด ที่เห็นชัดๆ อันหนึ่งก็คือว่า มันมีประเด็นที่ต้องทำงานกันต่อ มันมีประเด็นวิจัยจากสายอาจารย์สุภาวศ์ งานวิจัยเรื่องแรงงานต่างชาติซึ่งเพิ่งเสร็จล่าสุดมั้ง หรือว่าจากโนฮาว์แรกสุดของ

อาจารย์เกษมสันต์ ดิฉันได้อ่านของท่านประมาณปี 35 มันน่าจะทำต่อ จริงๆ แล้ว Rnet น่าจะจับเรื่องนี้ให้มันมีผลได้จริงจัง

ที่พีอีวิลพูดเมื่อกี้ ที่ประสงค์จะตอบนั้น จริงๆ แล้ว ดิฉันเข้าใจว่า พีอีวิลมีเครือข่ายการทำงานที่ค่อนข้างมีเอกภาพ มีข้อมูลดีมาก ตอนหลังไม่เคยย่างกายเข้าไปทำเรื่องแรงงานต่างชาติ เพราะรู้สึกว่าเขาไม่ต้องการเราทำอะไร ที่นี้ที่คุยเมื่อตอนต้นพูดถึงสิ่งที่เอ็นจีโอแรงงานต่างชาติต้องการ มันเหมือนเรื่องชาวเขาเหมือนกันค่ะ ก็คือว่า บางทีเขาอยู่ข้างนอก เขาทุรนทุราย ฉะนั้นพวกเอ็นจีโอ มีอบ ก็ต้องเอาเขามาอยู่ข้างใน มาช่วยกันแก้ มาตีกันข้างในโต๊ะประชุม แล้วเขาก็ช่วยเราทำงาน คราวนี้ตรงนี้ ถ้าจะขอโอกาสเสนอความคิดเห็นว่า คงต้องเอาเอ็นจีโอที่ทำโรงเรียนเดือนแถวสมุทรสงคราม เข้ามานั่งคุยกันตรงๆ อติศรจะได้ไม่ต้องมานั่งพูดตรงนี้ จริงๆ แล้วเคยบอกอติศรว่า คณะกรรมการคนต่างด้าวตอนมันเกิด และเท่าที่รู้ข่าว ก็รู้สึกว่ามันน่าจะเป็นไปได้ด้วยดี แล้วอย่าใจร้อน เพราะว่าเรื่องของชาวเขาก็เหมือนกัน มันเริ่มทำงานได้ ตอนที่ทุกคนลงนั่งที่โต๊ะแล้วก็คุยกัน แล้วก็แก้ปัญหา เพียงแต่อย่าให้ใครอยู่นอกโต๊ะเท่านั้น

รศ.ดร.อาภรณ์พันธุ์ จันทร์สว่าง :

ดิฉันมาสำนักเดียวกับท่านอาจารย์วิจิตร ก็อาจจะมีย่อไรคล้ายๆ กันอยู่ ... ความคิดเห็นของตัวเองก็ไม่ได้ต่างจากคนที่พูดมาแล้วๆ ฉะนั้นก็คงจะพูดสั้นๆ ที่ว่า มาสำนักเดียวกับท่านอาจารย์วิจิตร ความคิดรากเหง้าที่ค่อนข้างจะเหมือนกันก็คือว่า เรามองคนในฐานะที่เป็นคน และยอมรับว่า ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ สีผิว หรืออะไรก็ตาม เป็นคนเหมือนกัน ฉะนั้นการที่ยอมรับว่าเป็นคนเหมือนกัน ความรังเกียจเดียดฉันท์หรืออะไร มันก็ค่อนข้างจะเบาบางหรือไม่รุนแรงเท่าที่ควร

ในทัศนะของดิฉันเองมองว่า ที่ผู้รู้กล่าวๆ กันว่า คนไทยมีลักษณะของความเป็นทวิลักษณ์ คือมีสองส่วนอยู่ในตัว ดิฉันค่อนข้างจะเห็นด้วย ง่ายๆ อย่างที่ท่านอาจารย์วิจิตรยกตัวอย่างมา ท่านบอกว่าฟังท่านอาจารย์ชาญวิทย์ เน้นให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ เพราะประวัติศาสตร์จะทำให้รู้ทิศทางว่า เราจะไปข้างหน้าได้อย่างไรโดยไม่พลาด ท่านก็ชื่นชม ดิฉันเองก็เหมือนกัน แต่พอไปฟังของนักอนาคต ซึ่งสุดขั้ว ท่านก็ชื่นชม นี่ก็ความเป็นทวิลักษณ์ แล้วดิฉันก็เป็นแบบนั้น

ความเป็นทวิลักษณ์อย่างที่ว่า มันทำให้มีความเป็นกลางด้วย ซึ่งเป็นลักษณะที่ดี ในขณะที่เดียวกันก็เป็นลักษณะที่เสีย ในความเป็นทวิลักษณ์นั่นเอง ดิฉันมองในแง่ของความเกลียดและความรัก ในเรื่องเดียวกัน เราก็จะไม่เหมือนกันในเรื่องของพม่า เรามองเราเกลียดพม่า แต่จริงๆ ความเกลียด มันไม่ได้ฝังอยู่ในหัวใจหรอก แต่มันอาจจะอยู่ในจิตใต้จิตสำนึก หรือว่า ถ้าพอมิเหตุการณ์ร้ายแรงอะไรขึ้นมาเมื่อไร เราถึงจะนึกได้ หรือมีเหตุการณ์ที่ทำให้เราคิด เราก็คิดได้เหมือนอย่างที่คุณชาญชาญพุดกับลูก มันเป็นความบริสุทธิ์นั้นะ ที่อธิบายกับลูก อย่างพอเราไปดูวัดมงคลมพิตร เราไม่เคยเกลียดพม่ามาก่อน เราต้องการไปดูความเจริญรุ่งเรืองของเรา พอลูกถามว่า นั่นพระมงคลมพิตรเป็นแบบนี้หรือ เรานึกขึ้นมาได้ บอกว่า “ไม่ใช่หรอกลูก ของเราเป็นทองคำนะลูก พม่ามันมาเผาเอาของเราไปซะเกลี้ยงเลย” จริงๆ ก็ให้ลูกนึกๆ หน่อยๆ ที่นั่นพอลูกถามว่า เอ็นร้อยหวาย มันอยู่ที่ไหน เป็นยังไง ซี้ให้ลูกดู ลูกถามต่อไปว่า ทำไมเรียกเอ็นร้อยหวาย “เนี่ยลูก ตอนที่พม่ามันรบกับเรา แล้วเราแพ้ มันเจาะตรงนี้ แล้วมันเอาหวายร้อย” คล้ายๆ ถ้าภาษากฎหมายกับบอกว่า คงเป็นเจตนาบริสุทธิ์ที่จะให้ความรู้ แต่ไปปลุกฝังพิษภัยอะไรโดยไม่เข้าใจ อันนี้คนไทยต้องเปลี่ยนอันนี้แหละ รักก็รักไม่แรง จึงเป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่งด้วย

แล้วที่เป็นทวิลักษณ์อีกอย่างก็คือ สมมตินะ เราเกลียดพม่า เราไม่ชอบพม่า ขณะเดียวกัน พออ่านผู้ชนะสิบทิศ อยากเป็นจะเจ็กกันทั้งนั้นเลย เราก็ชอบนิยายที่เป็นเรื่องของพม่าตลอดทั้งเล่ม ดิฉันต้องการยืนยันตรงจุดนี้แหละ ว่าเรามีลักษณะอย่างนี้คือ รักก็ไม่แรง เกลียดก็ไม่แรง โดยลักษณะนี้เอง ความเป็นศัตรูก็ตาม ความเป็นมิตร ก็เป็นพักๆ แล้วแต่ว่าจะมีปรากฏการณ์อะไรมากระตุ้นอยู่ด้วย ทำให้แสดงอันนั้นออกมา เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ได้ยึดประเด็น หรือไม่ได้ยึดตัวปัญหา แบบที่เราจะเข้าใจถึงพื้นฐานและรากเหง้าของประเด็นนั้นๆ จริงๆ ที่เราจะเฝ้าระวัง หรือแก้ปัญหา หรือบริหารจัดการ ที่มันถูกจุดและต่อเนื่อง เพราะเราเป็นอย่างนี้ เราจึงโนะเนะ อย่างที่ท่านอาจารย์ชาญวิทย์ว่า ณ ตรงจุดนี้

ดิฉันจึงมองเห็นว่า เราอาจจะมีความโน้มนะคะค่อนข้างเยอะ ทำให้เราไม่เข้าใจลึกซึ้งลงไปจนถึงจุดที่จะแก้ จึงขาดการเฝ้าระวังและการจัดการที่ต่อเนื่อง ถ้าเราแก้ตรงจุดนี้ได้ ดิฉันว่าเราทำได้

บางครั้งเหตุการณ์ที่ต่อเนื่อง บางทีมันก็เป็น คือตอนสมัยที่ดิฉันอยู่ธรรมศาสตร์ เป็นคนบัณฑิตวิทยาลัย ปี 35-36 ลูกศิษย์เขาก็มาปรึกษา เขาจะทำวิจัยเรื่อง แรงงานข้ามชาติ กรณีศึกษาเฉพาะแรงงานพม่า ที่แรกเขาจะทำที่กาญจนบุรี แต่ในที่สุดเขาก็เปลี่ยนใจ เพราะว่าในกรุงเทพฯ นี่เยอะเหลือเกิน เขาก็ทำกรณีศึกษาที่เขตบางบอน ก็คือเขตที่ต่อเนื่องไปถึงสมุทรสาคร อันนั้นเป็นตงที่พม่ามาอยู่เต็มไปหมดเลย สิ่งที่เขาศึกษานั้น ก็คือในแง่ของสังคมสงเคราะห์ คือดูในเรื่องคนเป็นคน ก็ดูตั้งแต่ว่า ทำไม มีเหตุผลอะไรจึงเข้ามาเมืองไทย มีอะไรผลักดันที่ทำให้มาอยู่เมืองไทย แล้วเข้ามาได้ยังไง เมื่อมาอยู่เมืองไทยแล้ว เขาอยู่อย่างไร มีปัญหาอะไรไหม สัมพันธภาพระหว่างเขากับเพื่อนแรงงานอื่นเป็นยังไง เขายังมีการติดต่อกับบ้านทางพม่าหรือเปล่า แล้วเขายังคิดกลับไปพม่าไหม เวลาเขาเจ็บป่วยเขารักษาตัวอย่างไร ที่ไหน แต่น่าเสียดาย เพราะเขาเห็นว่า ดิฉันอยู่ในตำแหน่งคนบัณฑิตวิทยาลัย ดังนั้นอาจจะไม่มีเวลาพอ ก็เปลี่ยนอาจารย์ที่ปรึกษา ก็เลยไม่ทราบว่าเป็นยังไง ตอนนั้นก็กำลังจะกลับไปธรรมศาสตร์ ก็จะขอวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ดู

ที่บอกว่า by chance ก็คือว่า จากวันนั้นจนมาถึงปัจจุบัน เหตุการณ์มันก็ขึ้นมามากในเรื่องของแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะเรื่องของพม่า ก็มีผู้มาติดต่อให้ช่วยศึกษาที่ ก็มองในฐานะคนเป็นคนว่า ถ้าจะส่งแรงงานพม่ากลับประเทศของเขา จะทำอย่างไรจึงจะนุ่มนวลที่สุด โดยที่เขาก็กลับไปได้อย่างดี ไปมีชีวิตอยู่ได้อย่างดี ไม่ใช่ถูกกักแล้วต้องหนีกลับมาหรือไปเผชิญอะไร ขณะเดียวกันก็คงไม่ขาดหางในเรื่องของเพื่อนบ้านข้างเคียง อาจจะมีความเป็นเพื่อนหลงเหลืออยู่ในประเทศนี้เองก็มีคนมาติดต่อว่า ช่วยทำต่อที่เถอะ แต่ทำในฐานะ training for the trainer คือบรรดาองค์กรเอกชนซึ่งอยู่ในพม่า ให้ไปช่วยอบรมเขาว่า จะเก็บข้อมูลยังไง อันนี้เป็นการเก็บข้อมูลจากครอบครัวของแรงงานที่มาอยู่ในประเทศไทย ว่ายังมีการติดต่อกันไหม มีปัญหาอะไรไหม ถ้าจะรับกลับ ต้องทำยังไง หรือรับกลับไม่ได้ด้วยเหตุผลอะไร แต่ว่าต้องการเทคนิคพิเศษ ว่าทำยังไงถึงจะได้ข้อมูลที่แท้จริง

อันนี้เป็นข้อยืนยันว่า ไม่ได้ต่อเนื่องเลย แต่เป็น by chance จุดที่ต้องการพูดในที่นี้ก็คือ ใจความโน้มนะของเรา มันจะแก้ได้ยังไง แล้วมันมีจริง ๆ สงครามโลกครั้งที่ 2 เขียตญี่ปุ่นซะไม่มีดี ฝรั่งเศสจับช่วยฝรั่ง แต่พอญี่ปุ่นแพ้สงคราม ญี่ปุ่นถูกทหารดู ช่วยญี่ปุ่นอีก ช่วยชนิดแบบแหลกรรณ ยอมแม้กระทั่งชีวิตตัวเอง ดิฉันต้องการให้เห็นตรงนี้นะท่าน ถ้าสมมติว่า เราดู เรายอมรับว่าเราเป็นอย่างนี้ เราหาจุด หาแนวร่วม เพราะฉะนั้นเราจะแก้จุดอ่อนของเรา ทำอย่างไรให้มีการเฝ้าระวัง ให้มีความต่อเนื่องที่จะทำ ก็น่าจะเป็นทางหนึ่ง ไม่ว่าจะโดยอุทกการณ์ หรือโดย by chance

คุณเข้มพร วิรุฬราพันธ์ :

คงจะขอพูดอีกมุมมองหนึ่งของเอ็นจีโอะคะ ซึ่งทำงานเรื่องเด็ก จริง ๆ มีเครือข่ายเรื่องผู้หญิงด้วย ของมูลนิธินี้จะทำเรื่องแรงงานเด็ก ซึ่งจริง ๆ ก็ช่วยเด็กไทย แต่ในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา เกินกว่า 50 % ของกรณีที่เราช่วย กลายเป็นเด็กต่างชาติ ทั้งลาว พม่า เขมร แล้วก็ในช่วงหลัง ๆ พม่ามากขึ้น ความคืบหน้าจริง ๆ ก็มีในเชิงบวก ที่มีการพัฒนาในเรื่องของกลไกการช่วยเหลือกับหน่วยงานรัฐ มีการตั้งคณะทำงานเรื่องเด็กต่างชาติ ผู้หญิงข้ามชาติ ช่วยเหลือกัน แล้วก็ มีเครือข่ายที่ประเทศต้นทาง ตรงส่วนนี้ก็มีการพัฒนากฎหมายไปมากทีเดียว รวมถึงในกระบวนการการทำงาน เราก็เห็นว่า ภาครัฐเอง ไม่ว่าจะเป็นกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงาน ก็มีการพัฒนาแนวคิด ในส่วนของการปฏิบัติต่อเด็กในเรื่องสิทธิเด็ก ของเด็กต่างชาติดีขึ้น

ที่นี้คิดว่า ในหลายๆ ส่วนคงจะต้องมองในเชิงบวก แล้วก็ร่วมมือกัน ในส่วนเรื่องของเด็กเอง ดิฉันอยากจะมีส่วนเสนอแนะในคณะกรรมการถาวรที่จะตั้งขึ้นเรื่องแรงงานต่างชาติ อยากให้มองมิติของเด็ก ของครอบครัวที่มากับแรงงานต่างชาติด้วย เพราะว่าปัญหานี้จะเกิดขึ้นในระยะยาว ถ้ามีเด็กที่ไร้สัญชาติ เด็กที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นแรงงานต่างชาติ แล้วมาอยู่ในประเทศไทย เร็ววันเป็นแรงงานเด็ก ซึ่งก็มีปรากฏการณ์ที่สะท้อนความรุนแรงเกิดขึ้นแล้ว อย่างกรณีที่เราไปช่วยเด็กที่ถูกนายจ้างทารุณขู่ตี หยิก เอาพรักหน้าสำราด อะไรอย่างนี้ เด็กกลุ่มนี้พอเราไปคุยกับเขา เขาจะมีความ

เคยตกใจอยู่ในใจ มีอยู่คนหนึ่งเป็นเด็กสาว เขาบอกว่า ตอนที่นายจ้างเฟลลอส อยากจะฆ่าลูกนายจ้าง เด็กคนนี้อายุ 12 ปี แต่ว่าเขาเพาะบ่มความแค้นตรงนั้นจากความกดดันและความรุนแรงที่เขาได้รับ

นอกจากนั้น มันไม่ใช่แค่เด็กคนนี้ พอเราตามกลับไปส่งเด็กที่บ้านที่ประเทศลาว แขวงสะหวันเขต ได้ไปคุยกับเจ้าเมืองของเมืองจำพอ เขาก็โกรธแค้นมาก กรณีที่ผู้หญิงลาวในคุกที่จังหวัดระยองถูกข่มขืน โดยนักโทษชายไทยที่อยู่ในคุก และตำรวจเองอาจจะรู้เห็นเป็นใจ จากทัศนคติที่ว่า กลุ่มนี้เขาเป็นพวกแรงงานหญิง เป็นเด็กด้วย เป็นพวกที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นต้องไปดูแลอะไรเขา ซึ่งเขาโกรธมากเลย ขนาดเอ็นจีโอของเขาไปช่วยเหลือเด็กช่วงแรกเขาจะไม่พูดกับเราเลย แต่เมื่อมีการทำความเข้าใจกัน ในแง่มุมที่ว่า มันก็มีองค์กรอื่น มีกลไกอื่นๆ ที่กำลังพยายามที่จะแก้ปัญหาหรือช่วยเหลือคนของเขา ทำที่ตรงนี้ก็ดีขึ้น ถ้ามันมีปฏิสัมพันธ์ของความเข้าใจว่า เราก็พยายามจะแก้ปัญหา ให้เขารับรู้ ก็จะช่วยให้ได้มาก ซึ่งตรงนี้ก็อยากจะสนับสนุนแนวคิดที่เป็นปฏิสัมพันธ์ของคน ซึ่งอาจจะไม่ได้อาศัยกฎหมายนะ อาจจะเป็ปฏิสัมพันธ์ทางด้านสังคม ทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเราน่าจะส่งเสริมให้เกิดขึ้นในกิจกรรมเหล่านี้้อย่างหลากหลาย

ประเด็นที่สอง ที่ดิฉันอยากจะพูดก็คือ เรื่องสื่อ ก็เคยอยู่เวทีเดียวกับอาจารย์พันธุ์ทิพย์ แล้วอาจารย์เคยพูดถึงเรื่องสื่อของรัฐ ที่ไปกระตุ้นให้เรามีทัศนคติต่อคนต่างชาติ ยกตัวอย่างของกระทรวงแรงงานฯ ที่ออกไปสเตอร์รณรงค์ให้เลิกใช้แรงงานต่างด้าว โดยเอารูปเป็นสัญลักษณ์ว่า พวกแรงงานต่างด้าวเป็นเหมือนอสรพิษ ซึ่งอาจจะฉกฉกเราเมื่อไรก็ได้ ซึ่งภาพเหล่านี้ บางทีอาจจะได้ในมุมมองที่ว่า ผลักดันแรงงานต่างด้าวออกไป แต่ลักษณะที่ส่งผลกลับ ซึ่งเราเห็นนะคะ ก็คือในการที่นายจ้างอาจจะมีความกลัวอย่างนี้ แล้วก็ไปกระทำทารุณต่อเด็กหรือผู้หญิง ซึ่งมันก็เป็นความรุนแรงที่ฝังลึก ถ้ามองในเชิงจิตวิทยา ที่มองในระยะยาวว่า เด็ก ผู้หญิงเหล่านี้ เขาจะบ่มเพาะความรู้สึกรังเกียจ เมื่อเขาโตขึ้น ก็เลยอยากจะให้มีการใช้สื่อโดยระมัดระวัง โดยอาจจะมีการใช้สื่อในเชิงบวกมากขึ้น ที่จะสร้างทัศนคติ เรื่องที่เรากำลังพูดกันนะคะ สันติวิธี หรือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ที่เท่าเทียมกันอย่างมนุษย์

หรือแม้แต่ภาพยนตร์ของเราที่เอามาฉาย อย่างบางระจัน อย่างที่คุณชาญเชาว์พูด ดิฉันเห็นตัวอย่าง ที่ทำงานด้านเด็กมา เด็กอนุบาลอยากดูเรื่องบางระจันมาก มีการเรียกร้องอยากจะไปดูวิดีโอ อยากจะไปดูหนัง เพราะหนังเรื่องนี้ทำรายได้สูงมาก มากกว่าภาพยนตร์ไทยเรื่องอื่นๆ แล้วก็หนังที่ถ้าไม่ดูเนื้อหาเรื่องไทยกับพม่า เป็นหนังที่รุนแรงมาก ฆ่าตัดคอ ถูคอออกมา แขนหลุดกระเด็น เลือดกระเด็น แล้วยังไม่ดับเนื้อหาที่สะท้อน ไม่เห็นอะไรเลย นอกจากความเกลียดชังในพม่า แล้วสื่ออื่นๆ ก็ยังเอากำตูนคนไทยที่ควายบุญเลิศ บอกว่า ชำมัน ในช่วงที่กะเหรี่ยงมาฆ่าคนที่ราชบุรี ก็มีคอลัมน์สการ์ตูนก็เขียนภาพนี้ปลุกใจคนขึ้นมาอีก คิดว่าในเรื่องนี้มีอิทธิพล เมื่อก็อาจารย์พูดถึงญี่ปุ่น แต่หนังเรื่อง "คู่กรรม" เรื่องเดียว ก็ทำให้เราสงสัยสารโกโบริ มีความเข้าใจญี่ปุ่นมากขึ้น ดังนั้นเราคงต้องดูพลังของสื่อในการที่จะสร้างในภาพที่เราอยากจะให้เกิดขึ้นด้วยนะคะ ขอขอบคุณ

คุณสรินยา กิจประยูร :

อยากจะขอฝากประเด็นสั้นๆ ในฐานะนักปฏิบัติที่กำลังทำงานในส่วนที่อาจารย์ท่านหนึ่งเมื่อกี้ ได้เสนอประเด็นทิ้งเอาไว้ ที่ว่าในการทำงานเรื่องสัญชาติ เรื่องอะไรตรงนี้ เราน่าจะมีการ classify คน ไม่ใช่ให้ทั้งหมด น่าจะมีการแบ่งเกณฑ์ แบ่งอะไร เราก็เป็นองค์กรเอกชนที่กำลังทำงานในเรื่องนี้อยู่ ร่วมกับทางนักวิชาการ เห็นด้วยกับทางอาจารย์พันธุ์ทิพย์นะคะ ที่ว่า จริงๆ แล้ว เรามีอาวุธเรื่องนี้ค่อนข้างชัดเจนอยู่แล้ว มีอาวุธที่จะจัดการปัญหาเรื่องนี้ เพียงแต่ว่า บางอันอาจจะที่อ้อมๆ ไม่แหลม ไม่คมบ้าง อยากจะให้ดูว่า ในการทำงาน เราจะไม่ใช้ร่วมกันในระดับนโยบาย หรือในการที่เราจะมาศึกษาปัญหาแล้วก็แก้ อยากจะเสนอว่า ในการทำงาน เราควรจะมีการทำงานร่วมกันในทุกๆระดับ เพราะอย่างปัญหาที่ผ่านมา ที่เราทำงานในเรื่อง การแก้ไขเรื่องสถานะ ที่อาจารย์พันธุ์ทิพย์บอกว่า ประสบความสำเร็จในระดับนโยบาย มีการแก้ไขในหลายๆ ส่วน ร่วมกันทั้งฝ่ายนักวิชาการ ภาครัฐ และภาคเอกชน ทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ ตรงนี้เป็นจุดหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในระดับนโยบาย แต่ที่อยากจะเสนออีกก็คือว่า ในทุกๆ ระดับลงไป โดยเฉพาะในระดับปฏิบัติ คิดว่าอยากจะให้เป็นการทำงานร่วมกันทุกๆ ฝ่าย ไม่ใช่มองว่า ตรงนี้นักวิชาการร่วมกับภาครัฐ เอกชน แก้ปัญหาในระดับนโยบาย

ได้แล้ว ต่อไปพวกเอ็นจีโอก็ไปแก้ปัญหา หรืออะไรต่ออะไรพวกนี้ คิดว่า ปัญหามันควรจะร่วมกันไปจนถึงระดับการช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ เพราะคิดว่า ทุกคนที่มานั่งทำงานตรงนี้ร่วมกัน ก็คงมีเป้าหมายเพื่อจะแก้ปัญหาให้เป็นผลในรูปธรรมทุกๆ คน

ในฐานะที่ทำงานในพื้นที่ค่อนข้างเห็นปัญหาตรงนี้ชัดเจนในหลายๆ พื้นที่ บางครั้งเรามีนโยบาย มีมาตรการอะไรลงไป ถ้าในพื้นที่ ไม่เฉพาะภาคประชาชน แม้แต่ภาครัฐเองด้วย ถ้าไม่ยอมรับและไม่เข้าใจ ในระดับนโยบายที่นิ่งๆ กันบนโต๊ะ ผลักดันมาได้สวยหรู ก็ไม่สามารถลงไปปฏิบัติได้อย่างเป็นผลนะคะ หรือในปัญหาอย่างที่ทำนอกรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เรื่องการศึกษาของเด็กๆ ตามชายแดน จริงๆ อันนี้เป็นประเด็นแรกที่ดิฉันเอาเข้ามาเสนอในเวทีร่วมกันในการแก้ปัญหาตรงนี้ ซึ่งพอประชุมร่วมกันเสร็จ ทางผู้เกี่ยวข้องก็เอาระเบียบฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย ซึ่งเขาบอกว่ามีอยู่แล้ว หนูมาพูดอะไร เหมือนกับไม่ค่อยรู้เรื่องเธอ แต่จริงๆ แล้ว ระเบียบตัวนั้นเป็นสิ่งที่ดิฉันต้องเอาเข้าไปพื้นที่ คอยไปชี้แจงในปัญหาที่อาจารย์จุมพลเจอ ไปชี้แจงตามโรงเรียน ผู้ที่ดูแลในพื้นที่ แล้วในพื้นที่ที่เข้าไปพูด ก็มีการยอมรับได้ เพราะว่ามันมีตัวระเบียบอยู่ชัดเจน แต่ในบางพื้นที่ก็หลายๆ พื้นที่ ที่สะท้อนเข้ามา ยังเกิดปัญหานี้อยู่

ฉะนั้นเป็นประเด็นที่อยากจะฝากเอาไว้ ในการแก้ปัญหาตรงนี้ คิดว่าน่าจะมีการร่วมกัน แล้วทำยังไงให้ทุกๆ ส่วนที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปสู่ภาคปฏิบัติในพื้นที่ได้จริง ไม่ใช่พอลงไปสู่พื้นที่ ก็ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของเอ็นจีโอ หรือประชาชนในพื้นที่เอง จริงๆ แล้วทั้งรัฐ นักวิชาการที่ร่วมมือกันสำเร็จในระดับนโยบาย น่าจะจับมือร่วมกันลงไปปฏิบัติจริงในพื้นที่ได้ด้วย คงจะไม่ต่างจากเวทีตรงนี้ที่คิดว่า ไม่ว่าแต่ละคนก็อยากจะศึกษาอดีตหรือว่าอนาคต แต่คิดว่าเป้าหมายของทุกๆ คนเหมือนกัน ก็คือว่า อยากจะแก้ปัญหาของปัจจุบันให้บรรลุผล ฉะนั้นในเวทีตรงนี้เหมือนกันที่คิดว่า Rnet คงจะเกิดขึ้นมาจากนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่คิดว่า เอ๊ย! ทำไมเรานั่งทำงานวิชาการกันเฉยๆ น่าจะลงไปสู่การแก้ปัญหาสังคมในภาคปฏิบัติได้จริงๆ คงจะคล้ายๆ กัน มันคงต้องมีการร่วมมือกันทุกๆ ฝ่าย ลงไปให้เกิดผลปฏิบัติจริงๆ

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ดิฉันเป็นคนหนึ่งที่ผลักดันให้เกิด Rnet ก็คืออยากให้งานวิจัย ไม่ใช่แค่กองกระดาษตั้งอยู่ในห้องสมุด รอวันเก่าและฝุ่นจับ จบลงด้วยนักปฏิบัติ 2 ท่าน วันนี้เราได้เห็นมุมมองนักวิชาการจากหลายมหาวิทยาลัยที่จับเรื่องคนต่างชาติดังกล่าว เรื่องของ integration นะคะ ท่านอยากจะมีอะไรที่ฝากเราสักนิดหนึ่ง ก็ให้ท่านฝากให้เต็มที่ทั้งสองท่านเลยคะ

คุณวีรวัฒน์ :

ที่จริงมันเป็นลักษณะการทำงานของหน่วยของผมเหมือนกัน คือรับฟังความคิดเห็นทั้งหมด ที่จริง เราทำมาอย่างนี้ตลอด แล้วในเวทีตรงนี้ ผมถือว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก เพราะว่าเราได้พูดกันอย่างเต็มที่ว่า ในความรับรู้ของแต่ละส่วนเนี่ย มันไม่เท่ากัน แต่ถ้าเรามาแชร์กัน มันจะสร้างความเข้าใจขึ้นมาในการทำงาน และในกระบวนการทำงานต่อไป ถ้าแต่ละหน่วยงาน โดยแต่ละคนทำ มันคงจะไม่เกิดประโยชน์อะไร มันจะต้องช่วยกันทำ เพราะว่าปัญหาความมันคง เราพูดกันมานานแล้ว เป็นปัญหาของทุกคน ทุกคนต้องเข้ามาช่วย ร่วมกันแก้ปัญหา

ที่จริงที่พูดกันมาทั้งหมด ทุกคนให้ประเด็นเกือบจะทั้งหมดที่จะไปสู่เป้าหมายที่ตั้งหัวข้อตรงนี้ เพียงแต่ว่า สิ่งที่ท่านอาจารย์กฤตยาท่านพยายามแทรกก็คือ ทศนคติของคนไทย ที่จะไม่มองว่า คนต่างด้าว หรือประเทศเพื่อนบ้านของไทย ที่ตรงนั้นมันเป็นคำตอบเยอะแยะแล้ว แต่สุดท้ายแล้ว สิ่งที้อาจารย์อารักษ์พันธุ์ได้พูดถึงลักษณะทวิลักษณ์ของสังคมไทย ที่จริงถ้าเรามองย้อน ผมกำลังพูด 2 อย่างนะครับ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ และด้านอนาคต ก็คือว่า สิ่งที่คิดผ่านมา เราขาดการศึกษา สิ่งที่เราได้ทำกันมา อาจจะเป็นในลักษณะที่ข้อมูลมันถูกเก็บไปบางส่วน และก็ไม่ได้แพร่หลายที่จริงในแนวความคิดของการที่จะสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ เรามีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และเราไม่ค่อยรังเกียจ เรามีลักษณะที่เราจะกลมกลืนกับเขาได้

สิ่งที่ยืนยันอันหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมจีน เราจะมองเห็นว่า เมื่อก่อนมีการศึกษาของชาติพันธุ์ เราจะมองเขาเป็น วัฒนธรรมที่แข็ง จะเป็นลักษณะที่เด่น แต่ถ้าเราดูวิวัฒนาการของคนเชื้อสายจีนที่อยู่ในบ้านเรา เราจำได้ไหมว่า ในประวัติศาสตร์ เรามีนโยบายเกี่ยวกับคนจีนลูกจีน เราสามารถจะผ่านตรงนั้นมาได้ ไม่มีเหตุการณ์ที่มีปัญหา แล้วก็กลืน โดยลักษณะของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่... ตรงนั้นสะท้อนให้เห็นชัดๆ ครับ คนจีนลูกจีนในยุคหลัง จะไม่ใช่แซ่ นั่นคือตัวอย่าง

ในลักษณะของการเตือน ที่พูดถึงประเด็นว่า เรามองปัญหาของแรงงานต่างชาติมาเชื่อมต่อกับทัศนคติ เรามองว่า มันน่าจะเกิดความรุนแรงจากกระแสต่างๆ เป็นสิ่งที่เตือนให้เราว่า เราจะต้องตามดู จะปล่อยเลย ยังไม่ได้ แต่สิ่งหนึ่งที่มันอยู่ลึกลงไป เราจะมองเห็นว่า ในกระบวนการของตัวสังคมเอง ในสังคมไทยเรามีทุนที่เรียกว่า ทุนสังคม มันช่วยแก้ปัญหาตรงนั้นหลายๆ ส่วน เพียงแต่ว่า การศึกษาและกระบวนการร่วมมือกันตรงนี้ มันจะต้องทำให้ชัดเจนว่า เป้าหมายคืออะไร

ที่จริงการมองออกไปข้างหน้า ในส่วนของกองพล เรามองแล้วว่า เราอยู่ตรงนี้ เราต้องอยู่กับเพื่อนบ้านตลอด สิ่งที่จะต้องมองก็คือว่า ต้องสร้างให้เพื่อนบ้านเข้าใจและไว้วางใจ และอีกประการหนึ่ง เรามองว่า ปัญหาที่มันทะเข้ามา เพราะปัญหาของเพื่อนบ้านเรา คือเขาพัฒนาไม่ทัน ดังนั้นสิ่งที่เราจะแก้ปัญหาในระยะยาว เราต้องไปพัฒนาเขาด้วย เมื่อเรามองมาตลอด สิ่งที่เป็นเรื่องที่จะต้องทำ ในแนวปฏิบัติหรือกระบวนการต่างๆ ที่ทุกคนพูดกันมา ที่จริงในกระบวนการตรงนั้น เราผ่านในลักษณะของความร่วมมือทางปฏิบัติ มีหลายส่วนที่ถ้าเราให้ความร่วมมือลงไปแล้ว จะเกิดผลในหลายส่วน อาจารย์พันธุ์ทิพย์คงทราบ แล้วสิ่งที่คุณสรัญญาพูด ในเรื่องของการศึกษาต่างๆ อันนั้นคือประเด็นหนึ่งที่สะท้อนภาพว่า เรามีระเบียบอยู่แล้ว ที่จริงเราเปิดแล้ว ตรงนั้นเรามองไปข้างหน้าแล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาก็คือว่า ความเข้าใจของกฎระเบียบที่ลงไปสู่ส่วนปฏิบัติ มันขาด เอ็นจีโอก็ทำงานในส่วนหนึ่งได้ แต่ว่าผมเรียนอย่างนี้ครับ การพัฒนาของส่วนการทำงานทุกอย่าง มักจะมีจุดมุ่งหมายเฉพาะ แต่เราอย่าลืมว่า ในกระบวนการร่วมกัน มันจะต้องแชร์กันออกมา จะต้องแลกเปลี่ยนข้อมูล อย่าเก็บข้อมูลฝ่ายเดียวหรือมองฝ่ายเดียว มันต้องมาประสานกัน เพราะในแต่ละส่วนจะมีหน้าที่ โดยเฉพาะ เพราะฉะนั้นแต่ละส่วนจะต้องมีลักษณะของตัวเองอยู่ด้วย แต่การที่จะมาแชร์ข้อมูลตรงนั้นมันจะช่วยให้การเปิดแนวทางของการที่เรา มอง ที่บอกว่า จะลงไปสู่การปฏิบัติอย่างไร ตรงนี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่ตรงนั้น

ในทั้งหมดเพียงแต่อยากจะทำให้ทราบว่า ในส่วนนโยบายของส่วนที่ผมทำงานอยู่ เราพยายามมองออกไปอย่างนั้น รับทุกส่วน เหมือนกับที่เรากำลังจะพัฒนานโยบายความมั่นคงอันใหม่ออกมา... คือเมื่อก่อนจะมองว่า มันเหมือนกับเป็นนโยบายปิด แต่เราจะเปิด เพราะว่าเราถือว่า ความมั่นคงเป็นของทุกคน แล้วกระบวนการตรงนั้น ก็คือทุกคนเข้ามาช่วยกัน ดังนั้นสุดท้าย ผมก็คงสรุปเพียงแต่ว่า เวทีตรงนี้น่าจะดำเนินต่อไป เพราะว่าส่วนที่เรามารับรู้ตรงนี้ มันจะได้รับรู้ในกระบวนการทั้งหมด แต่ขออันเดียวเท่านั้นเอง จุดมุ่งหมาย ที่ทุกคนก็พยายามจะพูดกันก็คือ การแปรส่วนนโยบายหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ไปสู่การปฏิบัติ แต่ไปสู่ในทางที่ถูกต้องนะครับ ไม่ใช่ดันทุรังไปเพื่อสนองตอบเป้าหมายอันเดียว มันจะต้องมองให้รอบด้านด้วย

คุณเกษมสันต์ :

ผมขออนุญาตกล่าวในเชิงสร้างสรรค์ที่จะให้เราช่วยกันคิด มองเห็นทิศทางที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต หลายๆ ท่าน คงอยากเห็นว่า เราจะทำอะไรกันต่อ ตรงนี้ ผมอ่านการกำหนดขอบเขตของ Rnet ก่อนที่มีการประชุม ตั้งใจว่าอยากจะมาช่วยกันระดมความเห็นในมุมมองต่างๆ ทั้งนักคิด นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติ แต่ที่ขาดคือ ทางนักธุรกิจเอกชน ไม่มีโอกาสเข้ามาร่วมกับเรา จะเห็นว่า ตรงนี้มีทั้งเอ็นจีโอ ทั้งนักวิชาการ ทั้งผู้ปฏิบัติ ทั้งข้าราชการ ก็เกือบจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ว่าต่อไปในอนาคตนั้น ถ้าเราสามารถที่จะทำงานกันอย่างต่อเนื่องต่อไป มีความเป็นเอกภาพในการสร้างความคิดเพื่อมองในเรื่องของการบริหารจัดการ ปัญหาเรื่องแรงงานต่างชาติต่อไป

ผมคงต้องเรียนท่านตรงไปตรงมาก็คือว่า เราคงไม่จำเป็นต้องทำการศึกษาวิจัยอะไรอีกแล้ว เรารู้เรื่องทุกอย่างอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปัญหา เรื่องการดำเนินงาน เรื่องผลกระทบ แต่สิ่งที่เราคงจะต้องมาช่วยกันดู คือเรื่องของ

การติดตามผล และการจัดระบบการบริหารจัดการทางด้านแรงงาน ถ้าทุกคนเข้าใจตรงกันตรงกัน เราจะต้องช่วยกันเฝ้าดู แล้วเข้ามาช่วยกันทำ ประเด็นก็คือว่า จะจัดการเรื่องนี้อย่างไร เพราะไม่เช่นนั้น จะกลายเป็นว่า ทุกคนเข้ามาเพื่ออยาก จะเห็นเรื่องนี้ เป็นเรื่องที่เป็นลัทธิ มาเขย่าๆ ก็ ผมไม่อยากจะเห็น เพราะมีงานหลายงานมันกลายเป็นแบบนั้น ผมอยากเห็น หลายองค์กร แม้แต่ภาครัฐเอง กว่าจะสร้างเอกภาพทางความคิดอย่างนี้ได้ เราใช้เวลาานพอสมควร

ในขณะที่เดียวกัน เอ็นจีโอที่ดี ซึ่งมีหลายกลุ่ม หลายพวก ท่านก็ต้องสร้างเอกภาพให้เป็นที่ยอมรับ เพื่อให้เป็นคู่ ขนาน ท่านต้องคิดในลักษณะที่ภาครัฐไม่ทำ ทำไม่ได้ ช่วยกันคิด แล้วไปเติมส่วนที่ขาดให้เต็ม ธุรกิจเอกชนในฐานะที่ เป็นผู้ใช้ ก็ต้องเข้ามาช่วยรับภาระที่จะต้องเกิดขึ้นในอนาคต เพราะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ ตรงนี้สิ่งหนึ่งที่เรามาจะมองยัง ไม่ตรงกันนัก ผมอยากให้มองนโยบายในเรื่องนี้เป็นเรื่องของความผสมกลมกลืน อยากจะใช้คำว่า assimilate มากกว่า integration เพราะว่่านโยบายทางด้านนี้ ประเทศไทยใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว แล้วใน Rnet มุมมองในอนาคต ผมมอง ว่า เรามาคู่กันวันนี้ เราจะต้องมาช่วยกันกำหนดบทบาทของแต่ละฝ่ายว่า นักวิชาการ เอ็นจีโอ ภาครัฐ นักธุรกิจเอกชน ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในมุมมองที่เราพึงปรารถนา อยากจะเห็นการเข้ามาทำงานร่วมกันนั้น จะไปในทิศทางไหน ตรงนี้คือ เรื่องสำคัญ แผนปฏิบัติการในเรื่องนี้มีไหม มี แนวทางการบริหารจัดการ มีแล้ว มาตรการระยะยาว ระยะสั้น แต่ประเด็น หลักก็คือ วิธีการทำงานเท่านั้นที่ยังสะดวกตัวเองล้มลงมั่ง เดินไปได้ไม่เต็มฝีจักรบ้าง มุมมองในอนาคตตรงนี้ เป็นที่ ระดมความเห็น และขยายความคิดว่า มีอะไรที่เราจะคิดไม่ครบถ้วน เสร็จแล้วจะไปบอกหน่วยงานภาครัฐ ว่าอะไรที่จะต้อง ทำต่อ

ผมคิดว่าตรงนี้จะ เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับเรื่องที่ Rnet อยากจะเห็น ว่าอะไรคือหน้าที่ของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องใน ระยะต่อไป แล้วตรงนี้ก็จะเป็นจุดที่จะไปตอบสนองความต้องการ ที่เรายกมาเห็นติดตามมากก็คือ การสร้างความเข้าใจ การแลกเปลี่ยนความรู้ การสร้างมุมมองที่หลากหลาย แต่ไม่ใช่หมายความว่า ความหลากหลายตรงนั้น ก่อให้เกิด ความแตกแยกในเรื่องความคิดเห็น เพราะการที่จะมานั่งคุยกันเรื่องนี้ เป็นเรื่องของสร้างเอกภาพทางความคิด เพื่อ มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันบริหารจัดการเรื่องนี้ ทั้งหมดเป็นสิ่งที่อยากจะเห็นที่ประชุมตรงนี้ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ต่อไป ส่วนในมุมมองในอนาคตว่า Rnet จะขยายขอบเขตเรื่องการศึกษา หรือไปให้ความสำคัญเรื่องอะไรก็แล้วแต่ นั้น ผมคงไม่ได้ตีกรอบว่า จะต้องดูเฉพาะเรื่องของแรงงานผิดกฎหมายเท่านั้น ต่อไปอาจจะไปดูประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องทาง ด้านสังคม ตรงนี้หมายความว่า ขณะนี้ ณ วันนี้ เราได้เครือข่าย ได้รู้จักกัน ได้เอาประสบการณ์ที่หลากหลาย ทั้งนักรัฐ ศาสตร์ นักนิติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ หรือท่านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ช่วยกันผสมผสาน แนวคิดสำหรับที่จะทำงานต่อ

ท่านต้องยอมรับว่า ในอดีตนั้น บทบาทของ สมช. อาจารย์พันธุ์ทิพย์ทราบดี เพราะว่า กว่าจะได้ข้อมูลนั้น อาจารย์ไม่เคยได้อะไรโดยตรง จาก สมช. ตรงนี้เป็นนิมิตหมายที่ดี ที่สภาความมั่นคงแห่งชาติ ซึ่งเปิดกว้างมากยิ่งขึ้น ยอมรับข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ เพื่อที่จะให้มีการจัดการ ตรงนี้ต่างหาก คือสิ่งที่เราต้องค่อยๆ ยอมรับว่า มันไม่มีอะไรหรอก ที่เรายกมาเห็น มันจะทำเสร็จได้ภายในระยะเวลาอันสั้น ผมเป็นนักศึกษา ผมทำกิจกรรมมาโดยตลอด ผมก็มีความคิด เหมือนพวกท่านที่เป็นเอ็นจีโอ แม้จะอยู่ในระบบราชการ ผมก็อยากเห็นอะไรที่มันเกิดขึ้น พอเข้ามาทำงานแล้วก็จะ เข้าใจว่า อะไรที่มันขาด อะไรที่มันไม่สามารถที่จะเป็นไปไม่ได้ เราต้องค่อยๆ ทำแล้วก็ติดตามต่อเนื่อง เรื่องการกัดไม่ ปล่อย เป็นหนทางที่ทำให้พวกเรารรลุวัตถุประสงค์และความสำเร็จที่เราตั้งไว้ร่วมกัน ขอขอบคุณมากครับ

รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร :

ดิฉันเห็นด้วยกับอาจารย์ทุกอย่างนะคะ อย่างที่บอกว่า เรื่องแรงงานต่างชาติ นั้น ภูมิปัญญาในการทำวิจัยนั้น มันครบถ้วนแล้ว เหลืออย่างเดียวว่า เราจะแก้ปัญหา หมายความว่า ในปัญหาที่มันแก้ไม่ได้ จริงๆ ค่ะอาจารย์.... คือเท่า ที่จัดการปัญหาได้ในปัจจุบัน... คือ ณ วันนี้ไม่รู้อะไรอะไร จนทำอะไรไม่ได้

อาจารย์ชาญวิทย์เป็นคนแรกที่เริ่มคำว่า “โนะเนะ” ขึ้นมา แล้วหลายคนก็พยายามตอบทฤษฎีโนะเนะของอาจารย์ แล้วอาจารย์เกษมสันต์ก็ตอบในที่สุดว่า การกัดไม่ปล่อยนี่แหละค่ะ ที่มันจะแก้ปัญหาโนะเนะได้พอสมควร... ซึ่งเขาเป็น

ว่า ดิฉันเองอาจจะเข้ามาทำงานเป็นผู้ดำเนินการตรงนี้ ก็ขอทำงานแทน Rnet... ถามว่า Rnet คือใคร คือนักวิจัยทุกคนที่
อยากให้งานของตนเองนั้น มีประโยชน์ต่อสังคมอย่างสูงสุดนะค่ะ... และหลายอย่าง ณ วันนี้ ยิ่งเห็นดวงตาอาจารย์ชาณ
วิทย์ ยิ่งอยากจะบอกว่า คุณอารมณ์คงจะต้องนัดต่อไป ที่เราจะต้องเอาประเด็นที่ตกค้างตรงนี้มาพูดคุยต่อ บ่ายนี้ขอ
ขอบคุณทุกท่านที่ทำให้งานของ Rnet ได้เริ่มต้นครั้งที่หนึ่ง ขอขอบคุณค่ะ สวัสดิ์ค่ะ.✍

ผู้เข้าร่วมประชุม

1. รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
2. น.ต.งามละมัย ผิวเหลือง	นักศึกษา ป.เอก สาขาประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
3. คุณสมศรี ศิริขวัญชัย	นักศึกษา คณะสังคมศาสตร์ ม.มหิดล
4. คุณอดิสร วิศาล	นักศึกษา ป.โท ประชากรศึกษา ม.มหิดล
5. คุณเวราภรณ์ แซ่มสนิท	หลักสูตรสิทธิมนุษยชน ม.มหิดล
6. คุณโกสุม จันทศิริ	สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
7. รศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน	คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
8. รศ.ดร.พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
9. อาจารย์สุวิดา ธรรมมณีนวศ์	ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. คุณอมรทิพย์ อมราภิบาล	สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
11. รศ.ดร.อาภรณ์พันธุ์ จันทรสว่าง	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.หัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
12. คุณอารยา ชินวรโกมล	คณะนิติศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
13. ผศ.ดร.เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์	สาขาวิชานิติศาสตร์ ม.สุโขทัยธรรมาธิราช
14. ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ. 5)
15. อาจารย์วิทยา สุจริตรนารักษ์	โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ. 5)
16. คุณถวิล เปี่ยมศรี	สภาความมั่นคงแห่งชาติ
17. คุณวีระวัฒน์ ตันปิชาติ	สภาความมั่นคงแห่งชาติ
18. คุณเกษมสันต์ จินฉนวนโส	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
19. คุณจินางค์กร โรจนนันท์	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
20. คุณสุภัทรา เชิดชูไชย	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
21. นพ.ประชา ภูมิพาณิชย์	กรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข
22. คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ	สถาบันกฎหมายอาญา สำนักงานอัยการสูงสุด
23. คุณบัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ	มูลนิธิอารมณ พงศ์พจน์
24. คุณศรัญญา จันทรช่วย	มูลนิธิผู้หญิง
25. คุณเข็มพร วิรุฬราพันธ์	มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก
26. รศ.วิจิตร ระวังวงศ์	สมาคมพัฒนาอีสาน และกรรมการสภาวิจัย สาขาสังคมวิทยา
27. คุณพ่อวิชัย โภคทวี	คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์
28. คุณสรินยา กิจประยูร	คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์
29. คุณอดิสร เกิดมงคล	คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า
30. คุณพรรณรวิ ตันศุภผล	นสพ.บางกอกโพสต์
31. คุณเพ็ญจันทร์ เจริญสุทธิพันธ์	นสพ.บางกอกโพสต์
32. คุณอรนุชา หุตะสิงห์	นสพ.บางกอกโพสต์
33. คุณมุกดาวรรณ ตักดีบุญ	นสพ. เดอะเนชั่น
34. คุณนภี วิชิตสรสาตร	นสพ. เดอะเนชั่น
35. คุณศศิธร อบกลิ่น	นสพ.ไทยโพสต์
36. คุณอุบล ชาญปรีชาสมุทร	นสพ.เดลินิวส์
37. คุณสุทิน ศิรินคร	โครงการประสานงานวิจัยด้านชุมชน สกว.
38. คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์	โครงการประสานงานวิจัยด้านชุมชน สกว.

โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา :

ความรู้ และวิธีการสร้างความรู้

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ :

นมัสการพระคุณเจ้า กราบเรียนท่านอาจารย์เสน่ห์ ขอสวัสดิ์ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน และขอต้อนรับเข้าสู่เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมค่ะ ซึ่งหลายท่านอาจจะพอทราบที่มาบ้างแล้ว อย่างไรก็ตาม จะขอเกริ่นสั้นๆ ว่า เรามีการก่อตัวของเครือข่ายกันมาเมื่อปลายปีที่แล้ว ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มนักวิจัย นักวิชาการ จำนวนหนึ่ง ที่ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของนักวิชาการที่ เป็นผู้สร้างองค์ความรู้ให้กับสังคม แต่ว่าในระยะหลัง นักวิชาการก็ถูกตั้งคำถามเยอะขึ้น ว่าบทบาทนักวิชาการหายไปไหน หรือความรู้ที่สร้างขึ้นมานั้น มันได้เข้าไป ช่วยถ่วงดุลความไม่ชอบธรรมในสังคม หรือจริงๆ แล้ว ความรู้ที่สร้างขึ้นมันกลับไปทำให้สังคมมันเอียง ด้วยการ ไปเสริมหรือครอบงำสิ่งที่ไม่ชอบธรรมมากขึ้น ที่ผ่านมาระพยายามเป็นเวทีกลางให้เกิดมุมมองหลากหลาย รอบ ด้าน ในการพูดคุยประเด็นปัญหาสาธารณะ ซึ่งก็ยังไม่ได้อะไรไปมากมาย เคยมีการจัดเวทีครั้งแรกในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาแรงงานข้ามชาติ ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โดยที่เราพยายามจะทำให้เป็นเครือข่ายของ ความรู้หรือสติปัญญา ซึ่งเราจะมาคุยเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และอาจไม่ใช่แค่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพียงอย่าง เดียว อย่างเวทีแรกที่จัดไป คนที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ ได้เข้ามาร่วมด้วยจากส่วน ต่างๆ ซึ่งการที่มันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้มากน้อยแค่ไหน ก็ขึ้นกับระดับการพูดคุยและการทำงานต่อเนื่อง นะคะ

ในช่วงเริ่มต้น เครือข่ายฯ เรามีผู้ประสานงาน 5 ท่าน คือ รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ ผศ.ดร.เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ รศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ศ. (พิเศษ) ดร.ชลธิรา สัตยาวัฒนา โดย ที่ทางโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ที่มีคุณทรงพล เจตนาวณิชย์ เป็นผู้ประสานงาน ทำหน้าที่ เป็นกองเลขาชั่วคราว ช่วยประสานการจัดเวทีต่างๆ เริ่มต้นเวทีแรกเราลงไปที่เนื้อหา โดยคิดว่าง่ายๆ ว่า จะเริ่มจาก เนื้อหาที่ผู้ประสานงานแต่ละท่านจับเรื่องนั้นๆ อยู่ และมีฐานความรู้จากงานวิจัย ที่จะเอามาพูดคุยต่อยอดได้ แต่ อีกส่วนหนึ่ง เราก็คิดว่า ก่อนที่จะไปถึงการสร้างความรู้ในเรื่องใดๆ ก็ตาม เราน่าจะย้อนกลับมาตั้งคำถามและคิด เกี่ยวกับฐานคิดในการวิจัย หรือตั้งคำถามว่า เราวิจัยไปเพื่ออะไร ตอบสนองใคร อย่างไร ซึ่งจุดนี้ น่าจะเป็นความ สำคัญต้นๆ ก่อนที่เราจะไปสร้างความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เข้าใจว่า คนที่มาร่วมในเวทีตรงนี้ ส่วนหนึ่งเป็นนัก

ศึกษาปริญญาโท-เอก ก็เปรียบเสมือนนักวิจัยรุ่นใหม่ที่จะเข้าสู่แวดวงวิชาการ เราอาจจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มุมมองกับนักวิจัย นักวิชาการที่เดินทางไปก่อนหน้าเรา อย่างท่านอาจารย์เสน่ห์ อาจารย์ชูพันธุ์ อาจารย์บุญเรียง หรือท่านอื่นๆ ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตรงนี้ก็น่าจะเป็นประโยชน์

ที่ดึงหัวข้อนี้ขึ้นมา ก็เพื่อต้องการให้เกิดการคิดทบทวน เพราะจริงๆ แล้วสังคมทุกวันนี้ค่อนข้างจะเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็ว มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นมากมาย คำถามง่ายๆ คือ แล้วงานวิจัยมันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มันได้เกิดการสร้างสรรค์แนวคิดอะไรใหม่ๆ หรืออย่างที่อาจารย์เสน่ห์เคยพูดว่า เราจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งโจทย์วิจัยบนฐานของกระบวนทัศน์ใหม่ ตรงนี้เราจะทำอย่างไร ซึ่งจากหลายๆ เวที ที่มีโอกาสเข้าไปร่วม มันเริ่มมีการตั้งคำถามตรงนี้มากขึ้น ว่าเราต้องมีแนวคิดในการวิจัยใหม่ พูดถึงวิธีวิทยาใหม่ ตรงนี้เราจะคิดกับมันอย่างไร ซึ่งท่านอาจารย์เสน่ห์ก็จะมาให้ประสบการณ์ ทักษะตรงนี้ หลังจากนั้นก็คงจะเป็นการแลกเปลี่ยน ที่หลายท่านอาจจะมีความวิจัยอยู่ หรือมีประสบการณ์ในภาคปฏิบัติการต่างๆ ขอกราบเรียนเชิญท่านอาจารย์ค่ะ

ศ.เสน่ห์ จามริก :

นมัสการพระคุณเจ้า สวัสดิ์ทุกคนนะครับ ความจริงหัวข้อเรื่องที่ตั้งนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก “โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้และวิธีการสร้างความรู้” เพราะมันไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะวิจัยเท่านั้น ผมเองผมไม่เสนอตัวเป็นนักวิจัย แต่การวิจัยที่ดี ผมคิดว่าขึ้นอยู่กับ “ระบบความรู้” ด้วย พอพูดถึง “ระบบความรู้” เนี่ย เรากำลังพูดในสิ่งที่มันเป็นรากฐานที่สำคัญอย่างยิ่ง ฉะนั้นมันมากกว่าเรื่องของการวิจัย ถ้าวิจัยอะไรโดยที่ไม่คำนึงถึงพื้นฐานตรงนี้แล้ว คิดว่ามันก็เดินไปผิดทางตลอดเวลา แล้วเรื่องวิจัย เรื่องของความรู้ มันก็โยงไปถึงเรื่องของการศึกษา ระบบการศึกษาโดยรวม แยกกันไม่ออกเลย ความจริงแล้วระบบการศึกษาเป็นฐานใหญ่ แล้วการวิจัยเป็นสิ่งที่ตามมา ก็มีคำถามว่า การศึกษา ความรู้ การวิจัยของเรา อยู่ในบริบทอะไร มันมีปมตรงไหน ปัญหาไม่ใช่เฉพาะวิชานั้น ศาสตร์นั้นศาสตร์นี้เท่านั้น แต่คิดว่ามันเป็นเรื่องของทั้งระบบ ผมชอบคำของเปาโล แฟร์ ที่พูดไว้ตั้ง 30-40 ปี ซึ่งเป็น critique ของระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ เขามองว่า ในขณะนี้โดยเฉพาะคนในสังคมโลกที่สาม กำลังอยู่ในสภาวะที่เรียกว่า *miseducation* จะแปลว่ายังไงล่ะ เป็นการศึกษาที่ผิดที่มันไม่เหมาะสมกับสภาพของความเป็นจริง ทำไมจึงเรียกว่า *miseducation* ทั้งๆ ที่อเมริกาอะไร เราก็ก็กระเสือกกระสนให้มีไปในแนวทางที่คล้ายๆ กัน แต่มันกลายเป็น *miseducation* เพราะอะไร ผมคิดว่าเรามีเวลามากพอสมควร ผมจะนำเสนอเพียง 2 ประเด็นหลักๆ เท่านั้น ให้เราได้คิดได้ถกกัน

ประการแรก ผมอยากจะเชิญชวนให้พวกเราได้มาทบทวนและประเมินสิ่งที่ผมเรียกว่า “สภาวะความรู้” ที่เป็นอยู่ เพราะทุกวันนี้เราทำอะไรแล้วเราไม่เคยตั้งคำถามกับมันเลย ความจริงเรื่องนี้ผมเคยเขียนให้กับสกว. ในหัวข้อเรื่อง “การศึกษากับการวิจัยและพัฒนา” แต่ผมได้เอามาตีพิมพ์โดยเปลี่ยนหัวเรื่องเป็น “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสภาวะความรู้ของมนุษย์” หมายความว่า เราต้องถกไปถึงสภาวะความรู้ ว่ามันเป็นยังไงในโลกปัจจุบัน แล้วเผชิญในหัวข้อที่ตั้งไว้ก็มีเรื่องของโลกาภิวัตน์เข้ามาด้วย ก็แสดงว่าปัญหาเรื่องที่เราต้องทบทวน ประเมินสภาวะความรู้นี้ ไม่จำกัดเฉพาะในแวดวงของสังคมไทยหรือสังคมเอเชียเท่านั้น แต่คงจะต้องวิเคราะห์ไปถึงในระดับโลกด้วย ที่เราเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ซึ่งเป็นกระแสที่เรามักจะเรียกว่าเป็นกระแสตะวันตก กระแสสากล หัวข้อที่ตั้งไว้ ผมคิดว่าเป็นหัวข้อที่ตรงประเด็นที่สุดเลย นั่นเป็นประเด็นแรกที่ยากจะเชิญชวนให้ลองมาทบทวน ประเมินกันดู...

ประการที่สองก็คือ เมื่อเราได้ทบทวนประเมินสภาวะความรู้ที่เป็นอยู่ ซึ่งมันนำไปสู่อะไรหลาย ๆ อย่าง ถ้าเราเห็นว่ามันไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม คงต้องตั้งคำถามว่า ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม เพราะอะไร ด้วยเหตุผลอะไร แล้วเราจะมีทางเลือกอย่างไร โดยเฉพาะพวกเราซึ่งอยู่ในบริบทของสังคม ที่ผมเรียกว่า “สังคมฐานทรัพยากรเขตร้อนของโลก” สภาวะความรู้ที่เป็นอยู่เป็นสภาวะที่เราเอามาจากสังคมอุตสาหกรรมเป็นหลัก เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมฐานทรัพยากรเขตร้อน ซึ่งชีวิตหลักๆ ก็เป็นชีวิตที่อยู่ในชนบท มีความผูกพันอยู่กับฐานทรัพยากร คำว่า “ฐานทรัพยากรเขตร้อน” ก็คงเป็นเรื่องที่จะไปคิดกันอีกมากมายว่ามันคืออะไร ทำไมผมจึงเอาเรื่องเขตร้อนมาพูดถึงในที่นี้ ทางเลือกควรจะเป็นยังไง ที่ให้มันสอดคล้องกับสภาพของความเป็นจริง ก็เป็นประเด็นหลักๆ 2 ประเด็น

ที่นี้ในการพูดถึง สภาวะความรู้ที่เป็นอยู่ ผมคิดว่าพวกเราที่มานั่งในที่นี้ ก็คงจะกำลังอยู่ในมหาวิทยาลัยหรือเป็นครูบาอาจารย์ สังเกตเห็นไหมครับว่า ในมหาวิทยาลัยเราเนี่ย เรามีการจัดระบบความรู้ ระบบการศึกษาเป็นคณะๆ เป็นสาขาวิชา ซึ่งในภาษาฝรั่งเรียกว่า **discipline** ความจริงแล้วการแบ่งแยกคณะ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องเทคนิคบริหารจัดการนะครับ แต่ความจริงมันเป็นสิ่งที่มาจากฐานของความคิด หรือที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ ระบบคิด วิธีคิดต่างๆ พวกเราไปเรียนหนังสือในมหาวิทยาลัย พวกเราสอนในมหาวิทยาลัย อยู่คณะนั้นสาขานี้ เราไม่เคยตั้งคำถามว่า ทำไมเราจึงถูกจัดให้มาอยู่ในคณะ ในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยก็ต้องเลือกคณะต่างๆ ทั้งๆ ที่ชีวิตจริงมันไม่ได้แยกสาขาอย่างนั้น การแยกสาขาอย่างนี้ทำให้ระบบการศึกษาและการวิจัยของเรา เป็นไปในรูปแบบเหมือนกับม้าแข่งที่ถูกปิดสองข้างแล้วก็วิ่งแต่ในลู่ แต่ชีวิตมันไม่ได้อยู่ในลู่ นะครับ ฉะนั้นก็ทำให้การเรียนรู้ก็ดี การวิจัยก็ดี เป็นไปในทางที่จำกัดเฉพาะด้าน เฉพาะสาขา หรือเฉพาะส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น ซึ่งมันทำให้ผมเรียกว่าเป็น “จุดบอดในสภาวะความรู้ที่เป็นอยู่” เหมือนกับม้าที่วิ่งในลู่ ลองจินตนาการดูว่า มันเป็นอย่างนี้ แต่ที่ร้ายยิ่งกว่านั้นนะครับ การที่เราถูกจำกัดให้อยู่ในลู่อันนี้ ยังเป็นลู่ที่อยู่บนสมมติฐานที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงด้วย มันก็เลยไปกันใหญ่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า งานวิจัย งานพัฒนาอะไรต่างๆ จึงได้สร้างความเสียหายให้กับชีวิตของคนในสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อม ฐานทรัพยากรมากมาย อย่างที่เห็นประจักษ์แก่สายตาของเราทุกวันนี้ ฉะนั้นผมจะเริ่มจากตรงนี้ ว่าเราลองมาสำรวจดูซิว่า ที่เราถูกจับใส่เข้าไปอยู่ในลู่ ในสาขา ในคณะ โดยเฉพาะอย่างนี้ มันมีที่มาที่ไปอย่างไร

คำว่า “discipline” ถ้าเปิดดิกชันนารีดู ในภาษาฝรั่งแปลว่า การควบคุมให้เกิดการยอมรับ เพราะฉะนั้นในแต่ละ discipline ก็มีสมมติฐาน มีกระบวนทัศน์ที่มีลักษณะจำกัดโดยเฉพาะของมัน ผมอยากจะเรียนง่ายๆ ว่า ขณะนี้ในการจัดระบบความรู้ ระบบการศึกษาของเรา เป็นลักษณะของการจัดการแบบแยก discipline ดังนั้นคงเป็นสิ่งที่เราต้องมาประเมินกัน ผมจะพูดย่อๆ นิดหนึ่งก็แล้วกัน ว่ามันมีที่มาที่ไปอย่างไร

ผมคิดว่า ที่มาในที่นี้ส่วนใหญ่คงจะมาจากสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์... ถ้าเราย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์โลกช่วง 400-500 ปีที่ผ่านมา พวกเราคงจะได้อ่านเรื่อง กาลิเลโอ เรื่องฟรานซิส เบคอน อะไรพวกนั้นครับ อันนั้นเป็นจุดที่สังคมตะวันตกเปลี่ยนจากสังคมยุคกลางมาสู่ยุคสมัยใหม่ด้วย การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็จะเห็นได้ว่าเป็นการปฏิวัติความคิดใหม่ จากที่เคยเชื่อถือในศาสนจักรช่วงยุคกลาง ซึ่งถือว่าโลกเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ความจริงแล้วเมื่อคนอย่างคอปเปอร์นิคัส กาลิเลโอ เกิดขึ้นมา ได้คิดค้น ก็ชี้ชัดว่าความจริงโลกเป็นเพียงหนึ่งในจักรวาลเท่านั้นเอง แล้วก็ทำให้เกิดการคิดค้นในเรื่องของฟิสิกส์ขึ้น การค้นพบอันนี้มีลักษณะบางประการที่อยากจะพูดถึงตรงนี้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นผลจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์นั้น ก็คือ 1) เป็นการแยกจิตกับสสารออกจากกัน จิตก็ไปทาง วัตถุก็ไปทาง อันนี้เป็นการแตกหักจากอดีตทั้งหมดเลย ถ้าเราย้อนไปในสมัยกรีก สมัยกลาง จะเห็นว่าการเรียนรู้ของคนเราเนี่ย มันรวม

เรื่องของจิตกับวัตถุหรือสสาร แล้วในนี้ผมอ้างถึงงานของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้พูดถึงการศึกษาในยุคโบราณที่ว่า การที่จะค้นพบ หรือการที่จะศึกษา แสงความจริง มันก็อยู่ที่การสำนึกและการรับรู้ เรียนรู้ของจิต แล้วก็ใช้มันไปแสวงความรู้ในเชิงกายภาพที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา แต่การปฏิบัติวิทยาศาสตร์ได้แตกหักจากอันนี้หมดเลย คือวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องวัตถุแท้ๆ เป็นเรื่องสสารแท้ๆ เป็นเรื่องที่อยู่นอกจิตใจ นอกการรับรู้ หรือเรียกว่า “เป็นกลาง” ถ้าพูดตามภาษาที่เราพูดถึง คือว่าการศึกษายุคใหม่ที่เรียกว่าถึงขั้นที่จะพัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์ สสารเป็นสิ่งที่ต้องแยกออกไปจากเรื่องของจิตใจ และพัฒนาการก็เป็นมาเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงยุคนี้ตัวพวกนี้ 2) นอกจากจะแยกระหว่างจิตกับสสารแล้ว ก็เป็นการมองดูว่า สิ่งที่เป็นสสาร ที่เป็นกายภาพ เป็นสิ่งที่เราสามารถจะใช้ความรู้ไปควบคุมได้ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ วิชาฟิสิกส์โดยสาระก็คือ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาตินั่นเอง ฟรานซิส เบคอน ไปไกลถึงขนาดที่ หมายความว่า การปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์ ทำให้มนุษย์เรามีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีความอึดเหนี่ยวมาก ว่าวิทยาศาสตร์ ความจริงก็อยู่ในอ้อมมือของเรา จะทำอย่างไรกับมันก็ได้ นอกจากนั้นในกระบวนการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์ยังมองว่า เราสามารถควบคุมได้ ฟรานซิส เบคอน ถึงกับใช้คำว่า “ข่มขืนธรรมชาติ” คือสามารถใช้วิชาความรู้ ล้วง ริด ความจริงออกจากธรรมชาติได้ หมายความว่า ตอนนี้เป็นการเล่นระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นคนละเรื่องกันแล้ว 3) ความรู้ที่เรียนรู้นี้สามารถแปลงออกมาเป็นคณิตศาสตร์ได้ คือสามารถวัดได้ ความจริงเริ่มจากกาลิเลโอ แล้วมาถึงจุดสุดยอดสมัยนิวตัน ความรู้ ศาสตร์ทางฟิสิกส์ตรงนี้ถือว่าเป็นจุดสุดยอดของความรู้ของมนุษย์

ฟิสิกส์อันนี้พอมาถึงสมัยปลายๆ คริสต์ศตวรรษที่ 17 ฝ่ายทางด้านสังคม ปราชญ์ทางสังคม ฮ็อบส์ ล็อก พวกนี้ก็ดึงเอาวิธีการสร้างความรู้จากฟิสิกส์ สาขาวิชาแรกที่น่าเอาวิชาความรู้จากฟิสิกส์มาสร้างก็คือ เศรษฐศาสตร์ จนกระทั่งเขาเรียกว่า “ฟิสิกส์สังคม” คือมันเป็นการลอกเลียนวิธีคิด วิธีการตรงนี้ แล้วเศรษฐศาสตร์ก็มาถึงจุดที่ว่า ยกตัวอย่างเช่น ฟิสิกส์จะถือว่าสสารเป็นเรื่องอะตอม พวกอนุต่างๆ จอห์น ล็อก มาดูสังคมแล้วก็แปลว่าอนุต่างๆ ก็เท่ากับตัวคน ความสำคัญของคน ของปัจเจกบุคคล เพราะฉะนั้นลัทธิทางวิทยาศาสตร์อันนี้ก็นำมาสู่ความเชื่อหรือกระบวนทัศน์ทางสังคม ที่ว่า ในชีวิตสังคมนั้นประกอบไปด้วยอนุที่แบ่งแยกออกจากกัน เป็นอิสระจากกัน พวกเราที่นั่งอยู่ที่นี่ แต่ละคนก็เป็นอนุที่เป็นอิสระจากกัน คุณค่าความสัมพันธ์ของคนในฐานะที่เป็นปัจเจก เกิดความเชื่อมั่นในเรื่องตัวของคนเรา มันก็มาจากการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ในศาสตร์ของตะวันตกที่ได้ขยายจากฟิสิกส์มาถึงด้านสังคม มันก็เป็นด้านที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของบุคคล คนเราสามารถที่จะคิดอะไรได้ สามารถที่จะควบคุมธรรมชาติได้ แล้วยิ่งกว่านั้นในทางสังคม ปราชญ์ทางสังคมยังแปลความจากวิทยาศาสตร์ ถึงขนาดที่ว่า ในตัวคนเราแต่ละคนเทียบเท่ากับอนุที่แยกจากกันเฉย ยิ่งขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ หมายความว่าทุกคนๆ ที่เกิดมาก็เพื่อแสวงหาความสุขความสำราญ และแรงจูงใจที่โดดเด่นที่สุดคือความใคร่ได้อยากของคน ความอยากรู้อยากเห็น อยากได้ อยากมีอะไรต่างๆ สิ่งต่างๆ พวกนี้ก็เข้ามาเป็นองค์ประกอบในความรู้ทางเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ นี่เป็นระดับที่เราเอามาจากตะวันตกนะครับ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ทางฟิสิกส์อะไรต่างๆ เป็นเรื่องที่คนมีความสำคัญ แล้วก็เอาแรงจูงใจของคน ที่อยากจะได้ อยากจะรวย อยากจะมีความสุข อยากจะมีความสำเร็จ อะไรพวกนี้ เป็นปมสำคัญที่จะศึกษาเรื่องของเศรษฐกิจ เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า ศาสตร์ที่มันเป็นมาอย่างนี้ มันเป็นลักษณะที่ยืมมาจากความคิดทางฟิสิกส์

ทีนี้ถ้าเราดูวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งผมเอามาจาก Fritjof Capra เรื่อง *The Turning Point* ซึ่งผมคิดว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีคำถามว่า แล้ววิทยาศาสตร์มันหยุดแค่นั้นหรือเปล่า วิทยาศาสตร์ไม่ก้าวหน้าไปจากนั้นเลยหรือ ที่มองได้เพียงแค่นี้ แล้วก็ก็เป็นสิ่งที่ศาสตร์ทางสังคมเอามาใช้ คำตอบก็คือ ความจริงฟิสิกส์ไม่ได้หยุดแค่นั้นหรอก ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยินคำว่า “ทฤษฎีควอนตัม” (Quantum Theories) คือ

ควอนตัมเป็นสิ่งที่หักล้างความคิดเก่าๆ ที่ว่า จิตของมนุษย์กับวัตถุแยกจากกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน แต่ว่าทฤษฎีควอนตัมได้พิสูจน์ให้เห็นว่า ความจริงแล้วตัวอนุที่เราเห็น มันไม่ได้เป็นอิสระในตัวของมันเองหรอก แต่มันมีลักษณะที่เรียกว่า “ทวิลักษณ์” คือลักษณะ 2 ด้าน จะเป็นโมเลกุล ซึ่งในภาษาวิทยาศาสตร์เขาเรียกเป็น “อนุภาค” หรือจะเป็นคลื่นก็ได้ สุดแล้วแต่สภาพแวดล้อม สุดแล้วแต่อุปกรณ์ในการทดลองของนักวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นทฤษฎีควอนตัมโดยสรุปก็คือชี้ให้เห็นว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การทดลองทางวิทยาศาสตร์นั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่อยู่โดดๆ อิสระ แต่มันโยงอย่างมากกับจิตใจของคน อยู่ที่ว่านักวิทยาศาสตร์จะทดลองให้เป็นอนุภาคก็ได้ จะทดลองให้เป็นคลื่นก็ได้ แต่มีคำถามว่า ในเมื่อพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ได้ไปไกลกว่าที่ผมได้กล่าวในตอนต้น ทำไมในโลกของวิทยาศาสตร์ ในประชาคมนักวิทยาศาสตร์ไม่ค่อยจะยอมรับตรงนี้ แต่หยุดตรงแค่นิวตันเท่านั้นเอง เห็นเรื่องของสสาร วัตถุ เป็นเรื่องที่มนุษย์เราสามารถควบคุมได้ และวิทยาศาสตร์เป็นกลาง ไม่เกี่ยวกับจิตใจอะไรต่างๆ พวกนี้ ผมพยายามหาคำตอบ อันนี้เป็นคำตอบที่อาจจะมีการโต้แย้งก็ได้ ผมกำลังบอกว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ความรู้ พัฒนาการทางความรู้ ที่มาถึงจุดที่ผมพูดว่า ฟิสิกส์ก่อนควอนตัม บังเอิญในโลกก็เกิดปรากฏการณ์ขึ้นมา 2 อย่างคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรม ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งก็เป็นการนำเอาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือในการผลิต ประการที่สองก็คือ เมื่อมีการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์นั้น กลุ่มคนที่เอาผลงานของการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม กลุ่มคนที่เอาความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปใช้ก็คือ กลุ่มธุรกิจ กระแสสองกระแสนี้ละครับ กระแสของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ กระแสของอำนาจเศรษฐกิจการเมือง มันเข้ามาประสานตรงนี้ และโลกเราได้มาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ ในช่วงหลังปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ตอนกลางมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โลกก็เข้ามาสู่ยุคของการล่าอาณานิคม เนื่องจากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม เป็นระบบที่ผลิตได้ปริมาณมาก ผลิตได้เร็วด้วย ฉะนั้นตรงนี้โดยตรรกะของระบบอุตสาหกรรมที่ผมเรียกว่า “ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม” มันก็ทำให้เกิดแรงผลักดันให้ต้องมีการแผ่อำนาจออกไป เพื่ออะไร ก็เพื่อ 1) เมื่อคุณผลิตได้เร็ว ได้มาก คุณต้องการตลาดใช้ไหม ตลาดในโลกตะวันตกนั้นแคบมาก ก็ต้องขยายตลาด นี่ก็เป็นที่มาของลัทธิจักรวรรดินิยม ด้วยการขยายอำนาจออกไป 2) ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมยังต้องการวัตถุดิบ เพราะในตะวันตกเป็นเขตเมืองหนาว วัตถุดิบไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนในเขตร้อน ก็ต้องขยายอำนาจเพื่อต้องการวัตถุดิบไปป้อนการผลิตแบบอุตสาหกรรม

ตรงนี้เป็นการมองส่วนตัวของผม เมื่อเป็นอย่างนี้ก็จะเห็นว่า พัฒนาการทางความรู้ เวลาผมพูดถึง วิทยาศาสตร์ ผมอยากให้ท่านทั้งหลายมอง ไม่ใช่ในแง่ความรู้ที่เป็นแท่งๆ แต่มันมีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ จากยุคของคอปเปอร์นิคัส กาลิเลโอ ถึง นิวตันอะไรพวกนี้ ผมเรียกว่าเป็น “กระบวนการเรียนรู้” มาตลอด แต่ว่ากระบวนการเรียนรู้แบบควอนตัม มันได้ถูกทำให้ชะงักลง จะเห็นว่า วิทยาศาสตร์ที่อยู่ในโลกของตะวันตก จะสิ้นสุดแค่เพียงนิวตัน แล้วความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็ถูกทุนอุตสาหกรรมเอาไปใช้เพื่อการแผ่อำนาจ ตรงนี้แหละครับที่เราเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) คำๆ นี้เป็นคำที่ราชบัณฑิตยสถานเพิ่งจะบัญญัติเมื่อสัก 6-7 ปีมานี้เอง โดยแปลว่าเป็น การแผ่ขยายออกไปทั่วโลก ผมว่ามันตรงกับเรื่องนี้ โดยสรุปจะเห็นได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” ที่มองในแง่ที่แยกจิตกับสสาร มองในแง่ที่มนุษย์เราสามารถจะใช้ความรู้ไปควบคุมธรรมชาติ ล้างความจริงจากธรรมชาติได้ เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในการควบคุมของมนุษย์ ความรู้อันนี้เป็นความรู้ที่ประสานเข้ากับระบบอำนาจภายใต้กระแสของลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยม จะเห็นว่า ความรู้ในสภาวะที่เป็นอยู่ ไม่อาจจะแยกออกจากเรื่องของอำนาจ เศรษฐกิจการเมืองได้ มันไปด้วยกัน สิ่งที่เราไปเรียนในตะวันตก ความรู้ การแบ่ง discipline แบ่งคณะ แบ่งสาขา ก็แบ่งไปตามวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ที่แบ่งเป็นช่องๆ ไปหมด แล้วก็คล้ายๆ กับวิธีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ในแง่ที่แบ่งส่วน วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ของตะวันตก เป็นวัฒนธรรมที่มองชีวิตในลักษณะที่แยก

ส่วน ไม่ใช่เป็นองค์รวม นี่ก็เป็นที่มาที่ไปของการแยกคณะ สร้างเพื่อส่งเสริมพัฒนาความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านขึ้น แต่ในขณะเดียวกันความรู้ตรงนั้นมันประสานไปกับระบบอำนาจเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งเป็นปมสำคัญที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์

ควอนตัมเดี่ยวนี่ถือว่าเป็นทฤษฎีที่สำคัญ แต่จะเห็นว่านักวิทยาศาสตร์ไม่ค่อยพูดถึงกันสักเท่าไร ขณะนี้ความรู้ต่างๆ การทดลองทางวิทยาศาสตร์ต่างๆ เป็นความรู้ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของภาคธุรกิจเป็นสำคัญ ในโลกปัจจุบันจะเห็นว่า นักวิทยาศาสตร์ การทดลองวิทยาศาสตร์ หรือการวิจัย ความจริงแล้วมันเป็นการวิจัยหรือการทดลองที่จะสนองความต้องการของระบบทุนอุตสาหกรรมเป็นหลัก หมายความว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การทดลองต่างๆ นำไปสู่เป้าหมายเดียวกันเท่านั้น ก็คือการสร้างผลกำไรสูงสุดให้กับธุรกิจซึ่งเป็นพลังสำคัญของโลกยุคใหม่ พวกคนชั้นกลาง พวกนายทุนจะเป็นตัวละครสำคัญที่จะทำให้ความรู้ต่างๆ เป็นไปตามความต้องการในเชิงของธุรกิจการค้า การแสวงผลกำไร ใน concept ของทุนอุตสาหกรรมนิยมเนี่ย เขามองคนยังงัยทราบไหมครับ คนซึ่งเป็นอนุ ซึ่งเป็นปัจเจก จะถูกวัดค่าเป็นเพียงหน่วยแรงงานเท่านั้น นี่คือลักษณะของวัตถุนิยม เขามองธรรมชาติยังงัยครับ เขามองว่าเป็นเพียงวัตถุดิบเท่านั้น ไม่ใช่มองธรรมชาติในลักษณะที่อยู่ในกระบวนการวิถีชีวิตร่วมกับชีวิตของมนุษย์ มันจะแยกออกไปเลย เพราะฉะนั้นจะแสวงวัตถุดิบอย่างไรก็ได้ จะขุด จะเจาะ อะไรก็ได้แล้วแต่ มันเป็นเพียงความชอบธรรมของการผลิตเท่านั้น

เมื่อพูดถึงตรงนี้ หลายคนคงจะเห็นแล้วว่า สิ่งที่ผมพูดว่า “สภาวะความรู้” ในขณะนี้เป็นอย่างนั้น แล้วในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ยุคของการล่าอาณานิคมก็ได้แผ่ความรู้ตรงนี้ไปทั่ว รวมทั้งสังคมไทยด้วย ในสังคมไทยพอถึงยุครัชกาลที่ 5 หลายคนคงทราบ ก็มีการปฏิรูปการศึกษา นำเอาเรื่องของความรู้และการจัดระบบความรู้มาใช้ แล้วเราก็หึงความรู้ดั้งเดิมหมดเลย ตอนที่มีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ผมจำได้ว่า พระเจ้าน้องยาเธอซึ่งเป็นพระ หรือจะเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาราชวัง เคยท้วงเอาไว้ว่า ในการปฏิรูปการศึกษาน่าจะคำนึงถึงระบบการเรียนรู้ที่เคยเป็นมา ซึ่งเรียนตามบ้านตามครอบครัวในชุมชน และก็เป็นความรู้ในวัฒนธรรมของโลกรอบคอบวันตก ซึ่งอยู่กับฐานทรัพยากร เป็นการเรียนรู้เป็นการศึกษาในลักษณะที่ไม่ได้แยกแยะระหว่างจิตกับวัตถุหรือสภาพแวดล้อม ในทางตรงกันข้ามเรามองว่า คนกับสภาพแวดล้อมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อยู่ร่วมกัน ตรงนี้เป็นระบบที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งผมอยากจะเรียกรวมๆ ว่าเป็น ระบบนิเวศ (ecosystem) เพราะฉะนั้นระบบนิเวศก็เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของมนุษย์เรา มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นในขณะที่เราใช้ธรรมชาติ เราก็ให้ความเคารพต่อธรรมชาติ อันนี้เป็นเรื่องที่ได้ขาดหายไปจากระบบการเรียนรู้ของเรา

นี่ก็เป็นที่มาที่ไป ว่าทำไมในขณะนี้เรามานั่งเรียนหนังสือ สอนหนังสือกันในสาขาวิชาต่างๆ และเป็นสาขาที่เกือบจะไม่เกี่ยวข้องกันเลย ศาสตร์แรกทางสังคมที่เอามาจากฟิสิกส์ก็คือเศรษฐศาสตร์ และหลังจากนั้นศาสตร์สาขาอื่นๆ ก็พยายามที่จะลอกเลียนจากเศรษฐศาสตร์ โดยสามารถที่จะ claim ได้ว่าเป็นการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ วิจัยแบบวิทยาศาสตร์จริงๆ ฉะนั้นตรงนี้มีผลกระทบอย่างมากต่อการเรียนรู้ของสังคมไทย เราปฏิรูปการศึกษามาตั้งร้อยกว่าปีแล้ว โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งอิทธิพลจากการศึกษาของอเมริกาก็มีมาก เพราะเราไปเรียนกันที่นั่น ถ้าพูดถึงโลกาภิวัตน์ เรามักจะพูดถึงในแง่ของเศรษฐกิจ การหมุนเวียน การเข้า-การออกของสินค้า เงินทุน อะไรต่างๆ แต่ความจริงแล้วโลกาภิวัตน์ที่คนไม่พูดถึงกันคือ เรื่องของความรู้ เพราะว่าโลกาภิวัตน์มันทำให้ความรู้ต่างๆ เข้ามาครอบ เป็นการสร้างพวกกลุ่มชนชั้นนำของประเทศ พวก elite เป็นเหยื่ออันแรกเลยที่โลกาภิวัตน์มาถึง ไม่ใช่บริษัท ไม่ใช่อะไรอื่น แต่ว่า elite ไทย รวมทั้งผมด้วยที่เรียนมา ก็ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของการเรียนรู้แบบนั้น ฉะนั้นพอเราแยกสาขา พอเราจะวิจัย เราก็วิจัยเฉพาะสาขา

และผมอยากจะหมายเหตุตรงนี้ด้วย เมื่อครูผมพูดว่า ศาสตร์แรกในทางสังคมที่เอามาจากแบบแผนของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ก็คือเศรษฐศาสตร์ สิ่งที่เป็นหลักการของวิชาเศรษฐศาสตร์ เป็นจิตวิญญาณเลยก็คือ 1) สิ่งที่เราเรียกว่า “การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” เป็นเป้าหมายทางเศรษฐศาสตร์ แล้วศาสตร์อื่นเวลาวิจัยก็วิจัยสอดคล้องกับตรงนี้ด้วย เพราะรู้สึกที่เราต้องกว่าเศรษฐศาสตร์ เราก็เอาสมมติฐานของเศรษฐศาสตร์มาใช้ เพราะฉะนั้นวิจัยทุกอย่างก็กันไปเพื่อเป้าหมายอันนี้ 2) อะไรจะวัดการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ ก็อิงแบบของกาลิเลโอ คือว่าต้องสามารถวัดได้ คำนวณได้ ง่ายๆ ก็คือเอาเรื่องของ GDP อัตรารายได้ที่เติบโต เอาตัวเงินตราเป็นตัววัด ไม่ได้เอาคุณภาพชีวิตหรือคุณค่าของมนุษย์มาเป็นตัววัด แต่มาตอนหลัง ถ้าท่านทั้งหลายได้ตามรายงานของ UNDP เรื่อง Human Development ตอนหลังจะเห็นว่า เขาพยายามแก้ตัวโดยเอาข้อมูลทางสังคม เอาเรื่องความสุขมารวมอยู่ ที่จะเป็นตัววัดความล้มเหลว-ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าเขาจะเอาพวกนี้เข้ามา เหมือนกับธนาคารโลกที่เวลานี้เริ่มสนใจปัญหาความยากจน หรือว่าสนใจปัญหาการพัฒนาที่ทำให้ธรรมชาติต้องเสื่อมโทรมลงไปอย่างนี้เป็นต้น ก็เริ่มมีศัพท์พวก sustainable development ต้องพัฒนาให้มันยั่งยืน ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมต่างๆ แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นข้ออ้างเพื่อที่จะทำให้ระบบทุนอุตสาหกรรมยั่งยืนต่อไปได้เท่านั้น ไม่ได้เอาสิ่งนี้เข้ามารวมอยู่ในแก่นสารสาระของการเรียนรู้ ฉะนั้นการเรียนรู้ในขั้นนี้ ผมจึงเรียกว่าเป็น จุดบอดของสภาวะความรู้ของมนุษย์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อสิ่งที่เรียกว่า “สภาวะความรู้” ของเรามันมีจุดบอดอยู่ตรงนั้น คำถามต่อไปที่ผมจะพูดในประเด็นที่สองก็คือ ถ้าอย่างนี้แล้วเราจะมีทางเลือกอย่างไร ผมได้เรียนเมื่อครั้งนั้นว่า ความล้มเหลว ความสูญเสีย จากผลการพัฒนาในแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยม ตามแบบฉบับของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์อย่างนี้ ได้สร้างความสูญเสียมากมายทั้งคน ธรรมชาติสภาพแวดล้อม ตอนนั้นก็เริ่มสำนึกขึ้นมาแล้วว่าต้องแก้ไขความเสียหายแก้ไขความสูญเสีย แต่ผมพยายามที่จะเรียนว่า ความพยายามของธนาคารโลกก็ดี ของมหาอำนาจทางตะวันตกซึ่งถือว่าเป็นเจ้าโลกในทางเศรษฐกิจก็ดี เป็นเพียงการแก้ปัญหาเป็นจุดๆ แก้ปัญหาความยากจนโดยมองว่า ถ้าคนจนก็เอาเรื่องรายได้มาเป็นเกณฑ์ นักวิทยาศาสตร์ไทยก็ลอกมาจากธนาคารโลก ความยากจนคืออะไร ความยากจนก็คือคนที่มีรายได้ต่ำกว่าที่ถือค่าสำหรับเดือนอย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นการจะแก้ไขความยากจนก็ต้องให้เศรษฐกิจโตไปเรื่อยๆ แล้วเอาส่วนโตมาเฉลี่ยช่วยคนจน แต่ความจริงแล้วจะเห็นว่า ในมาตรการหรือวิธีการคิดแก้ไข เป็นเพียงการแก้ไขเพื่อการดำรงคงอยู่ของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม และโดยเฉพาะของระบบความรู้ที่เป็นอยู่ จะเห็นว่านี่คือทั้งหมดที่เราเรียกว่า กระบวนทัศน์ (paradigm) วิธีคิด ระบบคิดที่มองคนแยกออกจากธรรมชาติ คนแยกเป็นส่วนๆ และก็มองว่าเป้าหมายของการพัฒนาทั้งหมดก็คือการเติบโตทางเศรษฐกิจแล้วต้องมุ่งไปในทางของระบบอุตสาหกรรมด้วย

ยิ่งปัจจุบันจะเห็นว่า โลกาวัดนี้ซึ่งเริ่มต้นมาจากการครอบงำทางความคิด ตรงนี้มาถึงการกดดันให้เปิดประตู... ซึ่งผมมองเห็นว่า แม้ว่ามันจะเป็นการพยายามแก้ไขปัญหาดังๆ แต่จะไม่เป็นการแก้ไขในรากฐานจริงๆ การแก้ไขในลักษณะที่เป็นรากฐานจริงๆ เราคงต้องมาพิจารณาถึงทางเลือก ผมคิดว่าการจัดระบบการศึกษาเนี่ย เราคงจะปล่อยให้จัดเป็นคณะๆ เป็นสาขาไปไม่ได้แล้ว อยากจะเรียนแถมตรงนี้ อย่างที่เห็นในกรณีที่มีปัญหาตอนนี้คือการย้ายธรรมชาติไปรังสิต ไม่มีใครมาถามผมว่า อะไรมันเป็นมาอย่างไร ในสมัยอาจารย์ป๋วย ผมเคยเสนอให้รังสิตเป็นที่ที่มีการปฏิรูปการศึกษาในมหาวิทยาลัยของธรรมศาสตร์ ผมเสนอให้ยุบคณะหมด แต่แบ่งเป็นสาขาใหญ่เลย วิทยาศาสตร์ก็รวมหมดเลย สังคมศาสตร์ก็รวมหมด มนุษย์ศาสตร์ก็รวมหมด แล้วก็พยายามวางหลักสูตรการเรียนการสอนให้มีการข้ามสาขาวิชากัน คือการจัดระบบองค์กรไปอย่าง แต่ว่าเวลาทำหลักสูตรแล้ว จะต้อง encourage ให้คนเรียนคนสอนมองข้ามวิชาให้หมด แล้วแต่ละสาขา แทนที่จะเรียกคณะดี

ผมเรียกเป็นประธานสาขา เป็นสาขาใหญ่ ในสมัยนั้นผมถูกกล่าวหาว่าเอาระบบประธานเหมา เจ๋อตุง มาใช้ นั้นมันช่วงปี 2518-2519 มาในคราวนี้จะเห็นว่ามีการทะเลาะกันภายในธรรมศาสตร์ เรื่องที่จะย้ายคณะ ก็กลายเป็นย้ายคณะจากท่าพระจันทร์ไปอยู่ที่รังสิต ก็เป็นคณะๆ เหมือนเดิม ไม่ได้มีการคิดอ่านที่จะปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้มาจากกระบวนการที่เรายังยึดมั่นในเรื่องของการแยกสาขานั้นเอง

ฉะนั้นตรงนี้การถกเถียงในเรื่องการศึกษา ผมว่าเราจะมองดูแค่ในระดับของการบริหารจัดการคงไม่ได้แล้ว คงจะต้องพูดในเรื่องของกระบวนการที่ นั้นแทนที่จะเป็นการจัดระบบความรู้เป็นสาขาแบบ discipline ต่างๆ เราคงต้องคิดอ่านที่จะจัดระบบความรู้ คำว่า “การจัดระบบความรู้” ผมอยากจะเรียนตรงนี้นั้นทำได้ทั้งในระดับสถาบัน ในระดับมหาวิทยาลัยทำได้ อย่างที่ผมได้พูดถึง ที่ผมคิดเรื่องธรรมศาสตร์ในปี 2518-2519 แต่ว่าการจัดระบบความรู้ใหม่ ทำได้ในส่วนของแต่ละนักวิชาการ นักศึกษา ทำได้ครับ ผมถือว่าคนที่เป็นครุบาอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เป็นสถาบันในตัวของเขาเอง ฉะนั้นเราจัดระบบของเราได้ ว่าเราจะเชื่อมโยงอะไรต่างๆ เพื่อที่จะให้ความรู้เป็นลักษณะที่เราเรียกว่า เป็น “องค์รวม” อย่างแท้จริง นั่นคือแทนที่จะเรียน จะศึกษา หรือวิจัยไปตามลู่ที่ถูกกำหนดให้ทำ เราก็คงพยายามที่จะสลัดอะไรตรงนี้ออกไปซะ เพื่อว่าเราจะได้สามารถมองชีวิตได้อย่างกว้างขวาง ในหนังสือเล่มหนึ่งเรื่อง *For the Common Goods* เขาเสนอแนะว่า ในการศึกษาที่ดี ในการวิจัยที่ดี เขาใช้คำว่า คงจะต้องเน้นไปที่เรื่องของปัญหาจริง ๆ ของคนจริง ๆ และในสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ แต่ละชุมชน หมายความว่า เอาชีวิตจริงมาเป็นเป้าหมายของการศึกษาและการวิจัย ถ้าทำอย่างนี้ก็หมายความว่า เราคงไม่ใช่เรียนหรือว่าวิจัยจากแง่ที่เราเรียนรู้เพื่อเอาความรู้เราไปประยุกต์ใช้ ไปวิจัย ไม่ใช่อย่างนั้น แต่คงจะต้องมีการผสมผสานระหว่างสิ่งที่เรียกว่า ความรู้สมัยใหม่ ผมอยากจะเรียนตรงนี้สักนิด เตียวจะเข้าใจผิดว่า ผมแอนตี้วิทยาศาสตร์ แอนตี้ความรู้ตะวันตก ไม่ใช่ครับ ความรู้เฉพาะด้านก็มีประโยชน์ แต่ว่าจะต้องนำเอามาเชื่อมโยงกับชีวิตที่เป็นองค์รวมให้ได้

ฉะนั้นสิ่งหนึ่งที่จะต้องนำเข้ามาอยู่ในภาพ ในสายตาของเรา คือสิ่งที่เรียกว่า traditional knowledge เป็นความรู้ประเพณี คำว่า “ประเพณี” ผมก็อยากจะให้เข้าใจกันใหม่เหมือนกัน เวลาเราพูด “ประเพณี” เรามักจะพูดเรื่องพิธีกรรม ไปทำบุญทำทานอะไรพวกนี้ แต่ความจริง tradition ผมคิดว่ามันเป็นองค์ความรู้หนึ่ง เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ได้แยกกระหว่างคนกับวัตถุ หรือคนกับสภาพแวดล้อม ไม่ได้แยกกระหว่างคนกับธรรมชาติ ฉะนั้นผมคิดว่าเราก็คงต้องคำนึงถึงสถานะของความรู้ที่เรียกว่า “ความรู้ประเพณี” ใน concept ของตะวันตกเวลานี้เขาเริ่มรู้ เริ่มให้การยอมรับถึงความรู้ที่อยู่นอกตะวันตกบ้างแล้ว แต่เขายังจัดในลักษณะที่คล้ายๆ ความรู้สมัยใหม่มีฐานะเหนือกว่าความรู้ประเพณี แต่ว่า ดร.วันดানা ชีวา (Vandana Shiva) ซึ่งเป็นนักฟิสิกส์อินเดียเสนอว่า เราคงจะต้องยอมรับถึงความหลากหลาย (plurality) ของความรู้

เท่าที่เป็นมา ในสภาวะความรู้ที่ผมพูดในตอนต้น เป็นความรู้ที่มองไปในวัฒนธรรมเดียว หรือที่เรียกว่า monoculture เราถูกบังคับให้มองไปอย่างนั้น แล้วเวลาวิจัยจะมีศัพท์คำหนึ่งคือ กรอบความคิด (conceptual framework) และเวลาที่คนไปสอนหนังสือเรื่องการวิจัย จะต้องเริ่มต้นด้วย conceptual framework ซึ่งผมพยายามมานั่งคิดว่ามันคืออะไร framework นี้ก็คือ สิ่งที่เราเอาไว้ในฐานที่เข้าใจ คือเป็น framework ของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ framework ของวัฒนธรรมเศรษฐศาสตร์ ที่มองดูความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายสูงสุด แล้วการเติบโตทางเศรษฐกิจก็คือการที่จะต้องให้ภาคธุรกิจเอกชนได้กำไรสูงสุดด้วย กำไรสูงสุดเป็นตัววัดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ ตรงนี้มันเป็นกรอบซึ่งเราไม่รู้ตัวเลย จะเห็นว่าในกรอบความคิดของการวิจัยของเราทุกวันนี้ โดยละไว้ไม่ได้พูดถึง แต่มันเท่ากับเป็น concept ซึ่งรับใช้กรอบของกระบวนการที่พัฒนามาตั้ง 400-500 ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นผมจึงกบฏกับคำว่า conceptual framework โดยมาใช้คำว่า “ฐานคิด” แทน

หมายความว่าเราคงต้องมาหาฐานทางความคิดของเรา ต้องลงไปในวันธรรมประเพณี ความรู้ การเรียนรู้ของเรา ซึ่งต้องมองเป็นองค์รวม ตรงนี้ผมคิดว่าความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สมัยใหม่แบบวิทยาศาสตร์จริงๆ เลย กับความรู้ในประเพณี จึงเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์ ไม่ใช่สัมพันธ์ในเชิงที่เป็นอะไรอยู่เหนือกว่ากัน แต่เป็นในลักษณะที่ยอมรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายที่อยู่ในวัฒนธรรมต่างๆ ของการเรียนรู้ มันเป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ตรงนี้ก็จะเป็นกระบวนการหนึ่งที่ผมคิดว่าท่านทั้งหลายถ้าจะมองถึงการศึกษา การวิจัย ที่มันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงแล้ว เราคงต้องคำนึงถึงคุณค่าของความรู้ในวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย

เมื่อครู่ผมพูดถึงสังคมชนบท สังคมฐานทรัพยากร จะเห็นว่าในโลกนี้ธรรมชาติแวดล้อม ทรัพยากรไม่เหมือนกัน วัฒนธรรมไม่เหมือนกัน วิถีชีวิตไม่เหมือนกัน ฉะนั้นข้อสรุปของผมตรงนี้ก็ถือว่า อยากจะเห็นสิ่งที่เรียกว่า ความรู้หรือวัฒนธรรมการเรียนรู้มีการยอมรับถึงความแตกต่างหลากหลาย แล้วสิ่งที่เรียกว่าเป็น “ความเป็นสากลของความรู้” ความเป็นสากลนั้นไม่ใช่หมายถึงเพียงสิ่งที่มาจากตะวันตก ตะวันตกเป็นเพียงหนึ่งในวัฒนธรรมต่างๆ ของความรู้และการเรียนรู้ โดยสรุปที่ผมเสนอในที่นี้ก็คือ เราคงต้องเปลี่ยนกระบวนการทัศน์โลกทัศน์ของเรา ที่มองจากความรู้ในลักษณะที่มีความแตกต่างหลากหลาย แล้วนำความรู้ต่างๆ มาผสมผสานกัน เพื่อสนองตอบชีวิตที่เป็นจริง จะเห็นได้ว่า อะไรควรจะเป็นเป้าหมายของการศึกษา อะไรควรจะเป็นเป้าหมายของการวิจัย ก็คือ ระบบชีวิตโดยรวมของคน คนเป็นแกนกลาง แต่คนไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวแยกจากธรรมชาติ เพราะฉะนั้นระบบนิเวศ กับ คน วัฒนธรรม ความคิดความเชื่อ จึงต้องเป็นสิ่งที่ประมวลเข้ามาอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่แยกจากกัน ไม่ใช่เอาความรู้ตะวันตกมาชนมาความรู้ที่อยู่นอกตะวันตก

โดยสรุปก็คือ ถ้าเราจะมาทบทวน ประเมินสภาวะความรู้ ทางเลือก เงื่อนไขแรกก็คือว่า เราคงต้องปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจาก discipline แล้วต้องยกเครื่อง (re-engineering) การเรียนรู้เสียใหม่ ให้คุณค่ากับการเรียนรู้ที่อยู่ในชุมชนต่างๆ ซึ่งมีความหลากหลาย อันนี้ก็เป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมผมจึงสนใจเรื่องชุมชน เพราะชุมชนนั้นเป็นเรื่องขององค์รวมของความคิดทั้งหมด แล้วก็ชุมชนที่มีวัฒนธรรม การดำรงชีวิต และการเรียนรู้ที่เป็นของตัวเอง ถ้าเรามองดูความแตกต่างหลากหลายอย่างนี้แล้ว ผมคิดว่าอันนี้เป็นการปรับโลกทัศน์ เปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของเราให้สอดคล้องกับความจริง แล้วเป็นการปลดปล่อยให้เราเป็นอิสระจากวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่แยกส่วน ซึ่งเป็นเรื่องของฟิสิกส์และเรื่องของเศรษฐศาสตร์ที่เรากำลังยึดถืออยู่ในขณะนี้ และในประการต่อมาก็คือว่า เราจะต้องกลับมาหาสิ่งที่เป็นชุมชน ซึ่งเป็นองค์รวมของคน ของวัฒนธรรม ความคิด วิถีชีวิต และของธรรมชาติสภาพแวดล้อมด้วย อันนี้ก็เป็นทางเลือก ในขณะที่เรากำลังพูดถึงการปฏิรูปทางการศึกษา จะสังเกตเห็นนะครับ หรือแผนฯ 8 แผนฯ 9 ที่เอาคนเป็นแกนกลาง ฟังดูรู้สึกเป็นนิมิตหมายที่ดี แต่ความจริงแล้วเมื่อไปดูแผนฯ 8 แผนฯ 9 ที่บอกเอาคนเป็นแกนกลาง ก็ยังมองคนในแง่ปัจเจก มองคนเป็นอนุชนเอง ไม่ได้แตกต่างจากที่เราเคยเรียนรู้มาจากอดีต คือไม่ได้เป็นการเปลี่ยนโลกทัศน์อะไรเลย ผมว่าการที่จะมองดูคนเป็นแกนกลาง จะต้องมองดูคนในสภาพแวดล้อมของชุมชน ในสภาพแวดล้อมของฐานทรัพยากรธรรมชาติด้วย แต่แผนฯ 8 แผนฯ 9 ไม่มีมิติของระบบนิเวศเข้าไป

อันที่สองก็คือว่า การปฏิรูปการศึกษาในขณะนี้ ถ้าผมจะวิพากษ์ เป็นเพียงการปฏิรูปการบริหารจัดการครูจะอยู่กันยังไง จะกระจายอำนาจยังไง แต่ไม่เคยเปลี่ยนในระดับของกระบวนการทัศน์ โลกทัศน์เลย ตราบเท่าที่ไม่ไปแตะต้องเรื่องกระบวนการทัศน์ ผมคิดว่าการปฏิรูปไม่มีความหมาย อันนี้คือจุดบอดของการปฏิรูปการศึกษาที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ผมใช้เวลามาพอสมควร ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ก่อน แล้วเราคงได้แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกัน

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ :

อาจารย์ได้พาเราย้อนกลับไปทบทวนเกี่ยวกับสภาวะความรู้ ตั้งแต่อดีตว่ามีพัฒนาการความรู้ที่มาอย่างไร และชี้ให้เห็นถึงจุดบอดของสภาวะความรู้ที่ผ่านมาและที่เราเป็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งก็แยกศาสตร์ และมองกันแบบแยกส่วน แล้วก็ได้พาเรามาสู่ทางเลือก ซึ่งอาจารย์ก็ให้ข้อคิดว่า เราคงต้องปรับกระบวนทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ อันนี้เกิดคำถามเองนะคะ อยากเรียนถามอาจารย์น้าร่อนไปก่อนว่า ที่อาจารย์บอกว่า ระบบความรู้ในแต่ละคนนั้น จัดเองได้ แต่วามันอยู่ภายใต้ระบบหรือโครงสร้าง ที่มันเป็นโครงสร้างใหญ่ครอบอยู่ ตรงนี้ จะอยู่อย่างไร ควรจะมีแนวทางอย่างไร

ศ.เสนอห์ จามริก :

เมืองไทย ใครจะว่ามีข้อเสียอะไรต่างๆ แต่ผมพูดจากประสบการณ์การสอนหนังสือมาเนี่ย ผมคิดว่าเรามีอิสระพอสมควรที่เราจะจัดระบบการเรียนรู้ของเรา พวกเรามักบ่นว่า เราอยู่ภายใต้ระเบียบราชการ ทำให้ไม่คล่องตัว ผมว่าไม่จริงหรอก อยู่กับการตัดสินใจของเรามากกว่า ผมคิดว่าถ้าเราเป็นอิสระเสียหน่อยแล้วมองดูไปในชีวิตจริงๆ และอย่าไปดูถูกความรู้ของชาวบ้าน ผมว่าความรู้ของชาวบ้านนั้น ไม่ใช่จะปราศจากเสียซึ่งฐานทางวิทยาศาสตร์ ฐานวิทยาศาสตร์คืออะไร คือการทดลอง แต่การรู้ของชาวบ้านได้ทดลองกันมาเป็นชั่วคนเลย ยกตัวอย่างเช่น ในขณะนี้คนมาสนใจเรื่องทรัพยากรเขตร้อนกันมาก เรื่องสมุนไพร เอาไปวิจัยเป็นยาอะไรต่างๆ ตามตัวเลขที่ผมอ่านจาก ดร. วันดانا ชีวา (Vandana Shiva) บอกว่า ตัวยาที่เขาไปจากพืชในเขตร้อนนี้ 80% เอาความรู้มาจากชาวบ้าน แต่ว่านักวิทยาศาสตร์เราไม่เคยเรียนรู้จากชาวบ้าน จะรู้จากฝรั่งและพร้อมจะเป็นลูกหาบให้ฝรั่งตลอด แต่ไม่เคยลงไปเรียนรู้กับชาวบ้าน

คุณทรงพลกับผมเคยไปที่ญี่ปุ่น คุยกับพวกนักปฐพีที่เขาทำงานชนบท เขาจะมีกล่องทดลองคุณภาพดิน เขาจะหยิบกล่องนั้นไปคุยกับชาวบ้าน เพื่อที่จะเรียนรู้กับชาวบ้าน ที่จะตรวจและฟื้นฟูคุณภาพดิน ของเราไม่เป็นแบบนั้น ผมเคยไปร่วมการสัมมนาเรื่องการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ที่ชะอำ ที่สวทช.จัด เขาก็เอานักวิทยาศาสตร์ที่ไปทำงานที่อเมริกามาเป็นที่ปรึกษา สรุปในการสัมมนาเขาบอกว่า เมืองไทย วิทยาศาสตร์ต้องเป็นแบบวิทยาศาสตร์ที่นาซ่า (NASA) เห็นไหมครับ คือสายตาเราจะมองไปที่นั่นตลอด เมืองไทยต้องเจริญรอยตามนาซ่าให้ได้ อย่างน้อยทางฟิลิปปินส์อะไรอย่างนี้เป็นต้น ตรงนี้จะเห็นได้ว่า นี่คือ paradigm ที่มองไม่เห็นเลย แต่ในขณะที่เดียวกันนักวิทยาศาสตร์ของตะวันตก เขามาดึงความรู้จากชาวบ้านเอาไปทดลอง เอาไปวิจัยตลอดเวลา อันนี้ก็จุดบอดที่น่าเป็นห่วงมาก ผมฟังแล้วไม่สบายใจ เพราะในที่ประชุมสัมมนานั้นกำลังจะวางแผนการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ในเมืองไทยด้วย

นี่ก็เป็นตัวอย่าง ที่เราไม่สามารถมองไปที่พื้นฐานของเราได้อีกเลย สำหรับคำถาม ผมคิดว่าครูบาอาจารย์นี่อยู่ได้แน่ แล้วที่มานี่ที่ผมเข้าใจว่ามีนักศึกษาหลายคน นักศึกษาระดับปริญญาโท ในความเข้าใจของผม การศึกษาในระดับ post-graduate ก็คงไม่ได้เป็นการศึกษาแบบที่อ่าน เรียนรู้ ท่องจำโน่นนี่แล้ว แต่เป็นการศึกษาที่จะต้องมุ่งไปในทางที่ให้ตั้งโจทย์ให้ได้ อยู่กับการตั้งโจทย์นะครับในระดับ post-graduate กับบรรดาท่านอาจารย์ทั้งหลาย อยู่ที่ว่าเราจะตั้งโจทย์อย่างไร แม้กระทั่งในหลักสูตรที่เราไปสอนก็เช่นเดียวกัน ผมคิดว่ามีโจทย์ได้ การสอนคงไม่ได้หมายความว่าอ่านโน่นอ่านนี่ นำมาผสม แล้วก็มาถ่ายทอด ผมคิดว่ามันมีโจทย์เหมือนกัน ว่าเราต้องการให้วิชานี้นำไปสู่อะไร ฉะนั้นทุกคนทำได้จริงๆ ระบบราชการเราเป็นระบบรัฐราชการที่ไม่เข้มแข็งเท่าไร เรายังมีช่องว่างที่จะเป็นอิสระได้เยอะแยะเลย แต่เราไม่ทำเองต่างหาก

คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ :

ส่วนหนึ่งที่อาจารย์พูดถึงเรื่องทางเลือก อาจารย์ให้หันกลับมามองเรื่องชุมชน ซึ่งมันมีความเป็นองค์กรรวมอยู่ อันนี้ไม่ทราบในที่ประชุม หลายท่านคงทำวิจัยเรื่องชุมชนมาก่อนข้างเยอะ ไม่ทราบว่าใครจะแลกเปลี่ยนไหมคะ

ศ.เสน่ห์ จามริก :

อยากเพิ่มสักนิดนะครับ พูดถึง “ชุมชน” แม้กระทั่งเป้าหมายการศึกษาเรา กลุ่มเป้าหมายเดียวกัน แต่อาจจะตั้งโจทย์คนละแบบก็ได้ คงจำกันได้เมื่อ 20-30 ปีก่อน ธนาคารโลกบอกว่าต้องแก้ไขปัญหาความยากจน โดยที่ศึกษาถึง basic need ของชุมชน ว่าชาวบ้านต้องการอะไร อาหาร hygiene พวกนี้ ก็วัดในหองแล้วบอกว่าคนต้องการหนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ก็ไปวิจัย แล้วพยายามป้อนความต้องการอันนั้นให้ มันก็มาจากข้างนอกอีก แต่เราไม่เคยศึกษาจากข้างในขึ้นมา ให้เขาได้เรียนรู้แล้วเติบโตขึ้นมา ผมอยากจะดึง ไหนๆ ก็พูดถึงชุมชนแล้ว อันนี้คนละอย่าง ถึงแม้เราจะสนใจชุมชน ถ้าเราตั้งโจทย์ผิด มันก็ผิดไปได้เหมือนกัน

อาจารย์พิบูล เอกวารงกูร:

อยากจะขอรบกวนให้ท่านอาจารย์ช่วยอธิบายเพิ่มเติมอีกนิดหนึ่งค่ะ เมื่อครูที่อาจารย์ได้เล่าให้ฟังถึงวิวัฒนาการด้านวิทยาศาสตร์และแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์ ที่เศรษฐศาสตร์เอามาประยุกต์ใช้ แล้วอาจารย์ก็สรุปว่า ปัจจุบันเรื่องของความรู้ เราได้ถูกรอบงำจากกรอบของอำนาจเศรษฐกิจ แล้วอาจารย์ก็บอกว่า อย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามแก้ไขแล้ว แต่ก็ยังคงดำรงไว้ซึ่งทุนนิยมอุตสาหกรรม ประโยชน์ตัวเองค่อนข้างติดต้นว่าอาจารย์มีปรากฏการณ์ใดหรือคะ อาจารย์ถึงสรุปออกมาแบบนั้น อันนี้เป็นข้อที่หนึ่ง ข้อที่สองเป็นโจทย์ที่น่าคิดมากก็คือ ปกติตัวเองก็เป็นคนที่สอนวิจัย สิ่งแรกที่จะต้องให้ตั้งเลยคือต้องมี conceptual framework ซึ่งค่อนข้างจะเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ แต่อาจารย์บอกว่าให้มองจากฐานคิด ก็รู้สึกว่าได้ความคิดขึ้นมา แต่อยากให้อาจารย์ยกตัวอย่างให้เป็นรูปธรรมชนิดหนึ่ง เพื่อว่าจะได้เอาไปอธิบายหรือขยายเป็นแนวร่วมอีกครั้งหนึ่ง ว่าถ้าเราไม่ใช่ conceptual framework เป็นฐานในการทำวิจัย ที่บอกว่าจะใช้ “ฐานคิด” แทน จะทำให้งานวิจัยในบางครั้งมันพุ่งชนหรือกระจายมากเกินไปหรือเปล่านั้น

ศ.เสน่ห์ จามริก :

...การต่อสู้เพื่อการดำรงคงอยู่ของทุนอุตสาหกรรมนิยม ก็จะได้เห็นได้ตั้งแต่ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มประเทศทุนอุตสาหกรรมทั้งหลายยังมีการแก่งแย่งช่วงชิงกัน ต่างคนต่างไปล่าอาณานิคม จนกระทั่งเกิดสงครามโลก มาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เขาก็มองว่าขึ้นช่วงชิงแก่งแย่งกัน ระบบทุนอยู่ไม่ได้แน่นอน ฉะนั้นเรามาจับมือกันแล้วก็สร้างสถาบันระหว่างประเทศขึ้น เราก็ได้ IMF ธนาคารโลกรวมทั้ง WTO 3 สถาบันนี้ก็ไปเป็นเครื่องมือของกลุ่ม G7 G8 ธนาคารโลกก็ให้กู้เงิน ให้ความช่วยเหลือที่จะวางแผนพัฒนาไปในทางอุตสาหกรรม จากอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าไปสู่อุตสาหกรรมส่งออก ให้ทุกคนไป join ในตลาด ที่อยู่ในความควบคุมของประเทศมหาอำนาจ ฉะนั้นจะเห็นว่า ความเติบโตของระบบทุนอุตสาหกรรมในขณะนี้ พอถึงยุคที่เป็นโลกาภิวัตน์จริงๆ ในขณะนี้ถ้าเราดูให้ดีจะเห็นว่า อำนาจ อิทธิพลของธุรกิจในรูปแบบของบริษัทข้ามชาติ ใหญ่โตมาก ขนาดที่เรียกว่ามีอิทธิพลเหนือรัฐบาลของฝ่ายรัฐด้วยซ้ำไปในประเทศตะวันตก อันนี้ก็ยืนยันได้ว่า ความพยายามตรงนี้ มันมีความพยายามที่จะให้เกิดความมั่นคง เสถียรภาพ ของ

ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม อย่างกรณี IMF เข้ามาช่วยเหลือ ที่เราเรียกว่า Structural Adjustment Program ที่ให้รัฐบาลไทยซึ่งประสบวิกฤติได้รับเงินกู้มา ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องลดสวัสดิการ ลดอะไรต่างๆ ลงไป เพื่อให้ฐานะการเงินของประเทศดีขึ้นตามคำแนะนำของ IMF ซึ่งก็เป็นการผูกโยงกับระบบที่เป็นอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นเดี๋ยวนี้ผู้นำของเราจึงมองว่า การส่งออกเป็นทางเดียวที่เราจะฟื้นฟูเศรษฐกิจของเราได้

อันที่สอง ผมอยากจะพูดถึงการเรียนรู้ลักษณะหนึ่ง ในขณะนี้นักเรียนรู้ การศึกษาของเราเป็นแบบที่เขาเรียกว่า outside in หมายความว่าเราเอาสิ่งที่เรียนรู้จากภายนอกเข้ามาเป็นตัวกำหนดในเรื่องการเรียนรู้ของตัวเอง ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า “กรอบความคิด” นั้น ก็คือเอาสิ่งที่มันเป็นความต้องการของภายนอกมาเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้และกำหนดนโยบายของเรา สมมติภายนอกกำหนดว่า คุณต้องส่งออกนะ เราก็พัฒนาเศรษฐกิจเพื่อส่งออกทำเดียว แต่มีการเรียนรู้อีกอันซึ่งนักการศึกษาไม่ค่อยพูดถึง ทั้งๆ ที่การปฏิรูปการศึกษาต้องพูดถึงนี้มากๆ ก็คือการเรียนรู้ที่เรียกว่า Inside out หมายความว่าเรียนให้รู้จักตัวเอง เพื่อที่ตัวเองจะได้สามารถคัดสรรสิ่งที่เป็นไปภายนอกมาเป็นประโยชน์กับตัวเอง กระบวนการเรียนอันนี้แตกต่างกันนะ ในขณะนี้กระบวนการเรียนรู้ของเราเป็น outside in ตลอดเวลา อันนี้เป็นจุดอ่อน ซึ่งเกิดจากไม่เฉพาะผู้นำทางการเมือง แต่มันไปจากระบบการศึกษา ระบบคิดของเราด้วย การปฏิรูปการศึกษาจริงๆ ต้องมองถึงว่า ทำอย่างไรให้คนเรียนรู้เรื่องของตัวเองให้มากที่สุด เพื่อจะได้พัฒนาศักยภาพที่จะคัดเลือกรูปแบบที่เป็นทั้งโทษ ทั้งประโยชน์จากภายนอก ให้มาเป็นประโยชน์กับตัวเอง

ที่นี้กลับมาที่ตัวคน สังคมไทย ในทำนองเดียวกันครับ ผมคิดว่าการศึกษาจะต้องตั้งโจทย์ที่ทำความเข้าใจกับศักยภาพภายในให้มากๆ ยกตัวอย่างที่ผมมองเห็นเนี่ย ผมคิดว่าเรารู้จักตัวเองดีแล้ว ผมว่าศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจของเรา ก็คืออาหารกับยา แล้วเรามีธุรกิจที่ไม่ใหญ่นัก สิ่งที่รัฐบาลเรียกว่า SMEs น่าจะเป็นเป้าหมายสำคัญ เห็นไหมฮะ ผมคิดว่าการตั้งโจทย์ไม่เหมือนกัน ถ้าเราบอกว่าเราตั้งโจทย์เพื่อที่จะพัฒนาให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ เอ้า! ส่งออก ส่งออก ทั้งๆ ที่เราพัฒนาส่งออกมา 20-30 ปีแล้ว ถ้าดูตัวเลขจะเห็นว่า การส่งออกของเรา รัฐบาลคุยตลอดเวลาว่า ส่งออกเป็นกล้านๆ แต่นำเข้ามันขาดทุนทุกที เพราะเราต้องพึ่งพิงเขาพึ่งทุกอย่างเลย... รัฐบาลนี้ชอบทำเวิร์คช็อปจนถูกล้ออยู่ในขณะนี้ เมื่อสองวันก่อน ก็ทำ workshop เรื่องบีโอไอ (BOI) ปรากฏว่าบีโอไอหลวมตัวไป ความที่อยากให้คนมาลงทุนมากๆ ให้สิทธิพิเศษเยอะเยอะไปหมดเลย เราต้องพึ่งเขา ทั้งทุน เทคโนโลยี และก็ตลาดด้วย การที่เราพัฒนาโดยไม่รู้จักรู้ตัวเอง เราส่งออกทำเดียว แล้วก็ทำอุตสาหกรรมจนกระทั่งคนยากจนลงไป คนไม่มีงานทำ ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ผลก็คือว่าเราทำลายตลาดภายในของเรา ใช้ไหมฮะ คือคนยากจนก็ไม่มีการซื้อ เพราะฉะนั้นยิ่งทำเท่าไร ก็ยิ่งพึ่งตลาดภายนอกมากเท่านั้น นี่เพราะการไม่รู้จักรู้ตัวเอง ผมคิดว่าเราจะต้องเริ่มแบบแผนการเรียนรู้ที่เป็น inside out เสียที ทำความรู้จักกับสังคมวัฒนธรรม ศักยภาพให้มากๆ จากที่ผมได้คิดได้ทำอะไรมาระยะหนึ่ง ผมเชื่อว่าอาหารกับยาคืออนาคตของไทย ส่งออกก็ได้ ถ้าเราคิดให้ดีๆ จะเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องไปแข่งในสินค้าตัวเดียวกับฝรั่ง แข่งได้ยังไม่ครบในเมื่อเราพึ่งพิงเขามาโดยตลอด ตรงนี้ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่เป็นรูปธรรม ที่ชี้ให้เห็นว่าการที่เราไม่ได้รับรู้ รู้จักตัวของเรา มันเป็นจุดบอดสำคัญที่ทำให้เราต้องพลาด ถล่มลงไปในการพัฒนา ซึ่งมันทำให้เรากลายเป็นสังคมที่ต้องพึ่งภายนอกโดยตลอด

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

ผมจะลองนำเสนอเพื่อเชื่อมโยงคำถามที่อาจารย์ตอบ ผมเองก็ถูกสอนให้ทำวิจัยในลักษณะที่ว่า มันมีขั้นตอนของมันอยู่ เราเริ่มจาก problem statement หลักการและเหตุผล แล้วก็การตั้งโจทย์ เสร็จแล้วก็มาถึง